

Anotace magisterských prací (1998-2000)

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. M, Řada archeologická. 2001, vol. 50, iss. M6, pp. 211-255

ISBN 80-210-2745-2

ISSN 1211-6327

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/113694>

Access Date: 21. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ANOTACE MAGISTERSKÝCH PRACÍ (1998-2000)

Jana Horáková, Vývoj lineárního domu na základě výzkumu v Přáslavicích – Kocourovci (okr. Olomouc) (Brno 1998). 159 str., 39 tab., 2 plány, 2 mapky.

Předložená práce vznikla na základě studia sídelního areálu kultury s lineární keramikou v Přáslavicích – Kocourovci (okr. Olomouc). Zde bylo při záchranném výzkumu prováděném ÚAPP v Olomouci v letech 1994 – 95 zjištěno více než 500 sídlištních objektů (jam), 22 pecí a především celá řada kúlových jamek, tvořících pozůstatky dlouhých neolitických domů.

V této práci jsem se zabývala pouze jedním z mnoha aspektů sídlištní archeologie, obytnými stavbami. Mým cílem bylo podrobnou typologickou analýzou půdorysů a rozbořem keramického materiálu z jejich stavebních jam dospět k chronologickému postavení lokality v rámci vývoje kultury s LnK.

Celá práce je rozdělena na dva celky, z nichž první je věnován samotným domům. Jejich podrobná typologická analýza (kap. VI) je také hlavní částí této práce. Zde se mi podařilo z původně rozpoznaných 12 domů vyčlenit 3 případy křížení půdorysů (mladší dům byl postaven na místě domu staršího). Výsledný počet staveb se tak zvýšil na 15. To znamená nesoučasnost některých domů, a bylo proto nutno začít uvažovat o několika stavebních fázích sídliště.

Druhá část práce (kap. VII) je věnována analýze keramického materiálu ze stavebních jam. Nálezy z těchto jam, ležících v těsné blízkosti stěn domů, jsou prvotním datovacím materiálem. Nejprve bylo nutno u každého domu definovat stavební komplex (soubor jeho stavebních jam). Vlastní rozbor keramiky jsem pak prováděla pro každý komplex zvlášť, formou tabulek sledujících některé chronologicky citlivé znaky na keramice. Tabulky jsou následně graficky zpracovány a doplněny verbálním vyhodnocením.

Po stránce metodologické jsou tak naznačeny dva možné způsoby, jak dospět k chronologii neolitického sídliště. Tou první je typologický rozbor půdorysů staveb, druhou pak rozbor keramického materiálu z příslušných stavebních jam. Již na základě typologie půdorysů bylo možno rozlišit přinejmenším dva typy dlouhých domů (mimo domy menších rozměrů):

1. typ se zhuštěnými kúly, popř. oválnými kúlovými jamkami v jižní části, které indikují přítomnost sýpky ve zvýšeném patře domu. Jde zpravidla o dlouhý dům členěný na tři části (severní, centrální – obytnou a jižní), v centrální části se může vyskytnout tzv. Y-konfigurace kúlů redukujiící několik příčných řad.

2. typ představuje dlouhý, zpravidla jen dvojjelenný, nebo menší nečleněný dům, který nemá zřetelně definovanou jižní část (sýpku). Jeho vnitřní konstrukce je pravidelnější než u 1. typu, tvořená klasickými příčnými řadami. Y-konstrukce se zde nevyskytne. Tento typ je relativně mladší než předchozí.

3. typem je nadzemní kúlový dům menších rozměrů s pravidelně uspořádanými vnitřními kúly, který vystupoval společně s oběma typy dlouhých domů.

Předběžné závěry učiněné na základě analýzy půdorysů korespondovaly s rozbořem keramického materiálu. Tímto způsobem jsem dospěla k vydělení dvou stavebních fází sídliště, přičemž obě spadají do staršího stupně LnK (vycházím z relativní chronologie kultury s LnK vypracované pro Moravu R. Tichým). Výsledky svých pozorování jsem shrnula v kapitolách VIII a IX. Vývoj osídlení osady v Přáslavicích – Kocourovci probíhal následovně:

1. STAVEBNÍ FÁZE : odpovídá 1. polovině Tichého fáze I b

Sem patří celkem 9 půdorysů; převážně domů 1. typu, pravděpodobně i jeden menší dům. Keramika má starobylý charakter – silnostěnné globulární tvary s řadou prstových důlků pod okrajem, dvojkónické nádoby či mísy zdobené prostou rytou linií (voluta, meandr), běžná je i široká žlábkovitá linie. Mladší znaky (notová výzdoba) jsou zastoupeny pouze okrajově svou vývojově starší variantou (noty na koncích, úhlech a průsečících liniích).

2. STAVEBNÍ FÁZE : odpovídá 2. polovině Tichého fáze I b

Do této fáze spadá 6 půdorysů převážně dvouprostorových domů 2. typu. V keramickém inventáři je patrné ubývání starobylých tvarů (kónické tvary, hluboké mísy) i výzdobných prvků (žlábkovitá linie, prostá rytá výzdoba). Naproti tomu výrazně vzrostl podíl not na koncích, úhlech a průsečících linií, objevuje se již i progresivnější nota na linii, výzdobný prvek charakteristický pro následující klasickou fázi moravské LnK.

Při zakládání osady se projevuje určitá plánovitost; všechny přibližně stejně orientované půdorysy jsou situovány v severní části zkoumané plochy (obytná část sídliště), kde tvoří nepravidelnou řadu probíhající V-Z směrem. Naproti tomu jižní až jihovýchodní část sídliště je možné chápat jako hospodářskou (vyšší koncentrace jam, hliníků a pecí).

Osada začala být zakládána od východu (větší počet typologicky starších domů), mezi jednotlivými domy byl ponechán dostatek volného prostoru pro nejbližší (hospodářské) zázemí. V mladší fázi se pokračovalo v osidlování západním směrem, přičemž některé nové domy byly znovuzaloženy na místě starších. Tím vznikla hustá zástavba, projevující se značnou koncentrací půdorysů v této části sídliště.

Hana Palátová, Sakrální keramické depoty doby bronzové na Moravě (Brno 1997). 191 str., 69 tab.

Diplomová práce se zabývá hromadnými keramickými nálezy na Moravě s přihlédnutím k této kategorii archeologické pramenné struktury také na sousedních teritoriích – v Čechách, na Slovensku, v Dolním Rakousku a Burgenlandu. Vychází z heuristiky, dokumentující poměrně rozsáhlý pramenný fond (80 depotů, 1213 nádob) a po delší době je tak předložen soupis keramických depotů doby bronzové ve středoevropské oblasti.

Práce se skládá z 11 různě obsáhlých kapitol. V úvodní části je jen velice stručně podán přehled vývoje doby bronzové. Také kapitola o vývoji poznání keramických depotů není sice vzhledem k šíři tématu příliš rozsáhlá, ale snad dostačujícím způsobem nastiňuje současný stav a směr studia dané problematiky.

Následující pasáž se zabývá vymezením pojmu depot a významovým rozdílem termínů depot a hromadný nálezy. Pozornost je dále věnována vztahu depotu a tzv. ojedinělého nálezu, které bývají tradičně, zejména v české archeologii, pojímány kontroverzně, jako rozdílné kategorie nálezevého fondu. Z hlediska jejich původu a historického významu však oba druhy pramenů mohou představovat záměrná depozita, takže jejich diferenciaci je pouze umělou archeologickou strukturalizací, určenou nálezevým kontextem. Tato třetí, terminologicko-metodická kapitola poukazuje posléze také na úskalí při identifikaci depotu keramických nádob, která je – v závislosti na údajích o nálezevé situaci a úrovni její dokumentace – v porovnání s depoty kamenných nebo kovových artefaktů zpravidla obtížnější.

Jednu z podstatných částí práce představuje katalog pramenného fondu. Ten přináší nejprve v abecedním a chronologickém sledu celkem 80 nálezevých celků z dané středoevropské oblasti. Následně jsou hromadné keramické nálezy seřazeny podle jednotlivých geografických oblastí s některými bližšími údaji jako je místo uložení, inventární čísla, příslušná literatura apod. V další části katalogu je podrobně zdokumentováno 17 celků z Moravy. Zde jsou shromážděny všechny dostupné údaje o nálezevých okolnostech, nálezevých situacích a podrobně je popsán inventář každého depotu. Některé nálezy jsou v diplomové práci podrobně dokumentovány a analyzovány vůbec poprvé. Platí to zejména o keramických depotech z Moravského Písku, Mutěnic a částečně také o dvou nálezech z lokality Těšetice-Sutny. Veškeré dostupné nálezy moravských keramických depotů byly vyobrazeny na 37 přiložených tabulkách.

Následující pátá část se zabývá chronologicko – kulturním rozbořením pramenů. Nejprve je zde ovšem vysvětlen způsob výběru pramenů a kritiky a na několika konkrétních příkladech jsou demonstrovány takové situace a nálezy, které s největší pravděpodobností nelze klasifikovat jako keramické depoty. Současně bylo nutno připustit, že ne všechny do katalogu zařazené nálezy

představují celky stejně hodnověrné a že u některých keramických depotů může být vzhledem k nedostatečné dokumentaci nálezové situace jejich hodnocení jako uzavřené nálezové celky do určité míry sporná. Nejobtížnější bývá v tomto ohledu – opět samozřejmě v závislosti na úrovni a kvalitě dokumentace nálezové situace – rozlišení skutečného keramického depotu od hrnčířské pece, resp. vsázky v ní (např. nález z dolnorakouských lokalit Oberravelsbach a Herzogenburg), event. od zahloubených objektů druhotně vyplněných keramickým odpadem (viz např. Trasdorf v Dolním Rakousku, Horní Počaply ve středních Čechách). Klasifikace některých takových nálezů se proto také mohou u jednotlivých autorů rozcházet.

Vlastní chronologicko-kulturní rozbor prokázal nejvýraznější zastoupení keramických depotů ve střední době bronzové (zejména v prostředí středodunajské mohylové kultury), početné následují nálezy starobronzové a mladobronzové. Poprvé se v rámci sledovaného času a prostoru keramické depoty objevují již ve stupni B A1 v dolnorakouské skupině Leithaprodesdorf. Na rozhraní stupňů H A2/H B1 pak tento fenomén nálezového fondu vyznívá a v pozdní době bronzové se ve sledovaném prostoru s ním již nesetkáváme. V celém rozpětí stupňů B A1-H A2/B 1 jsou keramické depoty kontinuálním jevem jedině ve východní části Dolního Rakouska a přilehlém severním Burgenlandu. Na Moravě a Slovensku nejstarší (B A1) a nejmladší (H A2/H B 1) horizont chybí. Na Moravě se vytvářejí keramické depoty kulminační horizonty ve stupních B A3 a B B2-B C. V Čechách je nástup keramických depotů opožděn, objevují se až ve střední době bronzové, na druhé straně zde lze zřetelně postihnout jejich nejmladší horizont ve střední fázi popelnicových polí.

Inventář hromadných nálezů nebylo možné vzhledem k velkému časovému rozpětí a kulturní různorodosti podrobit všeobecně platné typologické analýze. Ta by byla reálná jedině v rámci jednotlivých kultur a to neumožňoval rozsah diplomové práce. Rámcově bylo tedy alespoň rozlišeno pět kategorií keramických depotů podle úrovně jejich typologické stejnorodosti, přičemž nepoččetněji je zastoupena kategorie s garniturou čtyř a více různých typů nádob. Obecně převládají v depotech spíše menší keramické tvary (šálky, koflíky, džbány, misky). Pozornost byla dále věnována také počtu keramických nádob v depotech (více než polovina jich obsahuje 5-11 kusů) a přítomnosti jiných artefaktů v jednotlivých celcích (např. mazanícové konstrukce a kry, kamené artefakty, hliněná závaží, zuhelnatělé obilniny).

Závěrečná pasáž diplomové práce je věnována otázkám interpretace keramických depotů, pro níž mají kromě vlastního obsahu podstatný význam nálezové prostředí a vlastní nálezové situace, rovněž analyzované v samostatné kapitole. V podstatě je odmítnut dříve hojně rozšířený výklad hromadných nálezů keramických nádob jakožto skladů hrnčírů či obchodníků, podrobený ostatně kritické revizi již jinými badateli. Většinu nálezů tohoto druhu je třeba zařadit mezi nevratná depozita, která lze blíže specifikovat jako 1. zemědělské či jídelní obětiny, 2. relikty přísežných rituálů spojených s libací, 3. základové obětiny a 4. depozita jiného, ne však funerálního významu, který lze jen obecně označit jako socio-kulturní. Nejvíce podchycených depotů je možno spojovat s druhou významovou skupinou, kterou lze relativně snadno identifikovat i podle typologické skladby, představující nápojové servisy.

Vedle vlastního textu práce obsahuje celkem 57 kresebných tabulek s vyobrazením inventáře všech moravských a některých mimoravských depotů. Na 6 grafech a 4 mapách je demonstrováno chronologické a geografické rozložení jednotlivých nálezů.

Dagmar Vorlíčková, Laténské sídliště v Mutěnicích (okr. Hodonín). Příspěvek k otázce rozšíření časně laténské keramiky na jižní Moravě I, II (Brno 1997). 176 a 23 str., 46 obr, 31 tab., 1 plán, 2 mapy.

Cílem diplomové práce bylo komplexní zpracování souboru časně laténské kolkované keramiky z Mutěnic při aplikaci počítačových metod a srovnání tohoto materiálu s nálezy z jiných časně laténských lokalit na Moravě.

Několik prvních kapitol je věnováno laténskému sídlišti v Mutěnicích, rozboru terénní situace a archeologických nálezů. Dále následuje popis a rozbor některých časně laténských lokalit na Moravě, v závěru je obsaženo srovnání výše uvedených nalezišť a hodnocení časně laténského období na Moravě.

Laténské sídliště v Mutěnicích bylo odkryto v rámci průzkumu slovanského osídlení této lokality Z. Klanicou v letech 1975 až 1977. Na ploše kolem 5000 m² bylo zjištěno celkem 17 laténských objektů (15 zahloubených chat, 1 jáma, 2 kostrové hroby), datovaných od fáze LT-A2 do fáze LT-B2. Z nálezové situace je možno předpokládat, že mimo prozkoumanou plochu jsou ještě další laténské objekty. Sídlištní objekty byly rozloženy do dvou větších skupin. Chaty náležely ponejvíce k typu A-1a a E dle J. Meduny představovanému jednoprostorovými domy se sedlovou střešou a zahloubenou podlahou bez vnitřních úprav. Orientace chat byla rámcově v ose Z-V a jejich plochy odpovídaly hodnotám z jiných lokalit.

V sídlištním areálu byly nalezeny rovněž dva kostrové hroby, z nichž je zajímavý hrob č. 2. Jedná se nejenom o hrob na sídlišti, ale zároveň je to dvojhrob s kostrami pohřbenými ve skrčené poloze. Tyto hroby upozorňují na souvislost pohřbu s cizími kulturními vlivy, případně na zvláštnosti pohřebního ritu.

Keramický soubor z Mutěnic byl procentuálně vyhodnocen počítačovými metodami a zanesen do tabulek a grafů, vyjadřujících sledovaná kritéria.

Keramický soubor o 842 kusech obsahoval 69% určitelných střepů a 60,27 % okrajů. Vztah mís k vysokým tvarům M/VT byl vyjádřen hodnotou 1,12. Celkové zastoupení jednotlivých keramických typů je následující :

mísy – hrnce – situly – láhve – soudky – amfory – cedníky.

V keramickém materiálu bylo značné zastoupení hrců z jemného materiálu (více než 50%) vyrobených na hrnčířském kruhu, či dotáčených (30,3 %). Těmto údajům odpovídá i vysoké procento (12,97 %) zdobené keramiky.

Dostí nízká je naopak teoretická hustota střepů v objektu, která činí 12,5 ks/m³.

Procentuální rozbor jasně potvrzuje fakt, že nálezový soubor byl skartován (vysoké hodnoty jemných a zdobených tvarů, nízké počty střepů v objektech).

Druhým krokem při rozboru časně laténské keramiky z Mutěnic bylo zařazení zdobených kusů do rámce tzv. východolaténského obloukového stylu (dle F. Schwappacha), tvořeného obloučky, kroužky a esovitými motivy a jejich kombinacemi. Tento rozbor přináší četné analogie k jednotlivým výzdobným prvkům.

Dále následuje soupis a rozbor časně laténské keramiky z několika moravských nalezišť, na kterých byly nálezové soubory získány archeologickým výzkumem. Kromě hradiška Černov se jedná o 9 nížinných sídlišť.

V rámci tohoto rozboru lze Mutěnice přirovnat k významným souborům jemné kolkované keramiky z Jarohněvic, Koryčan, Sobůlek a Šlapanic. Z běžného rámce nížinných osad se vymyká rovněž vysokým počtem chronologicky citlivých nálezů v pozdějších fázích vývoje (vázičkovitá perla, zlomky housenkovitých nánožníků, duchovská a bubínková spona, zlomky švartnových náramků). Dá se předpokládat, že všechny etapy osídlení vykazují kontakty s cizími kulturními vlivy.

V závěru diplomové práce je obsažena obecná charakteristika časně laténského období na Moravě. V této době se zde rozkládala relativně četná nížinná sídliště a hradiško Černov.

Z tohoto období máme dosti dobré údaje o stavební stránce těchto osad, z novějších výzkumů byly získány četné půdorysy obytných objektů.

Máme doloženou výzdobu keramiky, látek, dřeva a kostí, jasně jsou rovněž doklady výzdoby železných předmětů. Je však málo dokladů specializované řemeslné výroby. Slabě je doloženo nálezy náradí zemědělství.

Nejvíce nížinných sídlišť s časně laténskou kolkovanou keramikou je koncentrováno v oblasti, jejíž hranice dosahuje na severu k Olomouci a jižní hranici tvoří střední tok Dyje.

Celkově je toto období relativně málo prozkoumané a je možno očekávat nové nálezy v souvislosti se stavební činností. Velmi potřebné by bylo získání hrobových celků z tohoto období,

kteřé jsou na Moravě dosud málo průkazné. Nové nálezy hrobů z Rakouska a Maďarska nám dávají naději, že i na našem území budou objeveny a posunou tak naše vědomosti o tomto důležitém přechodném období.

Peter Kováčik, Záblačany, zaniklá středověká ves na Uherskohradištsku a její postavení ve vývoji středověkého osídlení na Moravě, I – II. (Brno 1998). I. díl 225 str., II. díl 12 str. seznamu vyobrazení, 104 str. obr., 11 str. úvod k popisu materiálu, 114 str. soupisu materiálu.

Diplomová práce si položila za úkol shrnout veškeré dostupné archeologické prameny získané systematickým výzkumem zaniklé středověké vesnice Záblačany, týkající se zdejšího osídlení v 10. – 13. století, a konfrontovat je s dosavadním stavem studia raně středověkých vesnic na Moravě.

Kapitola Úvod objasňuje důvod volby tématu. Velkoryse pojatému 9-ti letému archeologickému výzkumu Záblačan se ani po 30 letech nedostávalo komplexního zpracování. Diplomanda proto k práci přivedla snaha vyrovnat jakýsi dluh archeologie vůči našemu kulturnímu dědictví. Negativní dopad záplav z července 1997 (mimo jiné i na muzejní fondy v Uherském Hradišti) jeho přesvědčení o správnosti zvoleného tématu pouze utvrdil.

V kapitole Přírodní podmínky zasazuje autor lokalitu do obrazu geologických, geografických, hydrologických a pedologických podmínek zdejšího regionu.

V kapitole Dějiny a metodika výzkumu byl s ohledem na dlouhý časový odstup od ukončení výzkumu šířeji popsán průběh výzkumních sezón a jejich metodika.

V kapitole Popis archeologických objektů autor vycházel z nálezových zpráv, doplněných publikovanými údaji, které se snažil podrobit kritické analýze. Obecně se v této kapitole autor snažil alespoň zkráceně uvést původní popis a interpretaci obydlí, výrobních objektů, otopních zařízení, zásobních jam, fortifikačních objektů a hrobu (-ů) a konfrontovat s vlastními interpretačními závěry a datací převážně opřenou o rozbor keramického materiálu. Svoji pozornost soustředil zejména na pozůstatky obydlí a výrobních objektů. Výsledkem bylo přehodnocení interpretace některých objektů původně označených jako vyhřívací výhňe a kovárna. Na základě rozboru nálezové situace příkopu a věžovité stavby v jižní části lokality se také skepticky staví k existenci dvorce v těchto místech.

V kapitole Struktura sídliště si autor všímá osídlení lokality v rámci jednotlivých časových horizontů, vyčleněných na základě rozboru keramiky (viz níže), a snaží se postihnout jeho funkčně-prostorové zákonitosti, přirozeně s ohledem na dosti omezenou plochu výzkumu.

V kapitole Výpověď archeologických nálezů autor prezentuje výsledky analýzy archeologického materiálu pocházejícího z uzavřených mladohradištních nálezových celků. Na základě rozboru keramiky vyčlenil 4 základní horizonty:

A – 10. až 1. polovina 11. století,

B – 2. polovina 11. až počátek 12. století, C – 12. století, D – 1. polovina 13. století.

Tyto základní horizonty v některých případech doplňují ještě dílčí a přechodné horizonty (C1, C2, C/D), především s cílem pokusit se rozčlenit dosti „homogenní“ keramický materiál 12. století. Dále autor přináší souhrnný popis a rozbor kovových předmětů, výrobků z kosti a parohu, kamenných, skleněných a jantarových předmětů.

V kapitole Hospodářská základna Záblačan autor dospívá k názoru, že páteří ekonomiky Záblačan bylo zemědělství, přičemž kovářství, vápenictví, dehtařství, hrnčířství měly význam druhořadý. Výrobu železa v Záblačanech nepovažuje za prokazatelnou a popírá její služební charakter ve smyslu dříve publikovaných názorů R. Snášila (1961, 1971).

V kapitole Postavení Záblačan ve vývoji středověké vesnice a vesnického obydlí konfrontuje svoje poznatky se stavem studia raně středověké vesnice a obydlí na Moravě, přičemž se snaží souhrnný výklad jejich vývoje doplnit vlastním komentářem a postřehy.

V kapitole Záblačany v pohledu písemných pramenů a v kontextu historických socioekonomických souvislostí autor prezentuje dosavadní interpretace postavení Záblačan vyplývající

z rozboru písemných a historických pramenů; opírajíc se o výsledky analýzy archeologických pramenů k nim připojuje kritické poznámky k dosud uvažovanému „služebnímu“ charakteru vesnice Záblačany a předpokládané existenci „dvorce“ v její blízkosti. V souvislosti s jistou absencí průkazných archeologických dokladů služebních osad obecně na Moravě nabízí svůj pohled na služební charakter zdejších řemesel a znovu zdůrazňuje převažující zemědělský charakter Záblačan.

V poslední kapitole Raně středověké osídlení okolního regionu autor načrtnutý obraz Záblačan vsadil do rámce soudobého osídlení oblastí jihovýchodního podhůří Chřibů, přičemž, opírajíc se kromě literatury i o nepublikované nálezné zprávy, doplnil poznatky o charakteru zdejší mladohradištní sídlištní sítě.

Marek Peška : Urbánní archeologie, počátky Brna a databáze Kontext I a II (Brno 1998). Díl I: 176 stran textu a 47 stran textové „Přílohy I“. Díl II: 9 stran seznamu vyobrazení a 268 stran obrazových příloh.

Cílem diplomové práce bylo shromáždit dosud získané archeologické hmotné předměty v prostoru města Brna, vymezeného středověkými hradbami, a kriticky zhodnotit dosavadní způsob jejich exkavace, dokumentace a evidence. V návaznosti na takto získané poznatky a za pomoci výpočetní techniky, dále navrhnout i aplikovat systém centrální evidence terénních výzkumů a jejich primární dokumentace, se zvláštním důrazem na možnosti jeho využití při vědecké práci a památkové ochraně. Cílem práce bylo i vyhodnotit výškopisná terénní data, získaná archeologickými výzkumy, a na jejich základě provést rekonstrukci předlokačního reliéfu, jež by spolu s částečným zpracováním několika nepublikovaných terénních výzkumů, s důrazem na analýzu keramiky ze 13. století, měla přispět i k osvětlení nejstarších dějin středověkého města Brna.

V kapitole „Archeologie a město Brno“ se autor snažil postihnout základní rysy kvalitativního vývoje metodiky terénních výzkumů a směry teoretického studia. Ve vazbě na tyto poznatky upozornil, že dosavadní teoretické studium je výrazně omezeno současnou metodou a stavem zpracování pramenné základny, která přímo ovlivňuje i ochranu archeologických památek ve městě. Jako jedinou možnost řešení autor navrhl, v souladu se zahraničními poznatky, standardizaci exkavace i dokumentace terénních výzkumů a jejich následný záznam provedený formou databáze, prezentované prostřednictvím Geografického Informačního Systému (GIS).

Kapitolu „Metoda sběru, archivace a interpretace archeologických pramenů“ autor na základě studia dostupné literatury věnoval současným teoretickým východiskům vedoucím k analýze archeologických pramenů. Vyzdvihnout byl zejména význam metodiky terénních výzkumů a postup exkavace a dokumentace formou britské „Harrisovy metody“, s důrazem na urbánní archeologii. Zvláštní místo bylo poskytnuto úvaze o roli databází v procesu evidence a analýzy archeologických informací, ale i kritickému pohledu na celostátní archeologické databáze: „Archeologická databáze Čech“ (ADC) a „Státní archeologický seznam České republiky“ (SAS ČR), které si nekladou za cíl spojit všechny složky evidence, dokumentace i deskriptce archeologických pramenů a podle názoru autora tak nevyhovují potřebám analýzy primární dokumentace.

Těžištěm diplomové práce je kapitola „Databázový systém Kontext“, ve které autor předložil návrh struktury datového modelu, na jehož podkladu byla vytvořena v prostředí MS Access 2.0 databázová aplikace Kontext (součástí dílu I je i autorem sestavená příručka uživatele). Teoretickým východiskem při realizaci byly poznatky uvedené v předchozích kapitolách, zvláště však již zmíněná „Harrisova metoda“ exkavace a dokumentace terénních výzkumů. Osou autorem navrženého datového modelu je hierarchie pojmů na úrovni prostorových struktur a to: naleziště/akce – komponenta – struktura (objekt) – kontext – nález. Předloženou databázi autor chápe jako univerzální archeologický software, který by mohl v budoucnu sloužit jako vhodné doplnění ADC a SAS ČR. Konkrétní využití databáze Kontext při evidenci a vědecké analýze terénních výzkumů bylo ověřeno: 1) Při evidenci brněnských archeologických terénních výzkumů provedených v Brně od roku 1980 (kapitola Exkurs 1). 2) Při sběru výškopisných dat určených k rekonstrukci

předlokačního reliéfu města, který se však autorovi podařilo provést pouze formou vrstevnicové mapy (kapitola Exkurs 2). 3) Při analýze terénního výzkumu hřbitova při kostele sv. Michala na Dominikánském náměstí (kapitola Exkurs 3). Ke kapitole Exkurs 1 autor připojil i prostorovou identifikaci všech archeologicky zkoumaných ploch na území středověkého jádra (výřezy z mapových listů v rámci dílu II), které jsou vázány na již zmíněnou evidenci terénních výzkumů (celkem 108 akcí). V kapitole „Databáze Kontext a archeologie Brna“ autor naznačil i možnosti dalšího využití systému. Předpokládá, že zpracování dosavadních výzkumů v Brně prostřednictvím databáze Kontext, jehož základní kámen byl diplomovou prací položen, by mohlo v horizontu několika let být spolu s následnou elektronickou publikací pomocí CD, vhodným doplněním odborných studií, případně efektivním nástrojem památkové ochrany a modelovým příkladem i pro jiná města.

Kapitoly nazvané „Brněnská keramika ve 13. století“, „Stručné shrnutí dosavadního stavu poznání o počátcích města Brna“, spolu s částí kapitoly „Exkurs 3“ autor věnoval analýze a interpretaci nových archeologických pramenů, zvláště pak keramiky ze 13. století. Jmenovitě se jednalo o výzkumy při kostele sv. Michala, Orlí 3, Nová radnice, Jakubská 4, Koblišná 4 a několik menších akcí.

Srovnáním výsledků těchto výzkumů s již publikovanými poznatky o počátcích města autor dospěl k těmto závěrům:

Podpořil již starší domněnku o západovýchodní komunikaci ze 12. a 13. století, umístěné asi v průběhu dnešních ulic Starobrněnská a Orlí, kterou doprovázelo raně středověké osídlení, a jež měla dle jeho názoru základní význam při parcelaci města.

Vyloučil funkci středověkého kostela sv. Michala jako velkofarního v 11. a 12. století a tím zpochybnil i existenci brněnského burgu z téhož období v prostoru hradeb.

Uvažuje o možnosti zasadit osídlení kolem kostela sv. Jakuba do období těsně po roce 1200.

Miroslav Vaškových, Neolit a počátky eneolitu na moravsko – slovenském pomezí, I, II (Brno 1998). I. díl 188 str. + 5 příloh , II. díl 51 str. + 40 tab.

V předložené diplomové práci jsem se pokusil podat rozbor osídlení neolitických kultur z obou stran pohoří Bílých Karpat a jejich přilehlých oblastí. Na moravské straně je to hlavně oblast Poolšaví, která zde tvoří těžiště mé práce, a oblast širšího regionu Slovácka. Na Slovensku je to oblast přilehlá k pohoří Bílých Karpat až po západní výběžky pohoří Povážský Inovec s těžištěm v severní části dolního toku Váhu.

Samotná práce je rozdělena celkem do 11 kapitol: 1. Úvod, 2. Geografické a historické prostředí, 3. Dějiny bádání, 4. Osídlení lidem s lineární keramikou a železovskou skupinou, 5. Osídlení lidem lengyelského kulturního komplexu, 6. Časně eneolitické osídlení, 7. Závěr, 8. Literatura a prameny, 9. Přílohy, 10. Katalog nalezišť, 11. Materiálové tabulky.

Hlavní pozornost jsem věnoval soupisu lokalit, kartografickému vyhodnocení osídlení této oblasti v mladší a na začátku pozdní doby kamenné, poloze a nadmořské výšce sídlišť. Dále jsem se pokusil na základě vybraných lokalit, případně charakteristických nálezů, o vyhodnocení ziskaneho archeologického materiálu a jeho chronologického zařazení. Archeologické nálezy, zvláště na moravské straně, jsou sice početné, ale jejich vypovídací hodnota nedosahuje potřebné úrovně. Na Slovensku jsem mohl pracovat pouze s nálezovými zprávami a použít jenom ten materiál, který už byl publikovaný. Ze tří čtvrtin pocházejí nálezy z povrchových sběrů, náhodných nálezů a starších výzkumů.

Nejstarší zemědělci pronikali z Pomoraví podél levých přítoků řeky Moravy i hlouběji do východomoravského regionu. Nejvíce sídlišť se koncentruje v blízkosti řeky Moravy. Tento rozsah osídlení se kryje s rozšířením nejúrodnějších černozemních a hnědozemních půd v údolí řeky Moravy a na přilehlých pahorkatinách Vizovických vrchů (celkem 72 nalezišť).

Rozbor materiálu nalezeného na území Uherskobrodsko ukazuje, že Poolšaví nezasáhla první vlna migrace lidu s LnK, která zřejmě zaujímalá polohy výhodnější pro zemědělskou činnost.

Setkáváme se zde až se střední fází této kultury, kdy zřejmě se změnou klimatu (kdy byl vlhký atlantik vystřídán sušším subboreálem) a s přelidněním původních sídelních oblastí, dochází k posunu neolitického obyvatelstva na chudší půdy v předhůří vrchovin jihovýchodní Moravy.

Na jihozápadním Slovensku je registrováno nejméně 20 nalezišť se starší LnK.

V oblasti severní části dolního toku Váhu s přilehlým masivem Povážského Inovca a území přilehlých ke slovenské straně Bílých Karpat, jsem zjistil osídlení s LnK na katastrech celkem 28 obcí. Osídlení prvních zemědělců je zde opět vázáno ve většině případů na otevřené polohy nebo na mírné svahy podél toků Váhu, Dudváhu, Myjavy a větších potoků.

Po mladší LnK na východní Moravě nenastupuje šarecký typ a vývoj nepokračuje k vypíchané keramice. Setkáváme se zde se železovskou skupinou. V průběhu mladší fáze LnK došlo k zintenzivnění styků s Povážím a s oblastmi západního Slovenska vůbec. Železovský typ se svou charakteristickou výzdobou pásů při linii, přesekávaných podélními záseky se v Poolšavi prosazuje již ve starší fázi (spojené tři notové značky pod sebou – např. Havřice). Další vývoj můžeme sledovat na sídlišťích ve Veletinách – Loskách a Hradčovicích – Újezdech. Spolu s výzdobou železovského typu se zde objevila výborně vypracovaná keramika kožovitého lesku, zdobená hluboce rytými liniemi s notovými značkami, vyplněnými smolnou pastou, nesoucí na povrchu bílou nebo červenou inkrustaci.

Keramika železovské skupiny se na jihovýchodní Moravě objevuje už od svého staršího výzdobného projevu (Veletiny, Havřice) a domnívám se, že se na tomto území vyvíjela nejméně po dva typologické stupně (I, II), i když oproti Slovensku je její výzdoba poněkud odlišná. Nálezy železovské skupiny jsou známy i z Pomoraví (Míkovice, Kudlovice, Staré Město) a sousedního Zlínska – (Racková, Tečovice).

Období mladého neolitu, reprezentované kulturou s MMK, představuje dosud nepřilíš známé období ve vývoji východní Moravy. Dnešní stav poznání nám dovoluje pouze konstatovat, že nositelé této kultury poměrně hustě osídlili celé území.

Jihovýchodní Morava má vztah ke Slovensku a Maďarsku, ovšem nedošlo zde k vývoji obdobnému na jihozápadním Slovensku, kde železovská skupina tvoří jeden ze základů formování mladého neolitu, včetně existence lužianské skupiny, která představuje nejstarší známou malovanou keramiku na Slovensku. Doklady o průniku MMK I. stupně na jihovýchodní Moravu (zřejmě od jihu podél toku Moravy) nám poskytují keramické nálezy ze starších výzkumů z Tasova a Uherského Hradiště – Mařatic, kde keramické fragmenty byly zdobeny žlutým, červeným a černým malováním.

Intenzivnější osídlení lze sledovat od II. stupně této kultury. Lid s MMK zakládal svá sídliště většinou na klasických sprašových polohách blízko vodních toků, velmi často v podobných polohách jako zemědělci kultury s LnK (na Uherskohradištsku se 19 sídlišť kryje s původním osídlením s LnK).

Jihozápadní Slovensko patří z hlediska geografického rozšíření lengyelské kultury k její centrální části. Na rozdíl od jihovýchodní Moravy byla (kromě Krakovan) všechna sídliště Lengyelu I založena nově (Biňovce, Bučany, Kátlovce, Veselé, Vrbové). Osídlení lengyelské kultury se zde v principu posouvá do výše položených oblastí na hnědozem, v důsledku nastupující suché periody, protože na hnědozemí jsou srážky během vegetačního cyklu častější.

V důsledku lengyelské a polgárské expanze vznikl severně od Karpat a Českého masivu široký pás osídlení rozličných skupin s kulturně smíšenou keramickou náplní, která je právě hlavním jednotícím rysem. Tuto situaci dokládá i jáma č.6 z Těšova – Bažantnice, kterou lze zařadit zřejmě do období, které předchází nástup eneolitu. V tomto nálezovém celku se objevuje právě tenkostěnná keramika typické lengyelské profilace, ploché talíře s vykrajovaným okrajem a důlkovanou stylizovanou výzdobou, které doprovází mladá vypíchaná keramika malopolského typu. Doklady vlivů z Malopolska v počátcích eneolitu se projevují i v početných nálezech malopolské suroviny – silicitů z Uherského Brodu – Odjaté, nebo velká retušovaná čepel z „kropenatého rohovce“ malopolského původu ze Slavkova.

Charakteristickým a jednotícím znakem jihovýchodní Moravy v období staršího eneolitu je sklon k dvoukóničnosti nádob a tzv. jordanovská rytá výzdoba. Lokální diferenciace zřejmě na-

dále trvá. V oblasti jihovýchodní Moravy patří do období Lengyelu IV nálezy z Uherského Brodu – Kyčkova. Objevuje se zde řada svěbytných tvarů (dvoukónické tvary nádob, dvoukónické mísy na nízké nožce s hladkým žebírkem na dně, vázy s rytou výzdobou), dále se zde objevují i vlivy z oblasti ludanické skupiny a bodrogkeresztúrské kultury (koflíky se dvěma uchy), ale i ze severozápadu (jordanovské džbánky).

Povrchové sběry z Vlčnova a Slavkova potvrzují další vývoj lengyelského komplexu na jihovýchodní Moravě. Keramika je reprezentována nálezy tenkostěnných mís se zataženými a rýsováním zdobenými hrdly, tzv. bolezskými mísami. Tyto soubory je možné datovat na sklonek staršího eneolitu (Jordánov II) a lze je synchronizovat s typem Bisamberg – Oberpullendorf. V jihozápadní části malokarpatské oblasti můžeme s prvním zřetelným zásahem do místního pozdně lengyelského prostředí, které reprezentuje ludanická skupina, počítat už v jejím klasickém stupni s výraznou přítomností dvojuhých šálků a ještě před objevením se prvku skupiny Bajč – Retz. Tento zásah, známý zatím pouze z několika lokalit (Ostrov, Plavecký Mikuláš, Budmerice), je možné spojovat s kulturou Balaton – Lasinja I (resp. Bisamberg – Oberpullendorf).

Pro oblast východní Moravy zřejmě neplatí vývojová schémata, obvyklá v tzv. centrální části Moravy a Dolního Rakouska, ani schémata platná pro západní Slovensko nebo Horní Slezsko. Můžeme zde pozorovat silné vztahy k Pováží a k západnímu Slovensku vůbec, ovšem stejně silné ohlasy a spojení se váží k oblastem střední a severní Moravy a jižního Slezska. Tato oblast tedy vytváří specifický, do jisté míry samostatný celek, který nemůžeme beze zbytku přičlenit ani k Moravě ani k západnímu Slovensku.

Marek Kalábek, Severní Morava v době římské, I-II (Brno 1998), I. díl – 139 str. text, 114 str. katalog nálezů, II. díl – katalog lokalit a výzkumů, 6 fototabulek, 8 plánů, 96 obr., 6 mapových příloh.

Diplomová práce se zabývá dobou římskou v oblasti tzv. severní Moravy. Je v ní soustředěn dostupný archeologický materiál pocházející z tohoto území, tak jak je deponován v jednotlivých muzeích v Kroměříži, Olomouci, Prostějově a Přerově. V práci jsem si vytknul úkol sledovat, na základě převážně keramického nálezového fondu, dané území z hlediska podobnosti či rozdílu s jihomoravským prostředím a rozpoznat vlivy přikládáné jednak przeworské kultuře, jednak tzv. dolnolabskému kulturnímu okruhu, který se projevil na pohřebišti v Kostelci na Hané.

Diplomová práce je rozčleněna do dvou dílů. První díl se dělí na textovou část obsahující 19 oddílů se samotným textem, seznamem zkratk a seznamem bibliografie a na katalog nálezů s tabulkovými výstupy keramického kódu a inventáře hrobů z Kostelce na Hané. I druhý díl je koncipován do dvou částí, v nichž jsou obsaženy vysvětlivky, katalog lokalit a výzkumů a na část obsahující dokumentaci, sestávající ze seznamu lokalit na mapách v měřítku 1:10 000, seznamu fototabulek, seznamu plánů a obrázků, seznam příloh a seznam inventárních čísel v obrázcích. Do samotné dokumentace jsou zařazeny mapy, fototabulky, plány, obrázky a samostatné přílohy.

Po úvodním oddílu se stručným načrtnutím důvodu, cíle i možností práce následuje druhý oddíl zabývající se dějinami bádání na Moravě. V tomto oddílu je zřetelný nepoměr bádání o době římské v jižní a severní části Moravy. V třetím oddílu věnovaném historickému exkurzu jsem se pokusil naznačit známé události, které měly vliv i v oblastech nesouvisejících přímo s římskou říší.

Čtvrtý oddíl se věnuje samotnému vymezení zkoumaného teritoria z geografického, hydrologického i přírodního hlediska. Toto území obsahuje všechny okresy bývalého Severomoravského kraje s částmi okresů Prostějov, Vyškov, Kroměříž a Zlín.

Těžiště diplomové práce spočívá ve vyhodnocení dostupných informací pomocí dvou databází (na numerické zpracování keramiky a na evidenci lokalit), tak jak jsou popsány v pátém oddílu zaměřeném na metodologii. Databáze pro zpracování keramiky vychází z návrhu kódu eneolitické keramiky. Přehledné tabulkové výstupy zpracovaného keramického materiálu jsou umístěny

v druhé části prvního dílu. Databáze sloužící k evidenci lokalit má svůj výstup, opět ve formě tabulky, na počátku druhého dílu diplomové práce. Výhodou těchto „otevřených systémů“ je velice jednoduchá práce s nimi a možnost zpětné úpravy většiny dat. Některé souhrnné výstupy informací jsou přidány do textu v podobě přehledných grafů.

Šestý oddíl jsem věnoval přehledu nejdůležitějších publikovaných periodizací na Moravě s jejich přehledným výstupem v podobě tabulky.

Sídlištím na zkoumaném území se věnuji v sedmém oddílu. Tuto problematiku jsem pojal z několika hledisek. Snažil jsem se co nejvíce vytěžit z nepočtených známých výzkumů, jak po stránce typologie objektů, jejich popisů i polohy jednotlivých sídlišť. Konstatoval jsem, že se obdobně jako v jiných oblastech svobodné Germánie nacházejí převážně na sprašových svazích obrácených k V, J, JZ nad různými vodotečemi v nadmořských výškách 200-240m. Další vztahy mezi polohou sídlišť a pohřebišt není za současného stavu poznání prozatím možné sledovat.

Osmý oddíl je věnován problematice nečetných pohřebišť (20), ta se ve své většině nacházejí převážně v okrese Prostějov a Olomouc. Hlavně mladořímská pohřebiště je dnes možné spolehlivěji umístit na mírné svahy obrácené k JZ, Z, J a JV, v nadmořské výšce 210-231. Problémy pohřebišť jsou ztíženy jednak již uvedenou nepočetnou kolekcí a jednak absencí náleзовých situací. Samostatný oddíl číslo 9 jsem věnoval dosavadnímu hodnocení pohřebiště v Kostelci na Hané.

Desátý oddíl věnovaný keramice se opírá o zpracované keramické soubory z moravských muzeí. Ve zkoumaném souboru to představuje 1876 kusů zlomků nádob z 60 lokalit. Převážná většina keramiky pochází bohužel ze starších povrchových sběrů. Náleзовé celky jsem soustředil z nejnovějších dostupných výzkumů z Hrdibořic, Charvát, Náměšřt na Hané, Smržic, Vojnice a z pohřebišť z Dolan a Jarohněvic.

V jedenáctém až patnáctém oddílu je obsažen rozbor dalších předmětů typických pro dobu římskou (spony, kovové artefakty, římskoprovinciální importy, kostěná industrie, kameny a broušená industrie). U rozboru těchto předmětů datovaných do doby římské byla použita dostupná literatura.

Výsledky diplomové práce jsou shrnuty v šestnáctém a sedmnáctém oddílu. Především v oddílu „Osídlení střední a severní Moravy v době římské na základě výsledků zpracování“ jsem se pokusil o stručnou charakterizaci jednotlivých chronologických stupňů. Jednoznačně jsou prokázány cizí vlivy pocházející z prostředí przeworské kultury a to ve dvou časových horizontech. První souvisí se závěrem 1. stol. př. n. l. (LTD₂-A₁), což dokládají ojedinělé příklady z pozdně laténských sídlišť a nejnověji i vzácné doklady pohřebního ritu (Dolany, Dubany). Druhý horizont je možné ztotožnit s obdobím tzv. markomanských válek v 2. pol. 2. stol., ten se projevuje hlavně v sídlištním keramickém materiálu na běžných sídlištech (Brodek u Prostějova), popřípadě v ojedinělých nálezech ostruh (Lechotice, Mohelnice). Takzvaný proud nové populace z dolního Polabí prokázán již dříve na pohřebištech v Hrubčicích a Kostelci na Hané se nepodařilo prozatím v sídlištním materiálu identifikovat. Tato otázka však může být řešena při zpracování nově objeveného mladořímského sídliště v Kostelci na Hané – Trněnce.

Klára Kupčiková, Sídliště lidu popelnicových polí na Pálavě I, II (Brno 1999). I. díl 163 str., II. díl (katalog) 43 str., 96 tab.

Cílem práce bylo zpracování sídlištních nálezu a vytvoření přehledu sídlištních lokalit popelnicových polí v oblasti Pálavy.

Základním pramenem práce byl původně materiál ze tří základních lokalit: Dolní Věstonice – nová šterkovna n.p. Ingstav, Pavlov – Horní pole a Strachotín – šterkovna. Nálezy z poslední jmenované lokality (Strachotín – šterkovna) však patřily jiné kultuře doby bronzové (SMK). Ostatní lokality KSPP zjištěné v kraji pod Pálavou byly zahrnuty do práce v takové podobě, v jaké byly publikovány nebo uveřejněny v náleзовých zprávách.

První díl práce (vlastní text) je rozdělen do čtyř základních částí. Úvodní část tvoří obecné údaje o přírodních poměrech Pavlovských vrchů a vývoj názorů na KSPP. Druhá část je materiá-

lová. Obsahuje popis zpracování archeologického materiálu a informace o nálezích. Ve třetí části jsou shrnuty základní typy sídlišť, objektů a sídlištního inventáře, zjištěné na území Pálavy. Čtvrtou částí je závěrečné shrnutí. Druhý díl práce se skládá z katalogu a obrazové přílohy.

Celkem bylo v oblasti Pavlovských vrchů doposud zjištěno 85 lokalit se sídlištními nálezy KSPP. U 27 ojedinělých nálezů však není známa poloha, ze které pocházejí. Většina těchto nelokalizovaných nálezů byla získána na katastru Klentnice (18 ks). Další se našli na katastrálním území Horních Věstonic (4), Pavlova (2), Mikulova (2) a Bulhar (1). Jde zásadně o předměty z bronzu – jehlice, nože a sekerky.

Nejvíce lokalit KSPP je zatím známo z katastru Klentnice (14). O něco méně nálezů pochází z Pavlova (8) a z Bulhar (6). Pět poloh bylo zjištěno v Mikulově a Milovicích, čtyři v Dolních Věstonicích, Horních Věstonicích, Mušově a ve Strachotíně a dvě v Perné a v Bavořech.

Většina sídlišť KSPP je datována do velatické kultury, menší část do podolské kultury (6 lokalizovaných nalezišť), úplně mizivé množství nálezů je datováno do mohylovo-velatického horizontu (parcela za domem č.p. 76 v intravilánu Strachotína a část nálezů z Pavlova – „Horního pole“). Některé lokality („Pod Děvinem“, „U Lesa“, silnice Klentnice-Pavlov, jižní a severozápadní okraj Pavlova, na jihovýchod od Perné a obě lokality na severovýchod od Bavor) byly rámcově zařazeny do KSPP bez bližšího chronologického rozlišení. Osídlení ve velatické kultuře i v přechodném velaticko-podolském horizontu je známo z „Gajdošovy cihelny“ v Bulharech, z Klentnice – pod hotelem a ze sedla mezi „Tabulovou horou“ a „Růžovým vrchem“. Vývoj velatické kultury do zformované podolské kultury bude pravděpodobně možné sledovat v pískovně v Bulharech, „Pod Děvičkami“, na „Širočím hradě“ a v Pavlově – „Horním poli“, kde počátky mladobronzového osídlení sahají až do mohylovo-velatického horizontu.

Z okolí některých sídlišť známe i depoty a hrobové nálezy. Pohřebiště bylo zjištěno v Dolních Věstonicích – sklep L. Pinka v intravilánu obce, Klentnici – severní část obce a pole na západ od hřbitova, Milovicích – „Halbe Quanten“ a v Mušově – „U Betléma“. Všechny, s výjimkou hrobu z Mušova a nekropole související s hradiskem na „Tabulové hoře“, byly datovány do velatické kultury. Jediný depot pochází z Klentnice – „Pod Hradem“. Je datován do HA, popřípadě do HB1.

Sídliště KSPP na Pálavě můžeme rozdělit do dvou typů. První typ reprezentují otevřená sídliště v inundaci Dyje, druhý typ výšinná hradiska.

Otevřená sídliště se rozkládají na písčítých návrších nebo šterkopísčítých terasách poblíž Dyje či jejich mrtvých ramen. Jediné známé objekty zde představují běžné sídlištní jámy a kúlové jamky bez možnosti půdorysné rekonstrukce. Ojedinělou záležitostí byly dva žlaby odkryté v Pavlově – „Horním poli“. Na celkovém plánu lokality se mi však podařilo najít pouze jeden žlab. Nachází se na okraji plochy „Horní pole – sever“ a táhne se v délce 70 m. Není pravděpodobné, že by vyznačoval plochu osady KSPP, protože některé objekty této kultury se nacházejí mimo jim ohraničenou plochu.

O uspořádání objektů na sídlišťích KSPP na Pálavě nemáme téměř žádné informace, neboť celkové plány lokalit existují pouze v případě Pavlova – „Horního pole“ a Milovic – „Na Hroudě“. Na obou sídlišťích byly velatické objekty rozptýleny bez jakéhokoliv řádu. Pouze u podolských objektů v Pavlově je patrná koncentrace na jednom místě – zhruba ve středu lokality. Jelikož osada KSPP na tomto místě existovala od přechodného mohylovo-velatického horizontu až do podolské kultury, je pravděpodobné, že v průběhu osídlení docházelo k posunu vesnice.

Otevřená sídliště tvořila zázemí opevněným výšinným lokalitám. Ty jsou v oblasti Pavlovských vrchů známy ze tří těžko dostupných míst: „Děvín“, „Kotel“ a „Tabulová hora“. Rozlohou největší je výšinné sídliště na „Děvíně“. Fortifikace hradisek sestávala z valu a v případě Tabulové hory i z příkopu. Hradiska KSPP bývají chápána především jako ekonomická a obranná centra. V případě Děvína se někdy setkáváme s názorem, že sloužil jako shromažďovací místo pro dobytek v neklidných dobách. Musíme si však uvědomit, že na „Děvíně“ není žádný vodní zdroj a ani cisterny zde zatím zjištěny nebyly.

Nálezy tvořil běžně sídlištní inventář v podobě keramiky a bronzové industrie, hliněných předmětů, mazanice, kostí, kamenné a parohové industrie, mušlí a paleobotanických nálezů.

Z rozboru části osteologického materiálu ze štěrkovny v Dolních Věstonicích vyplynulo, že na sídlišti převažovaly domestikované druhy zvěře nad volně žijícími druhy.

Materiál získaný na sídlištních lokalitách Pálavy dokládá spojitost tohoto území s ostatními lokalitami jižní Moravy i s okolními oblastmi KSPP. Analogie najdeme na Brněnsku (Tetčice u Rosic, Brno-Starý Lískovec ...), v Dolním Rakousku (Gross-Meisdorf, Asparn a. d. Zaya, Gaiselberg ...), na jihozápadním Slovensku (Abrahám, Ivanka při Dunaji, Pobeďim ...) i v knovízské kulturní oblasti (Blažim ...). Sídlištní nálezy, především keramika z Pavlova – „Horního pole“, rovněž potvrzují tezi o vývoji velatické kultury z domácího podloží, tj. ze SMK, a jejím dalším přetváření se do podolské kultury.

Pavčina Procházková, Olomouc ve starším a středním eneolitu I, II (Brno 1998). I. díl 173 str., 34 grafů, 5 plánů, 3 mapy. II. díl 36 str., 111 obr., disketa s databází.

Olomouc patří k nejvýznamnějším moravským archeologickým lokalitám. Výzkumy zde mají již více než stoletou tradici a přinesly řadu cenných informací. V rámci jejich odborného zpracování jsou řešeny předně otázky jejího raně středověkého vývoje, pravěké osídlení zůstává prozatím v pozadí. Abych alespoň zčásti napravila tento nedostatek, vybrala jsem si jako téma své diplomové práce počátek jejího intenzivního osídlení – období časného, staršího a středního eneolitu.

Základem mé práce je zpracování materiálu ze dvou archeologických výzkumů v historickém jádru města – systematického výzkumu olomouckého muzea na Dómském (Václavském) návrší a předstihového výzkumu archeologického oddělení Památkového ústavu na Křížkovského ulici č. 4 na tzv. Předhradí (Petrském návrší).

Mým cílem bylo, vedle analýzy nálezů z těchto výzkumů, určení charakteru osídlení ve sledovaném období a jeho porovnání s lokalitami stejného časového horizontu na Moravě. Soustředila jsem se i na postavení Olomouce v místním vývoji a jeho srovnání s okolními lokalitami. Pro příklad tohoto srovnání jsem si vybrala sídliště kultury lidu s nálevkovitými poháry v Práslavicích, objevené při nedávném výzkumu Ústavu archeologické památkové péče v Olomouci.

Práci jsem rozdělila do dvou dílů. První je sestaven z devíti kapitol, které tematicky odpovídají třem hlavním částem. V první části se věnuji úvodu do problematiky – přírodním poměrům, dějinným bádáním a postavení Olomoucka v eneolitickém vývoji. Je sem zařazena i kapitola o zpracovávaném sídlišti v Práslavicích. Druhá část je věnována již samotnému fenoménu Olomouckého kopce. Jsou v ní zahrnuty pravěké dějiny Olomouce do příchodu Slovanů, stanovení charakteru osídlení Olomouckého kopce ve sledovaném období a i pokus o rekonstrukci jeho eneolitické krajiny. Třetí část je pak již zaměřena na samotné vyhodnocení nálezové situace a získaného materiálu ze zpracovávaných výzkumů. Shrnutí všech poznatků a mé úvahy o eneolitickém vývoji střední Moravy na základě získaných výsledků jsou náplní závěrečné kapitoly. Součástí tohoto dílu je také seznam použité literatury a nálezových zpráv, mapové přílohy s vyobrazením jednotlivých lokalit a plány. Druhý díl je rozdělen do dvou tematických částí. V první se věnuji metodickému zpracování materiálu, je zde doplněna forma používaného numerického kódu moravské eneolitické keramiky od doc. PhDr. P. Košťáka a příručka k mnou vytvořenému databázovému programu používaného při zpracování keramického materiálu. Druhou část pak tvoří katalog nálezů s vyobrazením jednotlivých artefaktů a s jejich popisem.

Postavení Olomouce v eneolitickém období je dáno především jeho strategickou geografickou polohou a kulturním zázemím. Již širší prostor Olomoucka je situován do výhodné oblasti – na Hanou, do povodí řeky Moravy. Tzv. Olomoucký kopec, na kterém je situováno historické jádro města, a tedy i zpracovávané výzkumy, se pak osamocněně zdvihá z rovinatého terénu nivy u pravého břehu řeky. Díky místní konfiguraci terénu a geologickým poměrům se na jeho úpatí vytvořily podmínky pro vznik říčního brodu. O jeho existenci jsme informováni z historických pramenů a s jeho využitím se počítá i v pravěké době. Dokladem může být i charakter eneolitického osídlení na obou polovinách Olomoucka a Olomouckého kopce samotného.

Vodní tok je považován mnohdy za přirozenou hranici dvou kulturních komplexů. Ve sledovaném období a prostoru však tento předpoklad není potvrzen. Situace se neprojevuje ani v poměru a datování do této doby známých lokalit, ani, což je mnohem důležitější, v jejich materiální náplni. Příkladem totožného kulturního obsahu z obou břehů řeky Moravy jsou i obě zpracovávané lokality – Olomoucký kopec a Přáslavice – Díly pod dědinou.

V eneolitu jsou na Olomoucku osídlovány především tzv. nížinné polohy, kromě Olomouckého kopce a Rmízu u Laškova zde nemáme doložena další výšinná sídliště. Pro umístění eneolitických sídlišť je typická jejich lokace na místech předchozího pravěkého osídlení. Platí to zejména o návaznosti osídlení MMK, JsK a KNP. Prozatím se mi podařilo identifikovat na Olomoucku celkem 69 eneolitických lokalit. Vzhledem ke stavu výzkumů jejich počet rozhodně není definitivní a bylo by v současné době i zavádějící rozlišovat určité plošné koncentrace lokalit v té které kultuře.

Sama zpracovávaná lokalita – Olomoucký kopec – je modelovým příkladem chronologického vývoje osídlení této oblasti ve sledovaném období. Podle doposud známých výsledků je Olomoucký kopec trvale osídlen od časného eneolitu (od II. stupně MMK). Z jeho území jsou sice známy i nálezy z mladého paleolitu a staršího neolitu, ale jsou však ojedinělé a nemáme zde doloženy jejich sídlištní objekty.

Pro eneolitické osídlení je typická dvojitá kulturní složka – lengyelská a nálevkovitá. Sídliště MMK máme prozatím doloženo pouze z prostoru Václavského návrší a ze širšího prostoru kolem kostela sv. Mořice. Důležité je, že na obou lokalitách byla zjištěna i jordanovská kultura. Prozatím sice není doložena její sídlištní forma, protože nálezy této kultury z Dómského návrší jsou pouze z mladších vrstev a z Pekařské ulice známe kostrový hrob, ale trvalé osídlení v jordanovském období je velmi pravděpodobné. Z časného eneolitu nejsou prozatím doloženy nálezy z tzv. Předhradí (Petrského návrší) a tento prostor zůstává zřejmě neosídlen.

Situace se však mění příchodem lidu KNP. Na základě zpracovaných výzkumů a náleзовých zpráv je možné doložit osídlení již celého prostoru Olomouckého kopce, přičemž koncentrace osídlení je patrná na Václavském a Petrském návrší. Díky oběma zpracovávaným výzkumům zde máme zachycenu již baalberskou fázi KNP. K mohutnému rozvoji osídlení dochází však až na počátku mladšího stupně této kultury (KNP, IIa) a jeho intenzita trvá i po celé období tzv. bolezské horizontu. Osídlení KNP končí zřejmě na úrovni staršího klasického stupně badenské kultury.

Vzhledem k tomu, že oba zpracovávané výzkumy – Dómské návrší a Křížkovského ulice č. 4 – mají v této době stejný vývoj, doložitelný zejména na zpracovaném keramickém materiálu, předpokládám, že Václavské a Petrské návrší tvořily jeden sídlištní celek. Bohužel, prozatím nemohu říci nic bližšího o jeho struktuře, protože díky pozdějšímu intenzivnímu osídlení je mnoho náleзовých situací zničeno a z možných, ale nerozlišených, eneolitických vrstev a několika zahloubených objektů na obou výzkumech nelze dělat bližší závěry. Toto sídliště bylo však zcela jistě důležité jako zastávka možné obchodní pravěké cesty, využívající k překročení řeky Moravy místního brodu. V keramickém souboru se mi podařilo rozlišit výzdobné prvky z polského prostředí KNP i ze středodunajského prostředí badenské kultury. Dalším dokladem kontaktů s okolním evropským prostředím jsou nálezy celých měděných předmětů, které s největší pravděpodobností byly na lokalitu importovány.

Prozatím není spolehlivě potvrzeno, že by bylo toto sídliště opevněno. V literatuře objevující se eneolitický příkop, umístěný na severovýchodní straně Václavského návrší, bude vzhledem k mému rozboru zřejmě spadat do mladšího období. Díky svému významu však opevnění lze předpokládat. Kladu jej do prostoru dnešního náměstí Republiky, kde Petrské návrší končí a úzkou šjíjí přechází na Michalské návrší.

Zpracování eneolitických nálezů z výzkumů z Olomouce – Dómského návrší a Křížkovského ul. č. 4 je první obsáhlejší studii o jeho pravěkém vývoji. Pro další poznání eneolitického vývoje bude rozhodující zpracování nového výzkumu PhDr. J. Bláhy v Tereziánské zbrojnici na Předhradí a detailní analýza materiálů z výzkumů na Pekařské ulici a Prioru.

Jozef Urmínský, Lengyelské osídlenie Slovenska na sklonku neolitu (Brno 1998). 129 str., 59 tab., 5 máp.

Predkladaná diplomová práca, odovzdaná k 30. novembru 1998 v Ústave archeológie a muzeológie FF MU Brno, pozostáva zo šiestich kapitol, dvoch cudzojazyčných súhrnov, zoznamu použitej literatúry a obrazových príloh.

Prvá časť diplomovej práce oboznamuje čitateľa s dejinami bádania a súčasným stavom výskumu v oblasti poznania lengyelského kultúrneho komplexu. Charakteristika skúmaného obdobia sa začína vývojom prírodného prostredia a neolitizáciou podunajského regiónu. V ďalšej časti nasledujú kapitoly venované charakteristike stupňa Lengyel I, vnútornej zástavbe osád, pohrebnému rítu, zberu, lovu a poľnohospodárskym aktivitám v týchto osadách, domácejmu remeslu a dokladom výmenného obchodu, problematike prvej medi a absolútnemu a relatívnemu datovaniu stupňa Lengyel I.

Práca v tejto časti zväčša opiera o publikované a známe závery popredných odborníkov na neolit strednej Európy. Počiatky výskumu sa viažu najmä na mená dvoch mužov, stojacich na počiatku objavenia lengyelskej kultúry – moravského archeológa J. Palliardiho a jeho maďarského kolegu M. Wosinszského. Pre slovenské územie sa k popredným odborníkom zaradili najmä B. Novotný, A. Točík a zo strednej archeologickej generácie J. Pavúk, V. Němejcová-Pavúková, J. Lichardus a čiastočne i S. Šiška. Mladšiu generáciu v tomto smere predstavujú Z. Farkaš, I. Cheben a M. Vizdal (pre východoslovenskú skupinu Ižkovce).

K všeobecnému poznaniu genézy lengyelskej kultúry pre strednú Európu významne prispieva fakt, že okolo roku 4 000 b.c., teda v záverečnom štádiu želiezovskej skupiny a nastupujúcej lengyelskej kultúry reprezentovanej protolengyelskou skupinou Bína-Bicske, nastala suchšia perióda inak dovtedy vlhkého atlantického charakteru počasia, ktorá priniesla pokles priemerných ročných teplôt o 1 až 2 stupne Celzia a s nimi spojený i úbytok zrážok. V tejto závislosti je práve aj osídlenie skupinou Lužianky a lengyelského stupňa I, ktoré sa na černozemné polohy želiezovských osád nevrátilo, ale naopak bolo naviazané na hneдозem, kde dochádza úhrne častejšie k zrážkam ako na černoze.

Výskumy prebiehajúce v 60. a 70.-tych rokoch významne posunuli poznanie o lengyelskej kultúre a v prvom rade ukázali, že kultúra samotná zahŕňa viacero lokálnych variant, ktoré vznikli z miestneho podložia za prispenia nových kultúrnych a genetických impulzov. Rozhodujúcu úlohu v tomto procese mala zohrať najmä juhovýchodná oblasť, konkrétne medziriečie Drávy a Sávy. O tieto zmeny sa mala postarať kultúra Sopot v horizonte Bína – Bicske, resp. Sopot – Bicske a taktiež kultúra Vinča, ktorá podľa niektorých bádateľov (S. Dimitrijevic) vznik sopotsko-lengyelskej kultúry ovplyvnila.

Na Slovensku začína včasný Lengyel stupňom I (Svodín), ktorý je najlepšie dokumentovaný z lokality Svodín, skúmanej V. Němejcovou-Pavúkovou. Plynulý vývoj z lužianskej skupiny je tu doložený postlužianskym horizontom pamiatok, ktoré neskôr prevrstvilo rozsiahle starolengyelské osídlenie. Práve lokalita Svodín je pre Slovensko doposiaľ najlepšie preskúmanou lengyelskou osadou s viacerými fázami osídlenia. O ňu, ako aj o výskumy na lokalitách Bučany, Nitriansky Hrádok, Ružindol – Borová a sídlisk v priestore tzv. Bratislavskej brány, sa opiera ďalšia časť diplomovej práce, zameraná na pohrebný rítus, zástavbu osád i doklady zberu, lovu a poľnohospodárstva, a domáceho remesla. Významnému fenoménu, ktorý je v lengyelských osadách častý – výskyt kruhových opevnených areálov, je venovaná len malá časť, sumarizujúca výsledky výskumu a ich početné rozšírenie na juhozápadnom Slovensku.

Na niektoré odlišnosti medzi Karpatskou kotlinou a Moravou, poukazuje stať opisujúca pohrebný rítus, ktorý je na Morave na rozdiel od podunajskej enklávy osídlenia, reprezentovaný len ojedinelými hrobmi priamo v sídliskách.

V skladbe štiepanej industrie zastúpenej na sídliskách stupňa Lengyel I, je možné vidieť lokálne odlišnosti spôsobené najmä regionálnymi pomermi, lokálnym vývojom. Patrila by sem skupina Ižkovce, Poiplie, Pohronie, dolné Považie, Bratislavská brána a Záhorie s priliehajúcou Myjav-

skou pahorkatinou. S touto kapitolou súvisí aj transport obsidiánov z východných zemplínskych vrchov, ktorý svojho nebyvalého rozvoja dosiahol najmä v stupni Lengyel I. Posledná kapitola druhej časti práce poskytuje prehľad absolútneho a relatívneho datovania stupňa Lengyel I a úskalia, ktoré táto problematika obnáša. Podstatná časť tejto kapitoly je zameraná na synchronizáciu s Maďarskom a Chorvátskom na základe importov keramiky a konfrontácii disproporcií rádiokarbového datovania ako sú prezentované v chronologických systémoch viacerých bádateľov.

Druhá časť diplomovej práce je podrobnou dokumentáciou štyroch slovenských nálezísk. Nálezy z Hlohovca, Radošoviec-Viesky, Bardoňova a Kolár, mal autor diplomovej práce k dispozícii na spracovanie. Každá z lokalít geograficky reprezentuje iný región Slovenska v rámci stupňa Lengyel I. V rámci diplomovej práce sa podarilo urobiť grafický katalóg s verbálnym podpisom názvov a čiastočné vyhodnotenie keramiky. Cieľom práce bolo urobiť taký rozbor nálezov, podľa ktorého by bolo možné určiť časovú a snád i geografickú rôznorodosť. Z časových dôvodov však nebolo možné túto časť práce dotiahnuť dokonca a poskytnúť tak verejnosti vyhodnotenie v rámci výstupu z databázového systému. V tejto fáze je práca základným korpusom pre ďalší výskum, v ktorom bude autor v budúcnosti naďalej pokračovať.

Úplný záver práce predstavuje súpis 29 nálezísk stupňa Lengyel I z územia Slovenska. V záverečnom a zároveň predĺženom zhodnotení práce sa autor dotkol hlavných otázok, ktoré bude potrebné v budúcnosti v tomto smere riešiť. Ide najmä o to, v akom časovom postavení sú dve lokality Bardoňovo a Koláry. Bardoňovo sa ukazuje v rámci tohoto stupňa staršie (a o niečo mladšie ako Svodín), pretože je v ňom minimálne zastúpenie rytej výzdoby, objavujú sa importy z Potisia, a obsidiárovej industrie relatívne veľa a rytého ornamentu na tenkostenej keramike je tiež pomerne dosť. V ďalšom období bude tiež potrebné upresniť typologickú náplň stupňa Lengyel I, ako ju rozpracovali J. Lichardus, S. Šiška a najmä J. Pavúk a vytvoriť nový kód keramických tvarov a výzdobných prvkov.

Aleš Drechsler, K problematice špecializovanej výroby na oppidech. Na pozadí dokladů kovářské a dřevozpracující výroby z keltského oppida Staré Hradisko (Brno 1999). 180 str., 5 příloh, 75 tab.

Problematika špecializovanej výroby a řemeslné produkce v pravěku a řasné době dějinně vůbec je v současné době dosti diskutovaným tématem. Značné množství poznatků k této problematice pro mladou a pozdní dobu laténskou bylo naposledy přineseno zejména v souvislosti s postupným publikováním a vyhodnocováním pramenů získaných dlouhodobým výzkumem středoeurópských oppid (Závist, Hrazany, záchranné výzkumy na Hradišti u Stradonic). Také na Moravě byl staršími výkopy a posléze moderně vedenými systematickými výzkumy oppida Staré Hradisko shromážděn rozsáhlý nálezový fond, umožňující řešit jednotlivé aspekty tématiky řemeslné produkce též na tomto významném oppidu a přispět tak ke korekci starších názorů a rovněž i doplnění současných pohledů na dané téma.

Z rozsáhlého souboru pramenů, dokládající různá odvětví řemeslné produkce na oppidu Staré Hradisko jsem přistoupil k zpracování a komplexnímu vyhodnocení dokladů dřevozpracující a zejména kovářské výroby na Starém Hradisku (celkem 442 ks železných nástrojů, nářadí, speciálních pomůcek, polotovarů a odpadů), z nichž zejména kovářství – respekt. železářská výroba v zamýšleném spojení s blízkými zdroji železné rudy – mělo mít dle dřívě publikovaných názorů určující úlohu (spolu s činnostmi spojenými s distribucí jantaru) v životě obyvatel oppida.

Kolekce kovářských nástrojů a pomůcek (126 bezpečně klasifikovatelných kusů, 13 rozlišných typů včetně výhňových lopatek) představuje posud bezpečně nejrozsáhlejší pozdně laténský soubor na našem území. Statisticky nejčastěji jsou zde zastoupeny instrumenty tzv. jemného kovářství (kovotepecká kladívka, malé ploché kleště, naklepávací kovářské linky, menší pilníky a průbojníky, rydla a vytepávací podložky), kde se převážně kovotepecká práce se železem často spojovala ještě s obráběním barevných a drahých kovů. Hrubé kovářství je zde pak mimo nepočtené

nástroje (sedlík, těžší plochá dláta) doloženo spíše nepřímou, prostřednictvím nálezů různých stadií paketrovaných polotovaru, vyloučené hutnické strusky apod. Obě tyto skupiny byly od sebe pravděpodobně odděleny, avšak další specializaci zde zřejmě nemůžeme očekávat. Důležitá je též přítomnost vzácných protahováků drátu a pravděpodobně též nýtovaček; tyto nám tak dokládají znalost progresivních technologií obrábění za studena, které nepochybně přispívaly k výraznému zvýšení produkce některých sortimentů výrobků. Důležitá zjištění byla též učiněna v souvislosti s vyhodnocením kovářských polotovarů – můžeme zde počítat s přítomností hřiven typu Plavecké Podhradí, popř. s jejich deriváty; tento typ kovářského polotovaru může být obecněji příznačný pro moravsko – západoslovensko – dolnorakouský prostor. K obvyklým nálezům z prostředí kovářských dílen patří keramické dyzny – ze Starého Hradiska však překvapivě neznáme ani jednu. Z prostoru systematicky zkoumané plochy na západním předhradí oppida se podařilo makroskopicky prozkoumat asi 100 kg železné strusky, přičemž bylo konstatováno, že 94,7% tohoto množství představuje bezpečně kovářská struska (typ 1); zbytek zmíněného množství představovaly dva odlišné typy hutnické strusky, která ovšem v tomto minimálním množství nedokládá hutnickou činnost na lokalitě (ta probíhala nejspíše v blízkosti zdrojů rudy, pro což svědčí četné analogie), ale spíše již zmíněnou práci s železnými polotovary. Poslední dva typy strusky byly též podrobeny metalografické analýze, stejně jako zde nalezený kus železné rudy, který byl identifikován jako vysoce kvalitní magnetit, jehož ložiska se nacházejí u dva a půl kilometru vzdálené Stínavy. Není tedy vyloučeno, že také v této oblasti mohly být zdroje železné rudy pro Staré Hradisko, mimo důvodně předpokládané niklonosné zdroje z oblasti Českomoravské vrchoviny.

118 ks nástrojů pro opracování dřeva (13 rozlišených typů) nám dokládá vysokou úroveň dřevozpracujícího řemesla. Nástroje dokládají pestrou paletu dílčích odvětví: tesařství, stolařství, bednářství, bečvářství. Nejvíce nástrojů je však nutno přičíst řezbářství (dlátka, menší dlabadla, vrtáky, nože s hákovitě utvářeným hrotem a též vlastní řezbářský nůž), což poukazuje na značný význam tohoto oboru. Důležitá je přítomnost tří skupin nástrojů vhodných k soustružení (delší dlátka, dlabadla, nože s hákovitě prohnutou čepelí), které tak doplňují jiné nepřímé doklady této činnosti, u níž bychom snad mohli, na rozdíl od ostatních dřevozpracujících odvětví, očekávat určitou míru specializace, neboť kromě dřevěných výrobků byly soustruženy též ve velkém rozsahu předměty z jantaru.

Rovnocenným doplňkem typologicko – chronologického rozboru zmíněného souboru železných předmětů byla jeho materiálová analýza, dosud nejrozsáhlejší na jedné laténské lokalitě na našem území (celkem 44 analýz, včetně analýz R. Pleinera). Materiálová analýza nám především poskytla poznatky o použitém materiálu, dále o případné následné technologii tepelného zpracování a v neposlední řadě umožnila vyslovit se k předpokládanému funkčnímu zařazení řady nástrojů; přinesla též poznatky k technologii výroby polotovarů a hřiven. Nástrojů vyrobených z prostého svárkového železa bylo celkem 28,9%, nástrojů z uhlíkové oceli 34,2%, druhotně nauhličené nástroje byly zaznamenány v 23,7% případech, nástroje svařené z nauhličených dílů v 7,9% a nejsložitější nástroje sestavené svařováním železa a oceli byly doloženy v 5,3% případech. Správně zakalených bylo 50% nástrojů. Kvalitní výrobky měly více než dvoutřetinové zastoupení. Prokázána je však rovněž značná kvalitativní rozrůzněnost celé produkce, která mohla být zapříčiněna nejen různou úrovní jednotlivých kovářů, ale také rozličnými potřebami pestré skupiny odběratelů, jejichž význam, postavení a tím i „solventnost“ byly rozdílné a rozdílné tedy musely být i jejich nároky. Kloním se též k názoru, že většina produkce byla spotřebována „intra muros“, pokud se nížinných sídlíšť týče – ta byla spíše v tomto ohledu do značné míry nezávislá, i když sortiment zde byl zcela neporovnatelně chudší.

Na zkoumaných plochách na Starém Hradisku byla řemeslná výroba převážně organizována v rámci zde doložené dvorcové zástavby a lze tedy předpokládat závislost více či méně specializovaných řemeslníků na majiteli dvorce, příslušníku oppidální nobility. Relativně spolehlivé byly v rámci dvorců na západním předhradí pomocí prostorového rozložení nástrojů a výrobního odpadu interpretovány jako kovářské dílny zahloubené chaty 1/64 (kovářství spolu s výrobou mincovních sířičků a snad i litectvím) a 5/73. Pouze formou kumulací nástrojů a strusky se vyskytly do-

klady ještě více či méně pravděpodobných 3 – 4 kovářských dílen, zřejmě původně povrchových, výzkumem nezachycených staveb. Specifický případ představuje chata 1/84, nacházející se již mimo dvorec, v prostoru brány na akropoli. Tento objekt s velkou pravděpodobností sloužil zřejmě specializovanému (samostatnému?) řemeslníkovi, který se mimo jenné kovářství opět současně zabýval výrobou mincovních polotovarů, spolu s litectvím bronzu. Otázkou však zůstává, jak si vyložit zde objevený rozsáhlý soubor tesařských a rezbářských nástrojů (depot?). Mimo tento objekt totiž dřevozpracující nástroje žádnou výraznější kumulaci nevytvářejí, snad jen s výjimkou chaty 6/34, kde by bylo možno očekávat výraznější práci se dřevem.

Závěrem je třeba poznamenat, že též s přihlédnutím k poměrně dlouhé existenci oppida ve stupních LT C2 – D1 a s tím spojené vícefázovosti výstavby není možné očekávat současnou funkci všech zmíněných řemeslnických (do určité míry jistě specializovaných) pracovišť. Kovo-zpracující dílna obecně byla zřejmě maximálně jedna v rámci jednoho dvorce, a to ještě ne každého, což není zcela v nesouladu s představami P. Drdy a A. Rybové o celkovém počtu řemeslníků – specialistů na jednom oppidu, který zřejmě o mnoho nepřekročil jednu desítku.

Ondřej Chvojka, Střední a dolní Pootaví v mladé a pozdní době bronzové I-III (Brno 1999). I. díl 216 str., II. díl (katalog) 187 str., III. díl obrazová příloha- 161 tab., 11 map.

V pravěku jižních Čech existuje několik úseků, které ještě dnes můžeme označit za „tmná období“. Jedním z nich je epocha knovízského osídlení tohoto regionu, spadající rámcově do Reineckových stupňů BD-HB. Především počátek mladé doby bronzové, tj. stupeň BD, vývoj v pozdní době bronzové (HB) a otázka kontinuity vývoje do počátku halštatského období (HC) zůstávají dodnes velmi málo zhodnocenými problémy, přestože hmotných pramenů existuje již relativně dostatečné množství. Za posledních 50 let však o této problematice vzniklo jen několik shrnujících prací, většina z nich navíc pouze o jednotlivých konkrétních otázkách (Maličková 1947/48; Kytlicová 1963; táž 1964; Konopa 1981; Fröhlich 1983). Jedinou výjimkou jsou práce J. Bouzka (1963; 1965; 1985). Již ve svém prvním, stěžejním díle o této problematice (Bouzek 1963), vytvořil autor teoretický model kulturně-historického vývoje jižních Čech v mladé a pozdní době bronzové, vycházející z předpokladu paralelní existence dvou kulturních celků v naší oblasti minimálně ve stupni BD: domácí autochtonní milavečské kultury a přichozích středočeských knovízských kolonistů. Přestože se již krátce poté objevil názor o totožnosti knovízské a milavečské kultury (Neustupný 1963/64), stala se Bouzkova teorie jediným uznávaným vývojovým schématem, přijatým i dalšími autory. Výsledky jeho bádání byly prezentovány i v příslušné kapitole v zatím poslední syntéze českého pravěku (Pleiner a kol. 1978, 404-405). V teoretické rovině se tedy od poloviny 60. let nic převratného neobjevilo, materiálový fond se však od té doby silně zvětšil. Některé důležitější výzkumy byly sice alespoň rámcově publikovány (např. Kudrnáč 1981; Braun – Fröhlich 1978; Beneš – Kytlicová 1991; Michálek 1993; Zavřel 1996; aj.), většinou se však musíme spokojit se stručnými zprávami především v BZO (1963 – 1996/97). V obecnějších souvislostech zmínili některé nové lokality pouze P. Braun (1987) a J. Michálek (1990). Velmi málo bylo zatím věnováno topografické a geografické problematice jihočeských lokalit, výjimkou je pouze několik prací (Fröhlich 1983; Fröhlich – Michálek 1989; Michálek – Parkman 1996). Celkovým zhodnocením jihočeského nálezového fondu a obecnými teoretickými otázkami se však dosud nikdo, kromě J. Bouzka, nezabýval. Proto jsem se rozhodl vybrat si toto téma pro svou diplomovou práci, kterou jsem v letošním roce odevzdal na Ústavu archeologie a muzeologie Filosofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.

Základem mé diplomové práce se stala práce seminární, ve které jsem podle literárních údajů vypracoval soupis jihočeských mlado- a pozdněbronzových lokalit. Po zanesení těchto lokalit do mapy se odlišilo několik relativně uzavřených mikroregionů s poměrně hustším osídlením. Pro účely diplomové práce jsem se rozhodl vybrat si jeden z nich a podrobit jej detailnímu rozboru (viz Chvojka 1998). Volba padla na pootavský mikroregion, který současně patří k nejlépe pro-

zkoumaným a k nejhustěji osídleným oblastem v jižních Čechách, zároveň však k dosud velmi nedostatečně zpracovaným (naposledy souhrnně Dubský 1949; Bouzek 1963). Obsah mé diplomové práce se tak rozpadá do dvou základních částí: v první jsem provedl podrobnou analýzu poměrů v pootavském mikroregionu, ve druhé jsem se pak obecněji zaměřil na osídlení v celé oblasti jižních Čech.

Prvním nezbytným krokem pro rozbor jakékoliv oblasti je její přesné geografické vymezení. Vzhledem k rozsahu diplomové práce a množství nálezů v celém pootavském mikroregionu jsem proto k podrobné analýze vybral jen centrální část dané oblasti, ve které se ovšem nachází největší počet nalezišť. Geograficky je tato oblast vymezena pásem o šířce zhruba 11 km, jdoucím po obou březích Otavy od dnešních Strakonice po severní okraj města Písku. Neméně důležité je samozřejmě též přesné časové ohraničení. Pro svou práci jsem tedy stanovil chronologické rozmezí, zahrnující tři Reineckovy stupně: BD-HB, tj. všechny mlado- a pozdněbronzové lokality. Středobronzové sídlištní či mohylové nálezy, které snad někdy přesahují do počátku BD, jsem nesledoval. Naopak do úvahy jsem vzal několik depotů horizontu Plzeň-Jíkalca (Kytlicová 1964), které sice bývají většinou přisuzovány pozdní mohylové kultuře, avšak stojí na počátku vývoje mladobronzových depotů.

Na základě literárních údajů, nálezových zpráv v archivu ARÚ AV ČR v Praze a laskavého sdělení PhDr. J. Michálka a J. Fröhlicha (v případě dosud nepublikovaných nálezů či výzkumných akcí) jsem shromáždil a kriticky utřídil všechny lokality sledovaného mikroregionu. Následoval sběr a dokumentace veškerých mi dostupných nálezů z těchto lokalit, z nichž většina je dnes uložena v Prácheňském muzeu v Písku a v Muzeu středního Pootaví ve Strakonících, další pak v Národním muzeu v Praze, Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích a v Západočeském muzeu v Plzni. Cílem bylo kresběně zdokumentovat a popsat všechny k tomu vhodné nálezy. Pro popis keramiky jsem si vytvořil speciální deskripční systém, který u každého kusu keramiky postihuje jeho tvar (celé nádoby, okraje, ucha a dna), barvu, rozměry, typ výzdoby a její umístění, kvalitu výpalu, druh a množství příměsí a úpravu povrchu. Výsledkem je pak zcela jednotná deskripce všech zobrazených kusů keramiky, uvedená v přehledných tabulkách. Kromě těchto dokumentovatelných nálezů jsem pak navíc u každého keramického souboru sledoval také celkový počet keramiky jemné, středně hrubé a hrubé a dále procento tuhovaných střepů (jemných, středně hrubých a hrubých a dále tuhovaných na vnějším či vnitřním povrchu a na obou stranách). Podle těchto údajů jsem pak provedl analýzu keramiky po stránce tvaroslovné, výzdobné, technologické a speciálně ve smyslu výskytu tuhování. Pozornost jsem ovšem věnoval také nálezům z dalších materiálů, zvláště bronzovým a kamenným předmětům. Vedle rozboru vlastních nálezů jsem se zabýval také analýzou nálezových prostředí jednotlivých artefaktů, tj. např. problematikou vydělování speciálního sídlištního a hrobového inventáře nebo možností odlišit nálezy z nížinných a výšinných sídlišť. Na základě tohoto rozboru nálezů jsem se pak pokusil o datování všech souborů, přičemž mým cílem bylo odlišit alespoň tři horizonty v osídlení, které lze ztotožnit se stupni BD, HA a HB.

Následující část své práce jsem věnoval rozboru jednotlivých typů nalezišť, tj. nížinným i výšinným sídlišťům, plochým i mohylovým pohřebišťům, depotům a ojedinělým nálezům. U každého typu lokalit jsem sledoval jeho specifické znaky (tj. např. sídlištní objekty, počet hrobů, bohatství výbavy, apod.) a pokusil jsem se rovněž postihnout jejich vzájemné vztahy a celkovou hustotu lokalit v pootavském mikroregionu. Na závěr této analýzy lokalit jsem provedl jejich topografický rozbor. Zde jsem však sledoval pouze lokalizované nálezy a jenom nížinná i výšinná sídlišť, pohřebišť a depoty bronzové industrie. Východiskem mi byla co nejpřesnější lokalizace nalezišť v Základních mapách ČR 1:10 000. Sledoval jsem přitom několik parametrů, jako nadmořskou výšku, typ polohy, orientaci a sklon svahu, vzdálenost k Otavě a k nejbližšímu vodnímu zdroji, řád nejbližšího vodního toku a převýšení nad jeho hladinu, podloží a půdní pokryv na lokalitách.

Na základě všech těchto rozborů jsem se pokusil o rekonstrukci ekonomických vztahů a duchovního života tehdejších obyvatel jižních Čech. Zde jsem již nevycházel pouze z lokalit a nálezů pootavského mikroregionu, ale pokusil jsem se postihnout poměry v celých jižních Čechách.

Základem jsou zde soupis a mapa ostatních jihočeských mlado- a pozdněbronzových lokalit, které jsem však vytvořil pouze na základě literárních údajů, bez podrobnějšího rozboru. V této kapitole jsem tedy shromáždil doklady např. o zemědělské výrobě i o těžbě surovin, zvláštní pozornost jsem věnoval otázce rýžování zlata, obchodu a dálkovým obchodním cestám. Zabýval jsem se také problematikou výroby keramiky, bronzové industrie a textilu i dalšími ekonomickými aktivitami tehdejších lidí. Je zde také pasáž o duchovním životě jihočeského obyvatelstva v té době a o skrovných památkách jeho náboženských a rituálních praktik.

Poslední kapitola mé práce je věnována celkově dějinám jižních Čech v epoše mladé a pozdní doby bronzové. Vedle rozboru osídlení a jeho časových proměn je zde významné místo věnováno otázce postavení jižních Čech v rámci středoevropských kultur popelnicových polí a kulturním a etnickým poměrům v jihočeské oblasti té doby. Výsledky mých rozborů lze shrnout do následujícího konstatování: v celém období mladé a pozdní doby bronzové žilo v jižních Čechách pouze jediné obyvatelstvo, které pod vnějšími vlivy postupně proměňovalo svou hmotnou a duchovní kulturu. Toto obyvatelstvo zde kontinuálně pokračovalo ve svém vývoji od střední doby bronzové, čehož výrazem je přechodný mohylovo-*knovízský* horizont, a ve všech hlavních sídelních oblastech je doloženo až do pozdní doby bronzové. Také přechod do doby *halštatské* je plynulý. Přestože zdaleka nelze vyloučit migraci obyvatel, neměl tento přísun nových kolonistů v mladší a pozdní době bronzové podstatnější vliv na kulturní jednotu celého regionu. Jako v každé středoevropské oblasti té doby lze i zde pozorovat menší lokální odchylky mezi jednotlivými mikroregiony, v žádném případě však nelze, podle dnešních poznatků, odlišovat v jižních Čechách dvě samostatné kultury – *knovízskou* a *milavečskou*. Historická role jižních Čech je především v příslušnosti ke *kolébce* keltského etnika, které se zde nepřetržitě vyvíjelo od střední doby bronzové. Postavení jižních Čech je tak vždy nutné posuzovat v kontextu celého středoevropského vývoje.

Cílem této práce nebylo přinést nějaké nové převratné poznatky, negující veškeré dosavadní bádání. Zároveň jsem však nechtěl automaticky přejímat dosavadní schémata bez toho, aniž bych se nad nimi zamyslel. Hlavní důraz kladu především na shromáždění veškerých (dostupných) pramenů k dané problematice, a to nejen literárních nebo hmotných, ale též pramenů vycházejících z kartografických údajů. Poznatky získané rozбором těchto pramenů mě pak posloužily k formulování různých teorií a závěrů, které jsou však již jen zpochybnitelným námětem do diskuse. Přesto považuji i tuto část mé práce za neméně důležitou, neboť právě ve vzájemné výměně názorů (a pouze v ní) je cesta vpřed. Přes nebezpečí různých omylů je právě formulování jednotlivých teorií cestou k otevření diskuse, jejímž výsledkem by pak mělo být další upřesnění znalostí o naší dávné minulosti. Především proto bych chtěl tuto svou práci pojmut jako příspěvek do této nikdy nekončící diskuse. Snad se mi můj záměr podařil.

ZÁKLADNÍ LITERATURA

- Beneš, A. – Kytlicová, O. 1991: Der Depotfund aus Temešvár. Die Entwicklung des südböhmischen Armrings am Ausgang der Mittelbronzezeit, PA LXXXII, 48-93.
- Böhm, J. 1937: Základy hallstattské periody v Čechách, Praha.
- Bouzek, J. 1963: Problémy *knovízské* a *milavečské* kultury, SbNM A XVII/2-3, 57-118.
- 1965: K otázce *halštatu B* v jižních Čechách, AR XVII, 54-76.
- 1985: *Milavečské* mohyly v jižních Čechách, AR XXXVII, 261-272.
- Braun, P. 1987: Zur Jungbronzezeit Südböhmens, in: Die Urnenfelderkulturen Mitteleuropas. Symposium Liblice 21.-25.10.1985, Praha, 201-202.
- Braun, P. – Fröhlich, J. 1978: *Knovízské* pohřebiště u Topělce, Výběr z prací členů historického klubu při Jihočeském muzeu v Č.Budějovicích XV, 236-237.
- Dubský, B. 1949: Pravek jižních Čech, Blatná.
- 1954: Jižní Čechy v mladší době bronzové, PA XLV, 383-387.
- Eisner, J. 1921: Jižní Čechy v době předhistorické, in: Jihočeská čítanka I, 11-26.
- Filip, J. 1936/37: *Popelnicová* pole a počátky železné doby v Čechách, Praha.

Fröhlich, J. 1983: Nová plochá žárová pohřebiště knovízské kultury v jižních Čechách, AVJČ 1, 55-68.

- 1997: Písecko v zrcadle archeologie, Písek.

Fröhlich, J. – Michálek, J. 1989: Archeologický průzkum území dolního toku Blanice, AVJČ 6, 7-41.

Hrala, J. 1973: Knovízská kultura ve středních Čechách, ASM 11, Praha.

Chochol, J. 1983: K otázce antropologického charakteru jihočeské populace knovízské kultury, AVJČ 1, 69-71.

Chvojka, O. 1998: Střední a dolní Pootaví v mladé a pozdní době bronzové (předběžná informace o diplomové práci), AVJČ 11, 71-75.

Konopa, P. 1981: Horizont BD v milavečské kultuře jižních Čech, nepubl. rkp. Diplomové práce na Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou FF UK Praha.

Kudrnáč, J. 1981: Rýžování zlata na Strakonicku. Výzkum pravěkého a středověkého rýžoviště v Modlešovicích, Strakonice.

Kytlicová, O. 1963: České hromadné nálezy bronzů z období knovízské kultury, nepubl. rkp. kandidátské dizertace v ARÚ AV ČR Praha.

- 1964: K časovému zařazení depotů horizontu Plzeň-Jíkalka, AR XVI, 516-556.

Maličský, J. 1947/48: Před slovanská hradiště v jižních a západních Čechách, PA XLIII, 21-42.

Michálek, J. 1990: Zur Vor- und Frühgeschichtlichen Besiedlung Südböhmens, in: Verträge des 8. Niederbayerischen Archäologentages, Deggendorf, 29-86.

- 1993: Nové žárové pohřebiště knovízské kultury z okolí Strakonice, AVJČ 8, 21-34.

Michálek, J. – Parkman, M. 1996: Archeologický průzkum území středního toku Blanice v letech 1986-1993, AVJČ 9, 7-40.

Neustupný, J. 1942: Das Vordringen der Knobitzer Kultur nach Südböhmen, Altböhmen und Altmähren 2, 111-117.

- 1963/64: Hornodunajská popelnicová pole. Příspěvek k okruhu velaticko-knovízsko-milavečskému, in: Sborník III (K.Tihelkovi k pětadesátinám), Brno, 137-154.

Pleiner, R. a kol. 1978: Pravěké dějiny Čech, Praha.

Zavřel, P. 1996: Předstihový archeologický výzkum u Borku a Hosína (okr. České Budějovice) v roce 1993, AVJČ 9, 155-171.

Tomáš Zeman, Jihovýchodní Morava v době římské (Brno 1999). I. díl – text, 210 str., 34 obr., 6 map, II. díl – katalog a obrazové přílohy, 105 str., 123 tabulek.

Předkládaná diplomová práce geograficky navazuje na nedávno obhájenou magisterskou práci M. Kalábka, „Severní Morava v době římské“ a přináší nové poznatky k postavení dalšího dosud opomíjeného regionu Moravy v prvních čtyřech stoletích nového letopočtu.

Vlastní práce zahrnuje v podstatě 2 hlavní koncepce zpracování. Na jedné straně je pojata jako klasická regionální syntéza dostupných archeologických pramenů z Hodonínska, Uherskohradištska a Zlínska od přelomu letopočtu do počátku 5. stol., na straně druhé zachovává výlučné postavení klíčové lokality středního Pomoraví, sídliště Vičnov-Dolní Němčí „Dřínky“, jehož část byla vedle povrchových sběrů V. Hrubého a Jana a Jiřího Pavelčíkových systematicky prozkoumána tehdejší Katedrou archeologie pod vedením R. M. Perničky v letech 1972-1980. Z hlediska analýzy archeologických pramenů jsou samostatně oddíly vyčleněny pro nálezy římskoprovinciálního původu a pro artefakty domácí germánské provenience. V tomto duchu jsou potom také uspořádány obrazové přílohy.

Po dvou úvodních obecných kapitolách, které přinášejí přehled stavu výzkumu a vývoje archeologického bádání o germánském osídlení JV Moravy, včetně jmen některých málo známých místních „zachraňovatelů památek“ a stručný popis nejen dnešního, ale i protohistorického přírodního prostředí sledované oblasti, následuje zhodnocení dokladů přítomnosti Římanů na našem

území a výskytu jejich výrobků. Zejména od 50. let 20. století poutá pozornost generací badatelů možná vojenská přítomnost Římanů na Staroměstsku a v okolí Mikulčic, neboť zde se nacházejí na velkomoravských hradiscích druhotně použité římské cihly s vojenskými (LEG XIII G ANT či G MV a LEG XV APOL) nebo soukromými (C VAL CONST KAR) kolky, s kontrolními značkami i nezdobené fragmenty střešní krytiny a porfyritové desky jihofeckého původu. Nejnověji přinesla z této oblasti zajímavá zjištění také letecká archeologie, a to půdorysy určitých pravouhlných linií s nárožími ne nepodobné římským polním táborům. Po vyhodnocení dosavadních názorů na tuto problematiku bych se rovněž přikláněl spíše k existenci jakési přechodné vojenské stanice i s civilním zázemím, tvořené dřevohlinitými stavbami s cihlovými částmi, hluboko v předpolí středodunajského limitu někdy ve 2. století, snad přímo s expanzivními snahami císaře Marca Aurelia za markomanských válek, a to na spojnici mezi Mušovem a Laugariciem (Trenčínem). Region středního Pomoraví je rovněž bohatý na předměty římskoprovinciální výroby, přičemž největší vlnu jejich přílivu na JV Moravu můžeme sledovat v období od poloviny 2. stol. do 1. třetiny 3. stol. Zatímco bronzové nádoby jsou poměrně vzácné, provinciální keramika je zastoupena v celé své tvarové a technologické šíři (především početná je žluto-oranžová a šedá jemná keramika a terra sigillata, převážně z rheinzaberských dílen, ale nechybí ani ojedinělé exempláře jako kahany, terrakoty či vykuřovadlo). Skladbu importovaného zboží doplňují dále bronzové spony (ponejvíce silně profilované a raménkové), skleněné nádoby a ozdoby a drobné bronzové předměty (lžičky, lékařské nástroje, plastiky aj.). Nálezy římských mincí s maximální intenzitou mezi léty 250-350 potom kopírují průběh hlavní obchodní tepny – jantarové cesty.

Stěžejní částí celé práce je obsáhlá 4. kapitola, pojednávající o germánském osídlení JV Moravy s analýzou archeologického materiálu (zjištěno bylo celkem 96 lokalit). Celá oblast je osídlena nerovnoměrně, extrémní příklad představuje Zlínsko, kde po pozdně latěnském osídlení púchovskou kulturou nacházíme ve starší době římské prázdné teritorium a mladší dobu římskou zastupuje několik ojedinělých nálezů mincí. Na ostatním území není co do počtu lokalit patrný rozdíl mezi starší a mladší dobou římskou, ten se projevuje spíše v mocnosti sídlištních vrstev a kvantitě a kvalitě archeologického materiálu, nápadná redukce osídlení je zřejmá až v pozdní době římské a na počátku doby stěhování národů (mapka 4-6).

Pohřební ritus Germánů ve středním Pomoraví můžeme hodnotit převážně na základě jednotlivých hrobových nálezů, neboť kromě nich máme k dispozici jen zbytky původních nekropolí – Nedakonice s 12 hroby nebo Dolní Němčí se 7 hroby. Hroby jsou výlučně žárové, převážně popelnicové s milodary v urně, méně jámové či kenotafické. Hrob 8 z Nedakonice nebo hrob 1 ze Bzence přitom patří k nejstarším germánským nálezům na Moravě z počátečních fází stupně B1.

Hlavní pramennou základnou zůstávají sídliště, zakládaná v blízkosti vodních toků. Dominantní osadou s doloženým dvorcovým uspořádáním obytných, hospodářských a výrobních objektů a přilehlým současným pohřebišťem je sídliště Vlčnov-Dolní Němčí „Dřínky“ s převahou nálezů ze stupně C1. Jeho význam podtrhuje kromě četných zásobních a odpadních jam a ohnišť také výskyt 2 nadzemních kúlových objektů (sýpek), 2 chat šestikúlového schématu a především výrobní dílny (objekt O 18 – železářství, O 11 – hrnčířství, O 4 – kostařství) a pece (P 1 – v barbariku unikátní pec na vypalování mortárií, P 2 – na pálení vápna, P 3-P 5 – hrnčířské, z toho P 3 na vypalování mladořímské jiřikovické keramiky). Rovněž počet nálezů, získaných z této lokality a její horizontální stratigrafie od stupně B1b po C3/D1 svědčí o mimořádném významu takového centra ve vztahu k nedaleké předpokládané římské stanici a ležícího na trase jantarové cesty. Samostatná kapitola je věnována také druhému důležitému sídlišti v Mikulčicích se 7 zahloubenými chatami. Na obou lokalitách máme doložený i posun osídlení v pozdní době římské jihovýchodním, resp. východním směrem. V tomto přechodném horizontu k době stěhování národů (C3/D1), poznamenaném migračním tlakem východních nomádů, byla založena menší skromnější sídliště ve Zlechově, Drslavicích a Buchlovicích.

Následná analýza materiální kultury přinesla zajímavá zjištění. Germánská keramika, jejíž nálezy z objektů z Vlčnova-Dolního Němčí jsem se pokusil zachytit v numerickém kódu podle posledních vypracovaných databází, je v převážné většině v ruce dělaná s nejjintenzivnější výrobou

ve 2.-3. stol., tedy ve stupních B2-C1. Šedá mladořímská vytáčená keramika zastupuje jen asi 7 % nálezů, zatímco v pozdní době římské převažují zhrublé uniformní tvary. Početný je i ostatní běžný sídlištní inventář jako přesleny, kostěné a parohové hřebeny, jehlice, šídla aj. a kamenná industrie, většinou bez větší chronologické citlivosti. Z bronzových a železných spon jsou ve starší době římské typické spony s očky a trubkovité, v mladší době římské především spony s podvázanou nožkou. Drobný kovový inventář reprezentují opaskové garnitury, jehlice, kování picích rohů a ozdoby, běžné nářadí a nástroje nože, hřebíky i vzácnější radličky, ze zbraní známe jen několik hrotů kopí. Drobný kousek opracovaného jantaru z Vlčnova-Dolního Němčí potvrzuje tranzit této suroviny od Baltu na jih přes naše území.

Z hlediska kulturních vztahů nezůstala JV Morava zdaleka izolována. Kromě patrných kontaktů se sousedními oblastmi a římskými podunajskými provinciemi zde nacházíme doklady styků s przeworskou kulturou, dolnolabsko-rýnskou i širší polabskou oblastí, se severním Německem i se vzdáleným Egyptem, a to prostřednictvím Římanů. V závěrečném horizontu doby římské se potom objevují četné východoevropské vlivy.

Závěr diplomové práce je shrnutím zemědělské a hospodářské aktivity Germánů ve středním Pomoraví a nastíněním jejich obchodních styků s výčtem nejdůležitějších dálkových a lokálních obchodních tras, křížujících toto území.

Dosažené výsledky z předložené práce představují počáteční východisko postupného zpracování dějin 1. – 4. stol. moravské části středodunajského barbarika, zohledňující výsledky výzkumů posledních let.

Šimon Ungerma, Velkomoravské hroby s opasky (Brno 1999). 164 str., 12 tab.

Práce si klade za cíl shrnout dosavadní stav bádání o opascích, které se nosily na Moravě v raném středověku, a to se zaměřením na dobu velkomoravskou. Snaží se postihnout co nejvíce aspektů této problematiky: datování a provenienci opaskových garnitur, jejich formy, konstrukci, výzdobu a také význam, který mohl být výzdobě přikládán. Zabývá se i otázkou, zda měly velkomoravské opasky i nějaký magický význam a jestli sloužily jako symbol vyššího společenského postavení. Konkrétně pro poslední zmíněné otázky však v našem prostředí chybějí jednoznačně hovořící písemné i archeologické prameny, a proto vznikl první ze dvou hlavních oddílů práce nazvaný „Opasek v evropském raném středověku“, kde jsou nastíněny neutilitární funkce přisuzované opasku v tehdejší mentalitě.

S pověrami, které připisují opasku kouzelnou moc, se setkáváme v různých dobách a v regionech od sebe často velmi vzdálených. Tyto představy jsou spojeny se zvláštním významem lidských beder, která jsou sídlem fyzické zdatnosti a plodnosti, resp. sexuality, přičemž tyto vlastnosti byly opaskem magicky chráněny nebo symbolicky „spoutávány“ (např. u mnichů). S ochranou plodnosti a vůbec s ochranou člověka proti zlým silám pak souviselo i zavěšování amuletů na opasek, což se v pozměněné formě udrželo i v raném křesťanství, kdy přezka nebo nákončí mohly sloužit jako jakési soukromé relikviáře. Opasek se rovněž používal při léčebných postupech, které byly založené na magickém principu analogie (např. ulehčení porodu tím, že se opasek rozepne). Dále do tohoto komplexu představ patří protivampyrická opatření uplatňovaná v pohřebním ritu (např. u Avarů), kdy odězání přezky nebo jiné poškození pásu nebožtíka mělo zamezit jeho návratu mezi živé. Ačkoliv tyto představy zatím u moravských Slovanů nebyly prokázány, je možné, že některým z nich také věřili.

Práce obsahuje ikonografický rozbor motivů, které se objevují na raně středověkých opaskových garniturách ze západní Evropy a z Byzance. Cílem bylo zjistit smysl těchto vyobrazení, což by mohlo nabídnout nový pohled na výzdobu velkomoravských nákončí; u některých nákončí z Mikulčic (např. z hrobu 240 u baziliky) se totiž předpokládalo, že výzdobný motiv souvisí s funkcí opasku coby symbolu vysokého společenského postavení. Srovnání však nevedlo k jednoznačnému výsledku: přezky z franské říše by mluvily proti vladařské symbolice, neboť drtivá

většina zobrazení na nich je křesťanského charakteru, jejich funkcí bylo usnadnit svému majiteli dosažení věčného života. Přitom se ale i na nich objevují postavy orantů, které nedokážeme identifikovat – stejně, jako v případě nákončí mikulčického. Na druhé straně by však nemusela být bez významu skutečnost, že v byzantském umění se vyskytují postavy orantů při znázorňování císařské korunovace. Podobné pojetí oranta teoreticky mohlo být na Velké Moravě přijato.

Jednou z významných otázek je, nakolik byl opasek v raném středověku symbolem společenského postavení. Vojenský pás (tzv. *cingulum militiae*) už v římské říši označoval vojáky a civilní úředníky, ale mezi vladařské atributy nepronikl. Ve franské říši došlo k určitému posunu, neboť opasek – často bohatě zdobený – se zde stal odznakem státního úředníka, a nejen to, také symbolem osobní důstojnosti a schopnosti takový úřad vykonávat. Z tohoto titulu opasek symbolizoval také schopnost zastávat královskou vládu nad celou zemí, přitom ani tehdy se však nedostal mezi vladařské atributy v užším slova smyslu. Na Velké Moravě patrně nebyl společenský význam opasku odlišný, honosné pásy nosili členové knížecího rodu i velmoži, kteří se podíleli na správě země. Pro přijetí této role pásu ze Západu svědčí několik indicií: ve franské říši, která Slované na našem území kulturně ovlivňovala, zůstala výše zmíněná role opasku beze změny i v době existence velkomoravské říše. Za druhé je nutné poukázat na dvě zmínky v Kosmově kronice, které se dosud v souvislosti s velkomoravskými opasky opomíjely. Svědčí totiž o tom, že „*militare cingulum*“ bylo ještě v 11. století u českých Přemyslovců symbolem schopnosti zasednout na knížecí stolec. Konečně i samotná konstrukce honosných velkomoravských pásů a tvary jednotlivých přezek a nákončí svědčí o tom, že jejich předlohy – taktéž v luxusním provedení – je nutné hledat v prvé řadě na Západě.

Veškeré součásti velkomoravských opaskových garnitur lze rozdělit do dvou hlavních skupin, a to podle jejich provedení na opasky honosné (tj. vyrobené s použitím drahých kovů), a na opasky prosté, jejichž kování byla zhotovena pouze z bronzu nebo železa. Z hlediska provenience se honosné opaskové garnitury (nebo jejich izolované součásti) dělí na importy, domácí výrobky a event. exempláře s nejistým původem. Za importy se dnes s určitostí považují nákončí z Břeclavi-Pohanska (hrob 253), garnitura z hrobu 23/48 ve Starém Městě, vrubořezové nákončí z Modré (hrob 22) a průvlečka ze Starého Města (hrob 114/51). Většinou honosných garnitur, zvláště pokud k nim chybějí analogie, se přisuzuje domácí původ. U datování se názory liší asi nejvíce, neboť honosné pásy nebyly masově produkovanými výrobky, ale jedná se do značné míry o unikáty datovatelné jen přibližně na základě výrobních a výzdobných technik. Podle dosavadních názorů byla převážná většina těchto garnitur vyrobena v 1. polovině 9. století, do mladšího velkomoravského období patří svým charakterem určitě jen dvě nákončí (z hrobu 96/AZ ve Starém Městě a z hrobu 390 u mikulčické baziliky) a další dvě s jistou pravděpodobností (z hrobu 323 v Rajhradcích a nákončí se stromem života z hrobu 433 u mikulčické baziliky). Zcela právem je tedy na místě otázka, zda (a proč) se ve 2. polovině 9. století honosné pásy opravdu vyráběly méně (či zda se méně ukládaly do hrobů?), anebo jestli je to pouze důsledek nesprávného datování. Výzdobné motivy na honosných nákoncích lze s jistým zjednodušením rozdělit na geometrické, rostlinné a figurální. Nejvíce pozornosti je v práci věnováno motivům oranta a stromu života (např. výzdoba nákončí z Rajhradic, dosud vykládanou jako kříž ve tvaru stromu života, je možné přesněji interpretovat jako znázornění Nebeského Jeruzaléma).

Moravské honosné opasky byly relativně úzké, jejich šířka se pohybovala nejčastěji v rozmezí 2 – 4 cm a nikdy nepřekročila 5 cm. Pokud jde o jejich konstrukci, známe kromě pásů zapínaných pomocí přezky s trnem ještě zvláštní přezky bez trnu, které vyžadovaly, aby na řemen byly na příslušném místě nedaleko nákončí připevněny záchytky ve tvaru stylizovaných ptáčků. Tento způsob zapínání je specificky moravský, postrádáme k němu zahraniční analogie; jeho geneze je dosud neobjasněna. U garnitury z hrobu 96/AZ ve Starém Městě existuje možnost, že u její konstrukce byl převzat zvláštní princip zapínání, který najdeme u staromaďarských kočovníků: některé jejich opasky se totiž vyznačují tím, že hlavní nákončí nelze protáhnout rámečkem přezky.

Rozdělení garnitur podle pohlaví a věku majitelů ukázalo, že honosné pásy nosili pouze muži a chlapi. Mužských hrobů s těmito garniturami registrujeme v dnešní době celkem dvanáct, chla-

peckých je pět; izolované nálezy z vykradených hrobů nebo z hrobů s dosud neurčenými kostrami jim s velkou pravděpodobností také patřily. Jiné předměty, které by označovaly vysoké postavení jejich majitelů, se nevyskytují zdaleka ve všech hrobech: celkem v devíti byly nalezeny ostruhy (z toho jedenkrát pozlacené), ale jen čtyři muži měli zbraně, konkrétně meče nebo dýky. Přesto asi nelze usuzovat, že tito jedinci nepatřili k bojovnícké vrstvě, neboť v raném středověku byla elita tak či onak s válkou spjata, ale válčení patrně nepředstavovalo jejich jediné „zaměstnání“. Kromě toho existují indicie, že zbraně v hrobě jednak nebyly výrazem příslušnosti k nejvyšším společenským vrstvám, jednak neodrážejí skutečný počet bojovníků ve společnosti (tj. ne každý bojovník byl skutečně se zbraněmi také pohřben). Opasky z chlapeckých hrobů se svou formou nijak neliší od mužských, bezpochyby jsou svědectvím sociálního postavení rodin, z nichž tito chlapci pocházeli. Zajímavá je existence určité věkové hranice (kolem třetího roku), po jejímž překročení chlapci opasky dostávali – ať už pouze do hrobu, nebo i v reálném životě. Z hrobů žen a dívek pochází jen několik málo ozdob rozličného tvaru a výzdoby, které sice byly s určitou pravděpodobností na opasku upevněny, ale jinak se nejedná o opaskové garnitury ve vlastním slova smyslu.

Prosté součásti opasků vyrobené ze železa (vzácně i bronzu) nosili – na rozdíl od pásů honosných – muži i ženy. Přezky a nákončí vykazují celkem malou škálu forem, které navíc nejsou chronologicky citlivé. Prosté opaskové přezky a nákončí se na slovanských pohřebištích objevují jen ve velmi malém počtu, řádově v procentech hrobů (např. 1.6 % na Břeclavi-Pohansku). Pro konstrukci takových pásů je typická „nekompletnost“, tzn. že jen velmi vzácně měl jeden opasek zároveň přezku, průvlečku i nákončí. Zdá se, že daleko častější byly opasky vyrobené z kůže či textilu bez použití kovu, jejichž používání u mnoha národů Asie i západní Evropy dokládají pro raný středověk ikonografické prameny.

Ve většině dosud publikovaných velkomoravských hrobů s meči chybějí přímé stopy po opascích, což je možno vykládat dvojím způsobem: buď byla většina bojovníků pohřbena s pásy bez kovových součástí, nebo – což je méně pravděpodobné – se tyto opasky do hrobů prostě neukládaly. Obecně lze říci, že nošení mečů v raném středověku bylo ještě neustálené, a to jak způsob upevnění pochvy na řemen, tak i umístění meče vzhledem k tělu: meče se mohly zavěšovat jak na opasek, tak na řemen vedoucí přes hrud.

Renáta Švecová, Kostená a parohová industria z predvelkomoravských a velkomoravských sídlisk na Pohansku u Břeclavi, I-III (Brno 1999). I. díl – 155 stran plus 31 obrazových tabulek, II. díl – katalog nálezov (nestránkovaný), III. díl – plánová příloha (14 plánů).

Úlohou práce bolo spracovať nálezový fond KPI z Pohanska, získaný počas výskumných sezón od roku 1959 až po rok 1995. Zmiený pramenný materiál mal byť analyzovaný nielen na základe vlastností jednotlivých kostených a parohových produktov, tzn. ich deskripcia, prípadne sledovanie stôp opracovania a opotrebovania, ale aj na základe ich celkovej nálezovej situácie, tzn., že bol kladený dôraz aj na pôvod a polohu nálezu v rámci jednotlivých skúmaných areálov hradiska (Lesní školka, Veľmožský dvorec, Žiarové pohrebisko, včasnoslávanská Osada II, obe predhradia), pretože každá z týchto častí hrala počas existencie živej kultúry na ploche hradiska i mimo neho významovo i chronologicky zvláštnu rolu.

Dôležité postavenie pri podrobnom rozbere, ktorý umožnila práca s databázovým relačným systémom, malo i sledovanie druhu a funkčnej klasifikácie archeologického komplexu (prípadne konštatovanie, že nález pochádza z kultúrnej vrstvy, či povrchu).

Konečnou syntézou jednotlivých sledovaných informácií som sa v práci pokúsila odpovedať na otázky spjané s existenciou kostiarskych výrobných centier, spôsobom ich organizácie, možnosťou zmeny, obchodu, event. dávkov vo vnútri celého sídliskového komplexu aj mimo neho.

Práca je koncipovaná do troch dielov. Prvý, nosný, diel tvorí samotný text, t. j. analýza kostených a parohových predmetov a úrovne kostiartva na Pohansku. Za textom je priložených 31

obrázkových tabuliek s charakteristickými, či zvláštnymi alebo ojedinelými predmetmi KPI z nálezového fondu Pohanska.

Druhý diel tvorí informačný výstup z databázy, čo je vlastný katalóg nálezov s úvodnou krátkou metodikou práce.

Tretí diel obsahuje prílohy 14 plánov všetkých skúmaných polôh hradiska a predhradí s farebne vyznačenými objektami, ktorých inventár obsahoval nález KPI, či výrobnej suroviny alebo pracovného odpadu.

Text diplomovej práce je rozdelený do troch nerovnako rozsiahlych častí. Prvá časť je venovaná otázke špecializovanej výroby v podmienkach pravekej a ranostredovekej spoločnosti. Podľa teoreticky vytvorených modelov špecializovanej výroby na rozličných stupňoch remeselnej i organizačnej úrovni, som sa pokúsila o vzorec, ktorý by najlepšie zodpovedal historickej skutočnosti 8.-9. storočia, pretože ťažisko pôvodu valnej väčšiny artefaktov z Pohanska je práve v tomto období.

Priame pramene štúdia technológie špecializovanej výroby, ktoré máme k dispozícii, neodrážajú skutočnosť úplne objektívne, preto je nutné pri štúdiu archeologických prameňov získať čo najviac informácií, ktoré by pomohli pri rekonštrukcii organizácie úrovne špecializovanej výroby.

Pri vytváraní teoretického modelu kostiarskeho remesla v období 8.-9. storočia, som vychádzala z piatich základných informácií formulovaných N. Venclovou (1995):

1. O type, rozsahu a náročnosti výroby
2. O surovinách, jej zdrojoch a dostupnosti týchto zdrojov
3. O miestach výroby, resp. o priestorovom vzťahu sídelného a výrobného areálu
4. O osobách výrobu prevádzajúcich
5. O produktoch, ich hodnote a distribúcii.

Na základe odpovedí na tieto otázky pri hodnotení sociálno-ekonomickej úrovne ranej doby dejinnej v moravskom regióne, môžeme v špecializovanej výrobe počítať s rôznymi variantami v rámci tzv. rodinných dielni a centrálnej výroby, ktorá pritom mohla niekde dosiahnuť až interregionálnej distribúcie výrobku.

Výroba KPI sa rozdeľuje do dvoch základných skupín (Hrubý 1957; Vignatiová 1972). Do prvej skupiny patria predmety, ktorých celkový tvar je daný predovšetkým prirodzenou morfológiou opracovanej kosti, ktorý bol plne využitý a opracovaním pozmenený, aby lepšie vyhovoval zamýšľanej funkcii výrobku. To sú napr. nástroje z dlhých zvieracích kostí, alebo z metakarpálnych, či metatarzálnych kostí dobytky alebo koňa – prepletače, šidlá, tzv. korčule, hladidlá atď.

Do druhej skupiny artefaktov kostenej a parohovej suroviny patria také, u ktorých výrobcia úplne zmenil tvar pôvodného materiálu. Kosť, častejšie však paroh, získal novoutvorenú funkčnú formu. Najčastejšie sa v tejto kategórii výrobkov jedná o hrebene, tenkostenné zdobené platničky, závesky, šatové spínadla, sústružené ihelníky, trojčlenné schránky atď.

Prvá skupina výrobkov je tradične spájaná s podomáckou produkciou. Uvažuje sa buď o špecializovanej výrobe, či o rodinnej dielni pracujúcej pre lokálny trh. Pri výrobkoch, ktoré sú na vysokej remeselnej i umeleckej úrovni sa uvažuje o plne špecializovanej výrobe pre väčší regionálny trh, či o výrobe na zakázku vysokopostavenej osoby. Skepticky uvažujúci autori v tomto prípade často hovoria o importoch z iného vyspelejšieho strediska výroby.

Pre úplnosť celej mozaiky som sa dotkla aj problematiky spracovania suroviny a nástrojov, ktoré boli potrebné pri následnom obrábaní kostí, ale hlavne parohov. Lebo práve paroh bol hlavnou surovinou pre výrobu druhej kategórie, teda tých artefaktov, kde sa museli uplatniť zložité procesy mäkkčenia, opracovávaní povrchu, rezania, dierkovania, výzdoby, nýtovania atď.

Do úvodnej časti som zámerne nezaradila oboznámenie s históriou bádania o kostenej a parohovej industrii. Túto tému pre staršie obdobie podrobne spracoval V. Hrubý vo svojej stati „Slovanské kostěné předměty a jejich výroba na Moravě“ v PA 1957 a H. J. Barthel v článku „Schlittknochen oder Knochengeräte?“ uverejnenom v roku 1969 v časopise Alt-Thüringen.

Nová literatúra na danú tému po roku 1969 je prehľadne zhrnutá v úvodnej časti práce B. Kavanovej o KPI z Mikulčíc z roku 1995.

Medzi prvú a druhú časť diplomovej práce je zaradená kapitola, v ktorej som stručne zhrnula históriu výskumov na jednotlivých polohách hradiska a predhradi, pretože každý z preskúmaných areálov má svoju osobitú charakteristiku a túto je nutné brať do úvahy pri konečnej analýze nálezov kostených a parohových artefaktov z jednotlivých polôh.

Druhá ústredná časť diplomovej práce obsahuje analýzu pramenného materiálu KPI z Pohanska. 556 popísaných artefaktov som rozdelila do siedmich kategórií. Rozhodujúcim kritériom triedenia bol tvar predmetu, funkcia predmetu a kombinácia oboch spomenutých elementov.

Konečným výsledkom bolo rozdelenie KPI na zahrotené predmety, korčule, trubičky, hrebene, hracie kamene, ostatné artefakty vyrobené z KP suroviny a výrobnú surovinu a pracovný odpad. Inšpiráciu pre túto klasifikáciu som našla už v zmieňovanej práci B. Kavánovej (1995).

Každá z týchto kapitol je rozdelená na ďalšie podkapitoly podľa jednotlivých vlastností konkrétnych artefaktov.

Zahrotené predmety tvorili najväčší diel nálezov KPI z Pohanska, takmer 75 %. Do tejto kapitoly som zahrnula spoločne kostené i parohové zahrotené predmety, ale ich analýza bola oddelená. Keďže triedenie podľa tvaru predmetu je v tomto prípade nedostatočné, kostené zahrotené predmety som podrobnejšie roztriedila na základe ich predpokladanej funkcie (prepletače, šidlá, šidlá/prepletače, ihly, zahrotené predmety zvláštnych tvarov).

Pri skúmaní prepletačov, t.j. zahrotených kostených predmetov z dutých zvieracích kostí, som zachytila malé rozdiely v tvare hrotov. Vo veľkej väčšine mali prepletače hrot zrezaný na plocho, ale v časti artefaktov bol hrot opatrený v hornej časti malým zubom. Túto kategóriu som nazvala prepletače s plochým hrotom so zubom.

Celkovo sa pri výskume jednotlivých polôh našlo 320 exemplárov prepletačov (celé artefakty, zlomky, polotovary). Tento počet som sa rozhodla využiť pre malú štatistiku, pri ktorej som sledovala, či sa u týchto predmetov neprejaví na základe dĺžky hrotu a dĺžky celého artefaktu určitá štandardizácia tvaru a veľkosti nástroja. U artefaktov, ktorých dĺžka plochého hrotu dosahuje 1/3 až 2/3 nástroja, sa dĺžka predmetu najčastejšie pohybuje v rozmedzí 70 – 99 mm a dĺžka hrotu vo valnej väčšine osciluje medzi hodnotami 31 – 49 mm. Z tohto poznatku vyplýva, že i podomácka výroba tak jednoduchých a nenáročných produktov ako boli prepletače, podliehala do určitej miery istej štandardizácii, z čoho sa dá predpokladať, že sledované nástroje slúžili v širokom akčnom rádiu ich územného rozšírenia veľmi podobnému účelu. Analogický výsledok som zaznamenala aj u prepletačov s plochým hrotom so zubom.

Parohové zahrotené artefakty som rozdelila do dvoch skupín a to duté hroty a plné hroty.

Pretože zahrotené kostené predmety boli zastúpené na každej skúmanej polohe väčšinovým podielom (okrem Osady II, odkiaľ pochádzajú iba tri kostené hrebene), rozhodla som sa pre samotné spracovanie nálezových súvislostí pre každý skúmaný areál.

Podobne som postupovala aj pri nálezoch kostených korčúl, počet ktorých síce nie je tak veľký (47), ale ich prípadná kumulácia v niektorej skúmanej časti hradiska, či predhradia, by mohla znamenať dôležitý poznatok buď o ich výrobe, alebo o ich využití (prítomnosť garbiarskej dielne ap.). No ani jeden z predpokladov sa v prípade kostených korčúl nepotvrdil.

Tretiou kategóriou stanovenou na základe tvaru artefaktu boli trubičky. Kapitola o nich je rozdelená na časti podľa predpokladanej funkcie kostených a parohových trubičkovitých predmetov (ihelníky, rukoväte, tkacia trubička, nešpecifikované nálezy trubičiek).

Štvrtá skupina bola vytvorená na základe funkcie artefaktu. Jedná sa o kostené, resp. lepšie povedané parohové hrebene. Kapitola o toaletných hrebeňoch je rozdelená na časti – jednostranné trojvrstvové hrebene, obojstranné trojvrstvové hrebene. Na Pohansku sa našli zlomky z 9 exemplárov toaletných hrebeňov a celá jedna tretina nálezov pochádza z časnoslovanskej Osady II, lokalizovanej v severovýchodnej časti hradiska, čo je veľká zvláštnosť, lebo ak odhliadneme od nálezu objektu č. 92 z Mutěnic, kde Z. Klanica (1986) predpokladá dielenskú výrobu kostených hrebeňov, bezpečných dokladov o miestnej dielenskej výrobe v najstaršom slovanskom horizonte postrádame. Pri sortimente časnoslovanského mobiliára sa spomenuté kostené hrebene vymykajú

bežnému úzu a dokladajú, že aj vo včasnოსlovanskom, prostredí existovali špecializovaní pracovníci ovládajúci zložitejšie technológie spracovania parohu či kostí.

Piatou, samostatne spracovávanou skupinou KPI boli hracie kamene – astragaly, ktorých počet (21) je v tomto prostredí pozoruhodný. Navyiac v polohe Lesní školká bol odkrytý objekt č. 263, v ktorom sa našlo 17 astragalov, a v ktorom sa podľa všetkého tieto hracie kamene vyrábali, o čom svedčia nálezy výrobkov s otvormi pre kovovú záťaž, kamene s obrúsenou spodnou stranou čakajúce na ďalšie opracovanie a aj nálezy nepodarkov.

Šiesta skupina analyzovaných artefaktov je veľmi rôznorodá. Zahrnula som do nej predmety, ktorých počet v nálezovom fonde KPI Pohanska bol nízky, predmety zvláštne, ktoré sa aj na ostatných lokalitách vyskytujú len ojedinele alebo vôbec a artefakty, ktoré sa pre svoju zlomkovitosť, nedostatočné opracovanie nedali bližšie špecifikovať. Do tejto kapitoly patria napr. parohové dvojčlenné a trojčlenné schránky, parohové prstence, tenkostenné ozdobné platničky, črienky, šatové spínadlá, nález ohrebla atď.

Posledná kapitola druhej časti diplomovej práce je venovaná nálezom výrobnéj suroviny, či pracovného odpadu. Odpad a surovina nevytvárali žiadne výrazné koncentrácie ani na jednej skúmanej polohe hradiska. Identifikácia eventuálnej dielne na spracovanie kostí či parohu pomocou rozmiestnenia suroviny a odpadu nie je v prípade Pohanska možná.

Po prevedení analýzy KPI z Pohanska u Břeclavi na základe získaných informácií o sortimente výrobkov, ich rozložení v jednotlivých polohách hradiska, som sa v tretej záverečnej časti pokúsila o zhodnotenie úrovne kostiarskej špecializovanej výroby na uvedenej lokalite.

Celková úroveň špecializovanej výroby kosteného a parohového sortimentu zodpovedá možnostiam vtedajšej sociálno-ekonomickej organizácii včasnოსredovekej spoločnosti. Na Pohansku sa prejavil najnižší stupeň špecializácie, t.j. podomácka výroba, ale i formy vyššie organizovaných špecializovaných výrob, ako napr. výroba v tzv. „rodinnej dielni“ produkujúca pre spotrebu najbližšieho okolia. Napriek tomu, že na hradisku sa našli exkluzívne výrobky z parohu, akými napr. sú zdobené trojčlenné i dvojčlenné schránky, tzv. sústružený ihelník, šatová zápona vrtufovitého tvaru, tenkostenné ozdobné platničky atď., sa centralizovaná výroba v dielni s niekoľkými plne špecializovanými výrobcami, určená pre širší trh, v nálezoch, týkajúcich kostenej a parohovej produkcie, neprejavila.

Literatúra

- Barthel, H. J. 1969: Schlittknochen oder Knochengeräte? Alt-Thüringen, 205-227.
 Hrubý, V. 1957: Slovanské kostěné předměty a jejich výroba na Moravě, PA XLVIII, 118-217.
 Kavánová, B. 1995: Knochen- und Geweihindustrie in Mikulčice. In: Studien zum Burgwall von Mikulčice I, Brno, 113-378.
 Klanica, Z. 1986: Počátky slovanského osídlení našich zemí, Praha.
 Venclová, N. 1995: Specializovaná výroba: teorie a modely, AR XLVII/4, 541-564.
 Vignatiová, J. 1972: Specializovaná výroba na velkomoravských sídlištích, Brno, nepubl. dizert. práca.

Tomáš Berkovec, Neolittické osídlení v Brně – Novém Lískovci, I/1,2 – II/1,2 (Brno 1999)
 221 str. text, mapy I – VII a 1 – 22, 18 fototabulek, 76 kresebných tab.

Pro zpracování diplomové práce jsem si vybral lokalitu patřící do oblasti Brněnské kotliny, která je mi blízká. Proto, abych co nejlépe vystihl charakter jejího osídlení, věnoval jsem první část diplomové práce území Brněnské kotliny, jejíž je součástí. Z této oblasti jsem vybral lokality podle určitých pravidel (lokalizace, 1 lokalita = vzdálenost dvou poloh méně jak 500 m apod.) . Zajímá mě se o to, jakou roli hrály přírodní podmínky při zakládání sídlišť, jakou měrou využí-

valo zdrojů místních surovin pro výrobu kamenných industrií, zda oblast udržovala obchodní styky se vzdálenějšími oblastmi a jaké postavení oblast zaujímá v českém a moravském neolitu. K jakým závěrům jsem dospěl? Na počátku neolitu byly osady zakládány převážně v nadmořské výšce 250 m n. m. V jeho dalším průběhu se osídlení přesouvá do vyšších nadmořských výšek, když na jeho konci dosahuje nadmořská výška hodnoty 300 m n. m. Na počátku eneolitu se osídlení vrací do poloh obývaných lidem kultury s lineární keramikou. Na ostatních sledovaných územích (Třebíčsko, Vyškovsko, Českokobrodsko) k tomuto jevu nedochází. Osady byly zakládány především na J a JV svazích, které se nacházely na závětrné straně. I přesto, že patří k nejušším oblastem Moravy, poskytla kotlina ideální podmínky pro rozvoj zemědělství. Vodní zdroj, jde především o bezejmenné potůčky a pramenné oblasti, se nachází u 70% osad ve vzdálenosti menší než 100 m. Terasy řek Svitavy a Svratky, které oblastí protékají, zůstaly neobsazeny. 2/3 osad jsou založeny v oblasti vyskytu hnědozemních půd vázaných na sprašové podloží. Zvláštností je založení osad mladší fáze MMK na černozemních půdách.

Pro výrobu kamenných industrií byly využívány především místní zdroje – z teras řek Svitavy a Svratky to byly křemen, křišťál, spongolit a z nedaleké oblasti Krumlovského lesa rohovec. Na základě četných nálezů silicítů glacienních sedimentů a silicítů krakovsko – čenstochovské jury usuzují, že existovaly silné vazby na oblasti situované severně od kotliny.

Není vyloučeno, že tyto kvalitní druhy suroviny na výrobu štipané industrie byly získávány výměnou za zelenou břidlici, jejíž výchozy se nachází v nedalekých Želešicích.

Osídlení Brněnské kotliny zachovává sídelní strukturu a dokonale využívá jak geomorfologického členění kotliny, tak jejího přírodního bohatství.

Vnitřní prostor kotliny nebyl vhodný k zakládání sídlišť, neboť říčka Ponávka, která oblastí ve směru S – J protéká, nevytváří koryto a od vody rozlévající se do širokého okolí hrozily záplavy. Nebyly osídleny ani dominanty kotliny – kopce Petrov a Špilberk. Osídlení bylo zaznamenáno jen v oblasti dnešní městské části Žabovřesky, kterou případné záplavy nemohly ohrozit. Neolitické osídlení se soustředilo na terasách obepínajících vnitřní prostor kotliny. Největší koncentrace osídlení byla po čas celého sledovaného období zaznamenána v severní části kotliny, odkud je možné pozorovat dění nejen uvnitř, ale také vně kotliny. V tomto prostoru se nachází řečkovicko – kuřimský průlom, který spojoval region s lokalitami v oblasti Kuřimi a České. Jak důležitý byl tento průlom pro obyvatele kotliny, mohou svědčit zde nalezené depoty broušené industrie.

Lokalita Brno – Nový Lískovec „Pod Kamenným vrchem“, jejímuž kritickému zhodnocení je věnována druhá část předkládané diplomové práce se nachází v JZ části sledovaného regionu, poněkud vzdálena od ostatních neolitických sídlišť.

Na lokalitě proběhlo v minulosti několik záchranných archeologických výzkumů. Jejich výsledky jsou v odborné literatuře prezentovány pod různými názvy. V textu diplomové práce používám označení Brno – Nový Lískovec „Pod Kamenným vrchem“, které jako první publikoval v roce 1972 R. Tichý v Přehledech výzkumů. Tento název by měl nejlépe vyjadřovat polohu naleziště, které se nachází jižně od staré části Nového Lískovce na jihovýchodním úpatí Kamenného vrchu, na mírném svahu skloněném k severovýchodu. Z geografického hlediska je naleziště situováno na tzv. bohunické plošině, ležící na samé jižní hranici sledované oblasti. Příkrým údolím, které se nachází na jejím severním okraji, náleží do Brněnské kotliny. Jižní svahy plošiny padající do širokého údolí potoka Leskavy se nachází již vně kotliny. Kromě výhledu do nitra kotliny a širokého okolí, poskytovala poloha neolitickým zemědělcům dobré půdní podmínky v podobě černozemních a hnědozemních půd na sprašovém podloží. Dnes již neexistující vodní zdroj byl identifikován na základě studia vrstevnicového plánu na státní odvozené mapě z roku 1970 (měřítko 1 : 5000). Nacházel se na severním svahu a tvořil pravobřežní přítok řeky Svratky.

Při stavbě západního přivaděče dálnice D1 v roce 1971 proběhl na ploše 0,8 ha záchranný archeologický výzkum. Vedle sídlištních objektů Lnk a jevišovické kultury zachytil R. Tichý v J části zkoumané plochy průběh příkopu v délce 115 m. Šířka příkopu u povrchu je 2 m a u dna 1 m, zešikmené stěny spadají do hloubky 1 m. Ve východním úseku příkopu byla identifikována brána – přerušení příkopu s rameny tvořenými palisádou směřujícími vně areálu. Ve zprávě publi-

kované v Přehledech výzkumů za rok 1971 R. Tichý uvádí, že ve výplni příkopu se nacházely četné zlomky keramiky datované do Lengyelu IV.

V roce 1978 provedli M. Čížmář, K. Geislerová a I. Rakovský záchranný archeologický výzkum na ploše o rozloze 0,7 ha cca 500 m severně od předchozího výzkumu. Zachyceny byly objekty Lnk a jordanovské kultury. J. Kovárník provedl v roce 1982 povrchový sběr na ploše V od výzkumu R. Tichého. Nalezl zde početnou kolekci keramiky, ŠI a BI Lnk a paleolitické nástroje.

Při další etapě výstavby dálničního přivaděče v roce 1989 byla prozkoumána P. Vitulou plocha o rozloze 0,9 ha, která navazovala svojí J stranou na výzkum R. Tichého. V délce 90 m zde byl zachycen průběh příkopu. Šířka příkopu u povrchu byla 3,5 m a u dna 2,5 m. Zešikmené stěny směřovaly do hloubky 1 m, kde se nacházelo mírně zvlněné dno. Asi uprostřed zaznamenané linie příkopu bylo zachyceno přerušení – vstupní brána – podle trajektorie, kterou vykoná vstupující – „esovitá“.

Archeologický materiál, který pochází z příkopu z roku 1971, obsahoval nálezy datované do starší a mladší fáze Lnk, moravské malované keramiky a jordanovské kultury. Při kritickém zhodnocení náleзовého celku jsem došel k několika zjištěním, na základě kterých jsem přehodnotil dataci tohoto úseku příkopu a zařadil jej do starší fáze Lnk.

Fragmenty mladší fáze Lnk se vyskytují pouze do hloubky 0,40 m.

Fragmenty datované do starší fáze Lnk se nachází nejen ve všech hloubkových horizontech příkopu, ale spolu s fragmenty MMK se vyskytují i v jeho nejhlubších místech.

I když jsou fragmenty MMK několikanásobně větší než u Lnk, hmotnostní poměr mezi oběma kulturami je vyrovnaný.

4. Nálezy staršího stupně Lnk jsou zastoupeny ve všech sondách, kterými byl příkop prozkoumán.

5. Na půdorysu příkopu bylo zřetelné jeho porušení mladšími výkopy.

Do fáze Ib Lnk jsem zařadil také fragment příkopu nalezeného roku 1989. Na jeho průběhu bylo položeno celkem 13 sond. Rozhodujícími pro dataci příkopu byly řezy č. 92/4 a 92/7, které obsahovaly pouze materiál zařaditelný do staršího stupně Lnk a řez č. 92/12. Zde byly prozkoumány 2 uložení – č. 0108 a 0107. Uložení č. 0107, která obsahovala keramiku starší fáze Lnk, se nacházela u dna a byla překryta uloženinou č. 0108, která obsahoval materiál datovaný do mladší fáze Lnk.

Domnívám se, že je možné považovat obě části příkopu za součást stavby, která ohrazovala osadu datovanou do fáze Ib kultury s lineární keramikou. Vedle shodného datování obou fragmentů mě k tomu vedou i indicie. Oba příkopy je možné zařadit k typu „Sohlgraben“, nesou stopy zásahů mladších kultur, vstupní brány nalezené v obou částech jsou orientované stejným směrem.

I když se z průběhu ohrazení zachovalo jen torzo (pokud byla stavba dokončena), pokusil jsem se o rekonstrukci ohrazeného areálu. Příkop mohl ohrazovat prostor oválného půdorysu o rozměrech 400 x 100 m orientovaného SSV – JJZ směrem. V jižní části areálu se, dle mého soudu, nachází tzv. obytná část. Stavební hliníky, kúlové jamky a jámy jsou uspořádány v liniích orientovaných SSV – JJZ a jsou součástí stavebních komplexů domů č. 1 až 3. Domnívám se, že na ploše, která nebyla archeologicky prozkoumána, a kterou považuji za součást obytné části vnitřního areálu ohrazené osady, mohlo být v době fungování „erdwerku“ postaveno 3 – 5 domů. K zajímavým poznatkům patří fakt, že ve stavebních jamách se vedle nástrojů, které sloužily k drcení obilí, byly vyskytovaly valouny nebo jejich fragmenty, které pravděpodobně sloužily k ohřevu vody. Výskyt dalších výrobních nástrojů nebyl uvnitř areálu zaznamenán.

Severní část areálu považuji za hospodářské zázemí obyvatel „erdwerku“. Objekty oválného půdorysu a mísovitého dna s minimem archeologického materiálu odděloval od obytné části nejen prostor cca 30 m, na kterém se nevyskytovaly archeologické situace datované do starší fáze Lnk, ale také snad žlábek nebo palisáda? (sporná interpretace, neboť tento útvar byl zachycen pouze v délce 1 m). Pouze v této části ohrazení je možné předpokládat existenci valu na vnitřní straně příkopu. K této domněnce mě vede fakt, že uložení č. 0107, která se nachází vždy u vnitřní stěny příkopu, obsahuje větší množství spraše.

Ve starší fázi Lnk k hospodářským účelům sloužila pravděpodobně také plocha, která se nachází severně od areálu. Vedle velice dobře zachovaného keramického materiálu obsahovaly objekty početnou kolekci nástrojů, které sloužily k zemědělským pracím – srpové čepele, zmotěrky.

Otevřenou zůstává problematika funkce prostoru, který se nachází V směrem od ohrazené osady. Na této ploše byl proveden pouze povrchový sběr. Nalezený keramický materiál jsem zařadil do starší fáze Lnk. S funkcí této plochy souvisí problematika počtu vstupů do ohrazeného areálu. Archeologicky byl doložen J a S vstup do ohrazeného areálu. Poznatky z evropských nálezů ukazují na skutečnost, že o počtu a orientaci vstupů se rozhodovali stavebníci na základě polohy areálu v terénu, potřeby osadníků (např. přístup k vodnímu zdroji). Umístění vstupu do středů jednotlivých stran díla, nebo orientace podle světových stran hrálo v tomto případě vedlejší roli. Domnívám se, že areál, který se nachází na sledované lokalitě měl maximálně 3 vstupy – S, J a V?. Západní vstup dle mého názoru nemá opodstatnění, neboť touto stranou přilehá areál k patě Kamenného vrchu. Pokud by V vstup existoval, kde byl umístěn? V hospodářské nebo obytné části? Do jakého prostoru by ústil – do osady vně areálu nebo do jeho dalšího hospodářského zázemí?

Podle charakteru výplně příkopu se domnívám, že toto dílo zaniklo krátce po svém vybudování. Osídlení lokality v mladší fázi Lnk nebylo již tak intenzivní. Podařilo se mi rekonstruovat pouze 2 stavební komplexy domů, které se nacházely v bývalé obytné části areálu ve větší vzdálenosti od sebe. Výrazná kumulace objektů se nachází v severním prostoru bývalé hospodářské části. Tato skupinka objektů nerespektuje průběh příkopu a nachází se i na vnější straně ohrazení. S přihlédnutím k nálezům pece a hliníků větších rozměrů, je možné považovat tuto skupinku z funkčního hlediska jako výrobně – hospodářskou.

Poslední zhodnocení poznatků z celé Evropy provedl v roce 1997 D. Kaufmann. Domnívám se, že ohrazený areál v Brně – Novém Lískovci, který i se zázemím zaujímá dle mého předběžného odhadu prostor o rozloze 100 ha, je možné zařadit k typu Darion. Ten se vyznačuje oválnou formou, ohrazením buď příkopem nebo palisádou a jeho plocha je členěna na obytnou a hospodářskou část. D. Kaufmann předpokládá u tohoto typu areálů zemědělstvo – výrobní charakter.

Evropští badatelé se již několik desetiletí snaží odpovědět na otázku, z jakého důvodu vznikaly a jakou měly ohrazené osady funkce? Na otázku existuje několik odpovědí, které jsem se pokusil aplikovat na areál v Brně – Novém Lískovci a vybrat z nich tu, která by byla nejvhodnější.

První myšlenka, která člověka napadne při pohledu na ohrazený areál, je že stavba mohla sloužit k vojenským účelům, k obraně obyvatel. Domnívám se, že sledovaný areál tuto funkci nemohl plnit.

Areál vznikl ve starší fázi Lnk, kdy podle zjištění na soudobých ohrazených areálech ochranná funkce nebyla prioritní.

Obvod areálu je odhadován na 714 m. Pokud bychom počítali se 2 m manipulačního prostoru pro obránce, muselo by jich být alespoň 360. Obyvatelům areálu by museli přispěchat na pomoc obyvatelé z několika okolních vesnic, které jsou však příliš daleko na to, aby se tito včas dostavili na místo.

Pro pravěký styl boje předpokládá Sl. Vencl taktiku rychlého, neočekávaného přepadu, nikoli s dlouhodobým obléháním a dobýváním.

Obranná funkce hraje důležitou roli v mladší fázi Lnk v oblasti dolního Porýní, kde byly tyto areály budovány v období sucha, aby chránily vodní zdroj. Při zlepšení klimatických podmínek „erdwerky“ zanikají.

Na sledované lokalitě podobnou funkci vylučuji, neboť se nachází na kopci a oblast je pokryta bohatou sítí vodních zdrojů.

Nepodařilo se podložit přímými archeologickými nálezy tvrzení, že ohrazené areály sloužily jako místo, kde docházelo ke směně zboží. V kolekci kamenných industrií byly zastoupeny pouze místní suroviny. Také keramický materiál neobsahoval fragmenty, které by podporovaly tuto myšlenku. Není vyloučeno, že zde mohla probíhat směna předmětů, jejichž existenci není možné dnes archeologicky potvrdit.

Jako jedna z nejpravděpodobnějších se mi jeví představa, že areál v Brně – Novém Lískovci sloužil především jako místo, kde byl po určitou dobu, třeba přes zimní období ustájen dobytek.

Předpokládám, že mohl být umístěn v hospodářské části areálu, která byla k tomuto účelu uzpůsobena.

Existence valu a větší šířka příkopu měla zabránit útěku dobytka, nebo naopak, jej chránit před napadením šelmami. Oddělení obytné a hospodářské části příkopem nebo palisádou mohlo být vedeno snahou zabránit dobytku v pohybu po celém prostoru areálu.

Pokud svoji pozornost obrátíme na umístění ohrazené osady v krajině – relativně izolovaná od okolního osídlení, výšinná poloha, ohrazený areál – může svojí polohou evokovat dojem správní či kultovního centra určité oblasti. V úvahu přichází 7 lokalit, které se nachází J směrem od ohrazeného areálu, vně Brněnské kotliny na ploše 18 km². Archeologickým výzkumem se však nepodařilo zachytit prostor ani dům, který by bylo možné považovat za místo, kde se scházeli členové obce. Pokud přijmeme tuto teorii jako jednu z možností funkce ohrazených areálů, znamená to, že předpokládáme jistou organizovanost neolitické společnosti. Aby ohrazená osada měla jako správní centrum smysl, musela mít pravomoce k rozhodování. Ty musely být zakotveny v jakési primitivní formě práva. Příkop mohl být jeho symbolem.

Jisté modely chování a myšlení provází člověka po celou dobu jeho existence. Není vyloučeno, že neolitické osadníky vedly k vybudování ohrazení kolem jejich vesnice stejné pohnutky jako třeba středověkého člověka, totiž prostý strach ze skutečného nebezpečí (šelmy, přírodní živly) anebo z nebezpečí, které hrozilo jen v jejich představách (tmy, ve které se probouzejí zlé nadpřirozené síly). Proto vybuďoval příkop, plot, který odděloval svět osady od okolního světa a symbolická brána znamenala vstup do prostoru, ve kterém bude ochráněn.

Tato práce si nekladla za cíl vyřešit problematiku existence ohrazených areálů v oblasti kultury s lineární keramikou. Domnívám se, že na ni není jednoznačná odpověď a je nutné každý areál posuzovat individuálně, s ohledem na prostředí, ve kterém se nachází.

Jan Machula, Laténské osídlení oblasti při soutoku Vltavy s Otavou (Brno 2000). 146 str., 6 obr. v textu, 79 tab.

Ve své práci jsem se pokusil přispět k poznání doby laténské v jižních Čechách. Za střed mého zájmového území jsem zvolil zvíkovskou ostrožnu ležící na soutoku Otavy s Vltavou a sledoval jsem prostor do vzdálenosti dvaceti kilometrů. Analyzované území tak zabírá podstatnou část jihočeského sídelního makroregionu, je ovšem třeba podotknout, že nejintenzivněji osídlené oblasti se nacházejí jihozápadním směrem od něj. Přesto nabízí sledovaná oblast náměty k mnoha zajímavým úvahám – jsou tu nejen patrná všechna jihočeská specifika tohoto období, ale je možno i předpokládat, že právě tímto prostorem procházela komunikace spojující jih Čech s hlavní keltskou oikumenou usazenou v Polabí.

Moderní koncepce laténské osídlení jižních Čech byly formulovány v osmdesátých letech, v poslední době pak doznaly jen nepatrných změn, zejména v souvislosti s akcentem na specifické vlastnosti některých mikroregionů. Tyto koncepce byly pochopitelně zohledněny v této práci a její výsledek s nimi není v rozporu – spíše dokresluje celkovou situaci a přináší některé dílčí postřehy.

Převážná většina lokalit evidovaných na sledovaném území poskytla pouze nepočetný sběrový materiál, jejich přesnější chronologické zařazení proto většinou nebylo možné. Velmi početnou skupinou materiálů, analyzovanou v rámci této práce, ovšem tvoří inventář sídliště u Dobevi. Toto sídliště, ačkoliv bylo B. Dubským zkoumáno v průběhu téměř dvou desetiletí, zůstalo publikováno pouze nedostatečně. Oproti jeho starší představě, předpokládající obývání této osady ve dvou fázích, a to v halštatsko-laténské době, a pak až v „době stradonické“, podařilo se mi v dobevs-kém materiálu identifikovat i prvky stupně Lt B. Tento poznatek je cenný především proto, že sídliště tohoto horizontu je z jižních Čech známo jen velmi málo.

Jako dílčí přínos této práce je možno zmínit i konstatování zvýšeného zastoupení tuhé keramiky na sídlišťích v širším okolí Písku. Jedná se sice o materiál pocházející ze sběrů, takže není možno vyloučit, že to byly právě tuhé střepty, které svým vzhledem upoutaly pozornost, ovšem relativně vysoké procento tuhé keramiky bylo zjištěno i na archeologicky zkoumaných sídlišťích u Dobevi a Putimi. Zdá se tedy, že tento jev může mít hlubší pozadí.

Výchozy grafitu jsou v širším okolí města Písku poměrně četné, je proto velmi pravděpodobné, že tuha pochází z místních zdrojů. Vyloučit ovšem nelze ani přísun tuhy těžené v zázemí oppida Třísov, která se patrně stávala předmětem transportu na značné vzdálenosti. Oblast v okolí Písku by pak mohla být považována jak za cílový region tohoto exportu, tak za místo, jemuž mohla patřit určitá role v procesu redistribuce této suroviny.

V rámci této práce byl rovněž věnován poměrně značný prostor dálkovým komunikacím, především hypotetické existenci stezky procházející Šumavou a možnosti využívání jihočeských toků k dopravě. Zatímco v případě Šumavy přinesl poslední vývoj pádný argument v podobě nálezů keltských mincí na fortifikaci Obří hrad u Kašperských Hor, využívání jihočeských řek k dopravě zůstává nadále ve sféře dohadů. Přesto doufám, že se mi podařilo nashromáždit dostatečný počet argumentů, z nichž plyne, že vodní doprava za určitých podmínek možná byla a že existují reálné důvody, proč mohla být preferována před pozemní.

V diskusi o tom, zdali mělo osídlení jižních Čech charakter klasický nebo bylo převážně zaměřeno na exploataci nerostných surovin, předpokládám u osad nacházejících se na sledovaném území spíše zemědělský ráz, přičemž pochopitelně není možno vyloučit, že určitá část populace se získávání surovin nevěnovala a nepřesouvala se za tímto účelem sezónně i do vzdálenějších oblastí. Tyto osady byly zakládány především na jižních svazích a jejich průměrná nadmořská výška přesahuje 400 m. Maxima bylo v tomto ohledu dosaženo v Těchařovicích, kde byl laténský sídlištní objekt zjištěn v nadmořské výšce 527 m.

Ve snaze vyjádřit se k vývoji osídlení a etnickým poměrům v oblasti, jsem se pokusil předložit určitou koncepci. Ta se zdá do značné míry korespondovat se zjištěnou archeologickou realitou, přitom však zcela jistě nemůže být považována za definitivní. Co je evidentní a specifické pro jihočeský sídelní makroregion, je dlouhá kontinuita mohylového pohřbívání, faktická absence plochých kostrových pohřebišť a poté opět přítomnost mladolátenských prvků – hřebenované keramiky – v mohylách.

Mladolátenské elementy byly v mohylách zjišťovány již dlouhá desetiletí, ovšem i v novější době byly na sledovaném území zaznamenány další případy. I když není možno vyloučit ani sídlištní původ těchto nálezů, podporují tyto indicie podle mého spíše domněnku, že v mladé době laténské se pohřbívalo do plášťů již stojících mohyl, nebo že se v jejich blízkosti odehrávaly určité rituální praktiky. Jako celek by tato situace hovořila pro dlouhodobou sídelní kontinuitu a konzervaci duchovních tradic, která by v kontextu laténské osídlení ČR byla čímsi výjimečným.

Jistě důležitou změnu v sídelních poměrech dané oblasti znamenala na sklonku doby laténské výstavba nevězického oppida, ikdyž impuls k jeho výstavbě bezpochyby vyšel z místní hospodářské prosperity a snad i z aktivit lokální oligarchie. Materiál, který byl z areálu oppida dosud získán, však bohužel nepostačuje k objasnění jeho role v kontextu tehdejší laténské civilizace a koneckonců ani k přesnějšímu časovému zařazení. Zázemí nevězického oppida bylo tvořeno skupinou osad, rozkládajících se od něj severozápadním směrem, z nichž některé se snad mohly dočkat i počátku následujícího období. Do prořídle sítě laténské osídlení tehdy postupně začaly pronikat skupinky germánských kolonizátorů – to už je ovšem téma, které časově vymezí tuto práci přesahuje.

Richard Zatloukal, Fórum cisterciáckého kláštera ve Žďáru nad Sázavou a jeho postavení v rámci podobných tržních útvarů 13. věku i osídlení regionu I, II (Brno 2000). I. díl 185 str., 1 mapa, II. díl katalog a vyobrazení: 42 str., 21 grafů, 55 obr., 41 tab., 21 fototab.

Tato práce je strukturovaná do několika úrovní, a to environmentální, která popisuje přírodní podmínky, historické, kde jsou východiskem písemné prameny a archeologické, jejíž těžištěm jsou výzkumy z prostoru bývalé tržní osady žďárských cisterciáků. Hlavní důraz je kladen na důkladné zpracování materiálové pramenné základny z výzkumů v trati „Staré město“ a stanovení typologie a chronologie nalezené keramiky. V závěru je učiněn pokus o syntetizaci všech rovin.

Kapitola o Žďársku obsahuje obecný přehled přírodních poměrů popisovaného regionu přibližně v rozsahu mílového práva, tj. okruhu o poloměru cca 11 km. Východiskem je především současný stav, pouze v pasáži o klimatologii jsou zohledněny také poznatky o teplotních poměrech ve středověku.

Historická část je provedena spíše formou jednotlivých exkurzů do obsáhlé problematiky cisterciáckého řádu, fundace klášterů a jejich tržních osad. Stručně je nastíněna historie mnišské askeze, cisterciáckého řádu, jeho organizovanosti a vztah ke Žďáru. Navazuje rozbor unikátního písemného pramenu, Kroniky žďárského kláštera z roku 1300, který nás informuje o životě cisterciácké komunity a jejího autora. Je zde také zmínka o tržním místě a jeho přenesení do nové polohy. Právě tuto osadu se před třiceti lety podařilo lokalizovat a realizovat zde zmíněné archeologické výzkumy. V historickém oddíle nebyla pominuta ani osobnost autora žďárské kroniky – Jindřicha a okolnosti kolem založení žďárského kláštera, stejně jako kolonizační postup na česko-moravské pomezí. S těmito událostmi je spjata nezdařená cisterciácká filiace v tajemném Nyscowu a majetkové i rodinné vazby fundátorů.

V hlavním úseku jsou zpracovány archeologické výzkumy z let 1970-1972 a 1996-1999. Tyto archeologické průzkumy nebyly v dané oblasti jediné a tak se zmiňuji i o dalších aktivitách. Těžiště práce spočívá ve zpracování nálezového souboru ze třetí čtvrtiny 13. století v trati „Staré město“. Metodou multidimenzionální tabulace je vyhodnocena morfologie a chronologie nalezené keramiky, spolu s jejím zařazením do širších souvislostí v rámci středoevropského prostoru. Vlastní archeologická pasáž podává bližší okolnosti obou výzkumů spolu s technickými údaji o metodice, zaměření, ale přináší také informace o nalezených objektech, zároveň s pokusem o jejich interpretaci a rekonstrukci. Protože terénní situace byly dokumentovány pomocí rozdílných postupů, nebylo snadné je sloučit do jednoho plánu, kde nejlépe vynikla sídlištní struktura tržního městečka. Souhrnný plán je výsledkem digitalizace, jejíž použití dosud není u podobných prací zcela běžné.

Následuje závěrečná diskuse o možnosti srovnání žďárského fóra s analogickými útvary, jeho podobě a rozsahu, ale také době trvání, příčinách přenesení a skladbě i obživě obyvatel. Obecnější úsek o tržních osadách je vystavěn především na práci s právně historickou literaturou. Specifická odborná terminologie a často více variant výkladu s sebou nesou jisté nebezpečí nesprávného pochopení nebo zkreslení. Informační báze v tomto úseku může být zmíněnými skutečnostmi mírně rozostřena. Závěrečná rekapitulace v krátkosti shrnuje zjištěné poznatky. Následují přílohy obsahující kresebnou i fotografickou dokumentaci terénních situací, nakreslené vybrané nálezy spolu s jejich kompletním katalogem a statistickým výčtem převedených do grafů.

Další otázky kolonizace jsou řešeny v samostatné seminární práci „*Počátky a vývoj středověké-ho osídlení mikroregionu Žďáru nad Sázavou*“, která s diplomovým projektem úzce souvisí.

Po technické stránce je práce vytvořena především pro používání v elektronických médiích. Její fyzická prezentace na papíru je v mnohých směrech sporná, neboť je limitována amatérsky dosažitelnými výstupovými prostředky. Přesto se v současné době jedná o dostupná zařízení. Přístup k nim je dán spíše osobní aktivitou než sociálně-ekonomickými podmínkami. Používal jsem vlastní, poměrně zastaralý počítač (procesor Pentium-Celeron s CPU 333 MHz, 64 MB RAM) a stejně tak i programové vybavení (Microsoft Office 95, MicroStation95, Surfer ver. 6.01), které bylo vyrobeno shodně v roce 1995.

Ačkoliv k řešení některých otázek tato práce přispěla, v určitých ohledech nezbylo než konstatovat jisté mezní limity makroskopického poznání. Zde se dále otevírá prostor pro další interdisciplinární spolupráci především s přírodovědnými obory.

Hana Dehnerová, Osídlení lokality Úvalno-Cvilín v období lužické kultury I, II (Brno 2000). I. díl 125 str., 11 obr., 12 map. II. díl katalog, 81 tab.

Úkolem této diplomové práce bylo shromáždit a analyzovat soubory nálezů pocházející z lokality Cvilín (katastr Úvalno, okres Bruntál) a uložené především ve Slezském zemském muzeu v Opavě. Zpracování těchto náleзовých celků by tak mohlo být podkladem pro další teoretická bádání a vyplnění mezery v poznání osídlení této části českého Slezska v období lužické kultury.

Lokalita se nachází na okraji Brantické vrchoviny, na horském hřbetu táhnoucím se souběžně s údolím řeky Opavy. Leží na okraji staré sídelní oblasti, poblíž úrodných půd na podloží hlinitých spraší, vhodných pro zemědělskou činnost. Poloha na pomezí lesa umožňovala také doplňkové způsoby obživy i využití těžby dřeva ke stavebním účelům. Výšinná poloha osídlení poskytovala přehled okolí i dobrou ochranu, není tedy náhodné, že na Cvilíně a v jeho blízkém okolí jsou stopy osídlení již z pozdní doby kamenné (kultura s kanelovanou keramikou), silně byla lokalita osídlena v průběhu mladší a pozdní doby bronzové, kdy byl vybudován hlinitý val, využili ji také Slované i stavitelé hradu z pol. 13. století.

Práce byla zaměřená především na osídlení Cvilína lidem lužických popelnicových polí. Z tohoto období pochází několik náleзовých souborů, využity byly zvláště nálezy z výzkumu pravěkého opevnění Dr. Lumíra Jisla v roce 1955 a ze sondy, kterou v roce 1958 provedl Dr. Jiří Pavelčík. Zdokumentován byl také materiál pocházející ze starších výzkumů či sběrů a náhodných nálezů.

Základem pro zhodnocení časového zařazení lokality byl soubor keramiky. Přestože je značně zlomkovitý, podařilo se rekonstruovat jedince, kteří mohli být použiti k dalšímu rozboru. Chronologické zařazení lokality v rámci vývoje kultury lužických popelnicových polí by však mělo být chápáno jen rámcově. V keramice je zastoupena většina známých keramických tvarů lužické kultury. Jsou tvarově i ornamentálně blíže příbuzné s keramikou glubczycké podskupiny lužické kultury. Z rozboru vyplynulo časové zařazení keramiky. Nebyl zaznamenán výskyt nádob lužické fáze až do závěru stupně HA₁ s charakteristickou vypnulínovou výzdobou. Zastoupeny jsou pozdější stupně – HA₂-závěr HB, zvláště bohatě zdobenými tenkostěnnými profilovanými šálky slezské fáze. Také keramika charakteristická pro halštat nebyla tvarově, pokud bylo možno ze zlomků určit, zastoupena. Snad jen jeden exemplář kónické misky nesl vnitřní tuhovanou výzdobu a mohl by být takto datován.

Otázka doby vybudování opevnění zůstává stále otevřená. Jisté je, že opevnění bylo vybudováno na již delší dobu osídleném místě, ale ohradilo menší areál. Stalo se tak nejpravděpodobněji na sklonku doby bronzové až počátku halštatu. Těleso valu obsahuje sídlištní vrstvy mladší, až pozdní doby bronzové, přičemž nejvíce materiálu spadá do slezské fáze lužické kultury. Blížší určení není zatím díky zlomkovitosti materiálu možné.

Mezi dalšími nálezy ze Cvilína byla mazanice s otisky kůlů dřev, dokládající přítomnost sídlištních objektů, dále výrobky z kostí a paroží. Kovové předměty jsou rámcově zařaditelné do rané a starší fáze popelnicových polí (dvě bronzové sekery s laloky, do HA₁) a do počátku pozdní doby bronzové (miniaturní srp s knoflíkem a dvěma žebry). Také jehlice s profilovanou dvojkónickou hlavičkou se vyskytovala v průběhu mladší až pozdní doby bronzové. Předměty vyrobené z kamene nejsou vhodné pro datování. Další předměty mají jen pomocnou roli, neboť jejich chronologické zařazení není ostře vyhraněné.

Cvilín leží na jihozápadním okraji areálu glubczycké podskupiny lužické kultury. Na našem území bylo zachyceno již přechodné období vzniku lužické kultury (Vávrovce, okr. Opava) a oblast byla obývána v průběhu celého trvání této kultury. Na mnohých lokalitách je zachycen plynulý přechod z lužické fáze do slezské nebo je zachyceno osídlení slezské a platěnické fáze.

Nejhustěji byla oblast kolem řeky Opavy osídlena v průběhu lužické fáze, v halštatském období se rozsah osídlení zmenšuje.

Lokalita byla prokazatelně osídlena v průběhu pozdní doby bronzové. Možný, ale ne příliš doložený, počátek tohoto osídlení spadá již do závěru lužické fáze kultury lužických popelnicových polí. Tvary a výzdoba charakteristické pro platěnickou fázi již nebyly zaznamenány. S tímto sídlištěm souvisí pohřebiště na východním úbočí Cvilína v prostoru usedlosti Červený Dvůr. Bylo užíváno již od staršího období lužické fáze, které nebylo v materiálu ze sídliště postiženo, a může tedy souviset s jiným sídelním místem, dosud nelokalizovaným. Pohřbívání končí počátkem halštatského období a platěnická fáze se zde už nevyskytovala. S tím souhlasí i poznatek o ukončení osídlení výšinného sídliště.

Dobu vzniku a případně i zániku násypové hradby, jejíž pozůstatky jsou dosud patrné v terénu, nebude bez výzkumu hradiska možné přesně určit. Hradisko patrně nebylo funkční dlouhodobě a na počátku doby halštatské bylo opuštěno. Spadá do 2. horizontu hradisek lužické kultury, který J. Nekvasil (1990, 175) vymezil na konec doby bronzové a počátek doby halštatské. Budování hradisek na konci doby bronzové považuje za jev platný pro celou oblast evropských popelnicových polí.

Zdá se, že Cvilín ležel mimo hlavní komunikační trasy, které z jihu směřovaly kolem Hradiska na Hradci nad Moravicí nebo kolem Chotěbuzi dále na sever (Janák 1997, 45). V jižní části glubczycké podskupiny zřejmě nebyla hradiska součástí jednotného systému obrany dané podskupiny vzhledem k tomu, že netvoří hustější síť, ale jde v podstatě o dva body na hranicích s neosídleným prostorem – Hradec nad Moravicí a oblast Krnova. Opevnění Cvilína spíše tvořilo lokální obranu okolního obyvatelstva.

Můžeme tedy říci, že šlo patrně o lokalitu místního významu, která byla osídlena v době největšího rozkvětu osídlení glubczycké podskupiny. S jejím úpadkem ztrácí hradisko význam a zaniká.

Klára Šabatová: Pohřebiště v Přáslavicích. K problematice mohylové a lužické kultury I, II (Brno 2000). I. díl 108 str., 9 grafů, II. díl katalog, 12 plánů, 35 obr., 8 fotografií.

Východiskem diplomové práce se stalo zpracování 106 žárových hrobů v trati „Dily pod dědinou“ u obce Přáslavice v okrese Olomouc. Záchranný archeologický výzkum na této lokalitě, v současnosti označované jako Přáslavice 1, proběhl v letech 1995-1996, pod vedením PhDr. Petra Vítuhy a Mgr. Marka Kalábka z Ústavu archeologické památkové péče v Olomouci (dnes Archeologického centra Vlastivědného muzea v Olomouci).

Po vyhodnocení výsledků záchranného výzkumu pohřebiště v Přáslavicích, jak jsou obsaženy v předložené diplomové práci, je možno konstatovat, že jde o zcela typické žárové pohřebiště konce střední a průběhu mladší doby bronzové, jaká jsou na střední a severní Moravě známa. Bohužel, jen málo z nich je do dnešních dnů publikováno ve formě uzavřených hrobových celků spolu se zpracováním výbavy hrobů a pohřebního ritu. Vyhodnocení materiálu z pohřebiště v Přáslavicích proto alespoň částečně může přispět k rozšíření současných znalostí tohoto pravěkého období.

Tvorba popisného systému, který by zachycoval vlastnosti přáslavického materiálu, byla vedena snahou, aby tento popis umožnil následnou statickou analýzu. Jedná se o systém otevřený, a protože bylo třeba od počátku práce pomýšlet na potřebu porovnat materiál z pohřebiště s materiálem z nedalekého sídliště, který je však výrazně fragmentárního charakteru a současně z delšího časového období, byla vytvořena databáze jak pro práci s jednotlivými nádobami (použito pro zpracování pohřebiště), tak umožňuje současně pracovat se zlomkovým materiálem ze sídlištních objektů na základě početního systému (počet kusů v objektu) nebo hmotnosti materiálu. Forma kódu uvedená v diplomové práci je jednou z počátečních a jeho celkovou platnost a účelnost kódu bude nutné ještě mnohokrát ověřit.

Rozbor bronzových předmětů a zejména keramiky ukázal, že hrobové celky prozkoumané na lokalitě Přáslavice 1. charakterizují časový úsek Reineckeho stupňů BC2 až HA1. Názory na kulturní příslušnost střední Moravy ve střední době bronzové jsou v současnosti ovlivněny vzrůstajícím počtem nálezů, u nichž byly zcela zřetelně rozpoznány prvky mohylové kultury. Přítomnost mohylové kultury je na střední Moravě doložena jak v sídlištním, tak i v hrobovém materiálu, a to pro celou střední dobu bronzovou.

Jasně prokázaná vývojová souvislost mezi střední a mladší dobou bronzovou na střední a severní Moravě je tak jediným oprávněným důvodem pro použití terminu protolužický horizont či předlužické období. Mohylová kultura tohoto prostoru je v tomto smyslu stejně předlužická, jako je středodunajská mohylová kultura předvelatická. V souvislosti s tím bude třeba přehodnotit stav materiálu, který byl kulturně určován jako protolužický, případně starolužický. Keramika nejstarších doložených pohřbů v Přáslavicích by podle některých stanovisek náležela právě tomuto kulturnímu prostředí. Z důkladné analýzy keramického inventáře ale vyplývá jasná příslušnost k mladšímu či pozdnímu stupni mohylové kultury. Pro takovéto určení je z řady důkazů nejpřesvědčivější přítomnost typického prvku mladšího stupně středodunajské mohylové kultury, členěné amforovité mísy s vypnulínami a laloky vytaženými z okraje, v hrobovém celku H59. Na území střední Moravy se tak objevuje další klasický mohylový prvek. Nachází se ve společnosti amforovité nádoby s podélnými plastickými lištami na maximální výduti, tj. typického zástupce protolužické keramiky.

Vzájemná prostupnost po sobě následujících keramických horizontů způsobuje, že hrobové celky jsou přiřazovány na základě převládajícího inventáře určitého horizontu, kdy jiné znaky ukazují již na horizont následný (předcházející). Úplné rozlišení v kontinuálním vývoji není možné. V rámci skupiny hrobů obsahujících inventář s mohylovými prvky je tedy potřeba rozlišovat mezi nálezy, které je možné spojit s mladším stupněm mohylové kultury (BC2), tj. celky, které neobsahují jiné než prvky mohylové kultury, a těmi, které se v hrobovém celku objevují s nálezy doby popelnicových polí, které se jistě vyskytují nejdříve v přechodném mohylovo-lužickém období.

Většina hrobových celků na lokalitě pochází právě z přechodného mohylovo-lužického horizontu (BC/D) a následného starolužického období (BD). Setkáváme se v nich s početnými nálezovými soubory příslušné keramiky, ale také s bronzovými milodary. Z přechodného mohylovo-lužického horizontu s dosud převládajícími prvky mohylové kultury pochází zajímavý nález dvojdílné jehlice s kotoučovitou hlavicí a vysokým středovým trnem, starší dobu popelnicových polí reprezentuje z bronzových nálezů veslovitá jehlice ze štítkové spony dvojdílné konstrukce. Nejmladší hrobové celky doložené na pohřebišti jsou tři hroby, které se pojí již z mladolužickým obdobím (mladší úsek BD-HA1).

Žárové pohřebiště v Přáslavicích můžeme na základě struktury ztotožnit s tzv. „starolužickými“ okrsky pohřebišť. Hroby tvoří na prozkoumané ploše skupiny, které mohou být interpretovány jako pohřby v okolí nedochovaných mohylových náspů. V rámci skupin je po obsahové analýze hrobových celků možné sledovat také prostorový posun pohřbívání v čase. Skupiny hrobů na pohřebišti by mohly souviset i se strukturou komunity. Rozložení hrobů je ale pravidelné, co se týká věku pohřbených, jejich pohlaví i doložené pohřební výbavy. Pohlaví pohřbeného, zjištěné na základě antropologického rozboru dochovaných pozůstatků, neovlivnilo množství keramiky v hrobovém celku. Bronzové předměty se ale vyskytují s výraznou převahou v hrobových celcích s pohřbem muže. Pro hlubší poznání pohřebního ritu by bylo třeba prozkoumat plochu pohřebiště v úplnosti. Zda by byly v takovém případě objeveny také hroby staršího mohylového osídlení, zůstává otázkou. Větší archeologický výzkum plochy by však rozhodně přispěl k bližšímu poznání předpokládaného demografického růstu populace.

Na závěr je třeba zmínit rozsáhlý sídelní areál nacházející se na převážné ploše výzkumu v blízkosti prozkoumané části pohřebiště. Tato sídlištní plocha byla směrem k pohřebišti ohraničena příkopem datovaným také do doby bronzové. Jakou funkci toto ohrazení plnilo, není možné jednoznačně posoudit. Stablní osídlení bylo na lokalitě doloženo od středního stupně mohylové

kultury do slezské fáze kultury lužických popelnicových polí. Podrobné zpracování materiálu z této sídlištní plochy přispěje jistě k poznání lokality a pomůže případně korigovat výsledky předložené práce.

Celkové zpracování rozsáhlého záchranného archeologického výzkumu na lokalitě Přáslavice I může výrazně napomoci poznání vývoje ve střední a mladší době bronzové na střední Moravě a vztahu tohoto regionu k okolním oblastem.

Ludmila Hladíková, Szeletien na jižní Moravě (Brno 2000). 134 stran textu, 59 grafů v textu, 6 analytických tabulek v textu, 4 tabulkové přílohy, 59 tabulek kresebných příloh, 5 mapových příloh a CD s kompletní databází.

Diplomová práce v kapitolách I – III shrnuje dosavadní poznání o szeletieniu jak z hlediska jeho dějin a současné problematiky, tak přehledem poznatků o všech dosud publikovaných kolekcích na Moravě. Následující kapitola je vlastním jádrem diplomové práce, přináší komplexní zhodnocení dvou szeletienských kolekcí z lokalit Želešice I a Trboušany I na jižní Moravě, z nichž první byla dosavadní literaturou klasifikována rozporně a druhá nebyla dosud analyzována. Výsledky provedených analýz umožnily vyjasnit spornou kulturní příslušnost želešické kolekce, zařadit obě lokality do relativní chronologické sekvence již analyzovaných szeletienských sídlišť a posoudit jejich funkční odlišnost. Některé výsledky poskytly indicie k poznání charakteru distribuce surovin, ekonomie těžby a snad přispěly i k mnohaleté diskusi o fenoménu listovitého hrotu.

Metodologie je založena na kombinaci typologické analýzy retušovaných nástrojů a jader s určením surovin a typu polotovaru retušovaných nálezů. V souvislosti s kulturním určením želešické kolekce tak byla prokázána její nezávislost na bohuničieniu i aurignacienu. Míjí se projevy levalloiské techniky a rohovec typu Stránská skála, ačkoli vzdálenost lokality od jeho zdrojů činí jen několik kilometrů a leží v těsné blízkosti bohuničienské oikumeny. Importované levalloiské produkty by tedy musely být z této suroviny, ale v Želešicích I se naopak setkáváme ve skupině levalloidních artefaktů s dominancí krumlovského, příp. křídového rohovec, zatímco stránskoskalský rohovec je poměrně často prokazatelně zpracováván szeletienskou technologií. Rovněž aurignacienské charakteristiky naprosto preferovaly krumlovský rohovec a rohovce obecně, zatímco importované suroviny, na něž se mladší aurignacienské kolekce takřka výhradně váží, byly nepočtené a lze je přičíst spíše zájmu szeletienských výrobců o kvalitní surovinu než aurignacienské intruzi nebo dokonce kulturní příslušnosti. Želešická industrie plně odpovídá szeletienskému projevu jak převahou úštěpové těžby a charakterem jader, tak typologickou skladbou souboru retušovaných nástrojů.

Pro zjištěnou chronologickou pozici obou kolekcí svědčí především značné rozdíly v zastoupení úštěpové a čepelové debitáže, úštěpových a čepelových jader, preparovaných jader a tzv. středopaleolitických (klínky a klínové nože, listovité hroty, drasadla) a mladopaleolitických typů nástrojů (škrabadla, rydla, retušované čepele, nástroje s otupeným bokem aj.). Značně archaickým projevem jsou zvláště klínkovité nástroje z Trboušan I a o naopak velmi pozdním původu želešické industrie zřejmě svědčí nástroje s otupeným bokem, které lze přičítat již pozvolnému formování gravettieniu. Z provedených analýz vyplývají rovněž další jevy, které pravděpodobně mají chronologický aspekt, nicméně pro jejich všeobecné přijetí je nutné ověření dalším výzkumem. Jedná se především o výskyt aplikace plošné retuše a surovin importovaných ze vzdálených zdrojů. Výraznější zastoupení radiolaritu a pazourku, i výskyt křišťálu v želešické kolekci pravděpodobně reflektuje obecnou tendenci k využívání kvalitních importovaných surovin v závěru časně fáze mladého paleolitu, která je dominantní jak pro mladý aurignacien, tak pro nastupující gravettien.

Zřejmou funkční odlišnost obou lokalit předurčuje již jejich rozdílná poloha vzhledem k surovinovým zdrojům. Dílenštější zaměření trboušanského sídliště (nejedná se ovšem o ateliér, ale

o zcela funkční sídliště) dokládá již značný rozdíl mezi zastoupením jader, neretušované debitaže a retušovaných nástrojů, jehož nejpravděpodobnějším vysvětlením je jistá specializace trboušanského sídliště na výrobu do okolí distribuované ústěpové debitaže. Naopak Želešice I jsou typickým importujícím sídlištěm mimo hlavní oblasti surovinových zdrojů a tedy s pestrým surovinovým spektrem, s vysokým podílem retušovaných nástrojů a menším zastoupením jader a neretušované debitaže.

Zajímavé poznatky obecnějšího dosahu přinesla kombinace analýzy surovin a výrobních stádií. Zatímco na želešické sídliště byl křídový rohovec přinášen již ve formě suroviny nebo počátkových jader a vyskytla se zde i tzv. zkouška k těžbě dále nevyužitelná, na sídliště v Trboušanech, vzdálené vzdušnou čarou jen 12 kilometrů se již dostávala výhradně debitaž nebo připravená jádra (nevyskytl se odpad ani netěžené kusy suroviny) – tedy forma uzpůsobená k transportu. Váha nákladu jistě hrála roli při transportu přes vodní toky, ačkoli vzdálenost je poměrně malá. Jistý rozdíl v zastoupení výrobních etap u pazourku a radiolaritu může indikovat příležitostně využívání jihomoravských zdrojů radiolaritu, na něž poukázal A. Přichystal. Při posouzení surovinových spekter v rámci typů retušovaných nástrojů byla zvláště v Trboušanech I zjištěna nápadná preference využití křídových rohovců pro výroby středopaleolitických typů (drasadel a především listovitých hrotů) nezávislá na celkovém surovinovém spektru kolekce nebo spektrech jiných typů nástrojů. Tato preference suroviny dominantně využívané industriemi mladého a pozdního micoquienu na nástroje micoquienské tradice může reflektovat jakousi výrobní tradici nebo nevýrobní motiv související s překrýváním oikumeny pozdního micoquienu a zdrojů této suroviny. S přežíváním micoquienské tradice zvláště v souvislosti s listovitými hroty korespondují i nepravdivelnosti ve výskytu aplikace plošné retuše. Zatímco u jiných typů retušovaných nástrojů v mladších obdobích rapidně klesá, u listovitých hrotů se udržuje vyšší alespoň v reziduální formě částečně plošné retuše hrotů typu „à face plane“. Zatím neověřenou hypotézou může být tedy představa ustupujícího utilitárního významu listovitého hrotu na úkor siličího významu symbolického, příp. rituálního nebo tradovaného v pomyslné sekvenci: zbraň – reprezentační odznak s odkazem na funkci zbraně – odznak statutu v rámci skupiny/artefakt rituální nebo společenské funkce.

David Punčochář, Společnost nositelů halštatské kultury středního Podunají s přihlédnutím k území Moravy a Slovenska 1, 2 (Brno 2000). 1. díl 149 str., 28 tab., 2. díl katalog, 2 disky.

Jádrem analýzy byly hrobové nálezy z oblasti jihomoravské horákovské kultury a kalenderberské kultury na sever od Dunaje, tj. v Dolním Rakousku a na jihozápadním Slovensku až po řeku Váh.

Celá práce je členěna do několika tematických okruhů. První tři kapitoly se zabývají metodologickými problémy a pracovním postupem (tvorba databáze a její analýza). Čtvrtá až šestá kapitola je věnována zpracování pohřbů dle jednotlivých oblastí. V sedmé kapitole je stručně rozebrána sídlištní problematika, v osmé srovnání s okolními kulturami a v deváté je celkové shrnutí.

Před vlastní analýzou jsem se pokusil podat sociologický a metodologický přehled poukazující na možnosti a problémy studia společnosti prostřednictvím sepulkrálních památek a pohřebního ritu.

V sociologické části jsem se zabýval problémem, co je vlastně chápáno pod pojmem společnost, jaké formy může mít a které její projevy je možné postihnout v archeologických pramenech a využít je ke studiu.

Další část obsahuje metodologické postupy a teoretické principy, které by měly být zohledňovány při archeosociologické analýze. Práce, ze kterých jsem čerpal, využívají často etnologické studie poukazující na problémy interpretace sepulkrálních památek ve smyslu společenské organizace. Hrobové nálezy jsou totiž silně „poznamenány“ rituálními aktivitami, které předcházejí pohřbu a mohou do značné míry zkomplikovat nebo až převrátit obraz společnosti. Je proto třeba brát je v úvahu jak při analýze, tak především při interpretaci.

Krátkou kapitolu jsem věnoval i popisu databáze hrobů, způsobu jejího plnění, struktury a použití při vlastní práci.

Nejdelší stať pojednává o horákovské kultuře. Příčinou je největší množství hrobových nálezů, které se podařilo shromáždit a tím i širší možnosti analýzy.

Vlastní práce probíhala postupně podle analyzovaného jevu. Nejprve byly porovnány konstrukční prvky hrobu (mohyla, rozměry jámy atd.) a teprve poté vlastní inventář. Ten byl rozdělen na předměty prestižního charakteru (toreutika, zbraně a koňské postroje), osobní ozdoby a keramiku. Tyto kategorie jsem se pokusil srovnat dle početního (výstupem byl graf) i kvalitativního hlediska.

V závěru této části jsem se pokusil o formulaci vývoje společnosti v čase. Toto však umožnila pouze horákovská kultura a to pouze pro svá dvě starší období. V kalenderberské oblasti se bohužel nepodařilo shromáždit dostatek kvalitních hrobových celků.

Krátká kapitola byla věnována i odrazu společenské organizace v sídlištních nálezech. K těmto údajům však bylo pouze přihlédnuto, protože se jedná o problém, který by vydal na další samostatnou studii. Výsledky analýzy jsem se pokusil srovnat s podobnými pracemi z okolních oblastí (bylanská, lužická, šoproňská). Poslední kapitola je věnována shrnutí výsledků a pokusu o interpretaci.

ZÁVĚRY: Na základě těchto kritérií se podařilo ve všech oblastech rozdělit nálezy do skupin. U horákovské kultury to jsou tři. U kultury kalenderberské se však projeví jisté rozdíly mezi její západní částí (oblast Rakouského Waldviertelu), kde lze nálezy dělit podobně jako na jižní Moravě, a východní částí (rakouský Weinviertel a jihozápadní Slovensko), kde jsou patrné dvě základní skupiny.

Jako nejlepší indikátor společenského postavení se ukázaly být především rozměry hrobové jámy a přítomnost prestižních předmětů, které se omezují pouze na největší hrobky. Tuto skutečnost však nelze brát zcela jednoznačně. Např. u horákovské kultury se ve druhé skupině objevily velmi bohatě vybavené menší hroby.

Srovnání těchto skupin s okolím však může být vzhledem k rozdílným postupům pouze rámcové. Přesto se zdá, že horákovská kultura a západní část kalenderberské kultury v Rakousku měla podobnou organizaci jako kultury ležící v západnějších oblastech střední Evropy.

Petr Hejhal, Mohylová pohřebiště raného středověku na území Čech se zvláštním zřetelem k východočeské oblasti (Brno 2000). 159 str., 94 tab.

Diplomová práce je formálně členěna na tři hlavní části.

V první části je stručně nastíněna problematika mohylového pohřbívání v Rusku, Polsku, na Slovensku, v Německu, Rakousku, na Moravě a v Čechách.

Druhá část předložené práce se již zcela věnuje východočeské mohylové oblasti. Východočeský region byl nejprve vymezen z hlediska geomorfologického, geobotanického, pedologického, výškopisného a klimatického. Sledovaná oblast představuje území náležející geograficky do okresů Havlíčkův Brod, Hradec Králové, Chrudim, Jičín, Náchod, Pardubice, Rychnov nad Kněžnou, Semily, Svitavy, Trutnov a Ústí nad Orlicí.

Z důvodu komplexnějšího pohledu na mohylové pohřby byla zařazena kapitola věnující se slovanskému osídlení východních Čech.

Ještě v raném středověku tvořily významný krajinnotvorný prvek mohyly pravěké. Slované tyto lokality znali a v některých případech je využívali ke svým pohřbům. A konečně, raný středověk představuje finální období tvorby násypů sloužících k uložení ostatků zemřelého jedince. Z těchto důvodů byla věnována v samostatné kapitole pozornost i vývoji mohylové formy pohřbu ve sledované oblasti.

Byl sledován také vztah mohylových pohřebišť k hradištům a zemským stezkám. Na základě tohoto pozorování se domníváme, že mohylový násyp nehrál v raném středověku ve východních Čechách roli indikátoru sociálního postavení zemřelého jedince, ani indikátoru perifernosti oblasti.

Samostatná část byla věnována vypovídacím schopnostem mohylového pohřbu se zaměřením na oblast věrských představ. S tím souvisí i kapitoly o slovanském předkřesťanském náboženství a mytologii.

Další část práce představuje katalog raně středověkých mohylových lokalit ve východních Čechách. Na základě nového zpracování v některých případech ještě nepublikovaného archeologického materiálu bylo možné upřesnit a poopravit dosavadní poznatky. U každé lokality byla také shromážděna veškerá použitelná literatura. Byly využity také informace z nepublikovaných náleзовých deníků či korespondence.

V archeologické literatuře se objevují tendence zpochybnit existenci východočeské mohylové oblasti. Jako argument bývá použito tvrzení, že mohylová forma hrobu tvoří ve východních Čechách okrajovou záležitost. Je pravdou, že v současné době skutečně nepředstavuje mohylový násyp ve sledované oblasti rozšířený fenomén. Velká část východočeského regionu však byla zasažena intenzivní zemědělskou činností, při níž, podle našeho názoru vzala za své řada mohylových násypů. Tento předpoklad je potvrzován novými terénními výzkumy i leteckou archeologií. Mohyly tak zůstaly zachovány pouze v lesních terénech, ve kterých probíhá jejich devastace méně intenzivně.

Z tohoto důvodu se domnívám, že odmítání existence „východočeské mohylové oblasti“ není v současné době udržitelné. Podle mého názoru a na základě předložených indicií nepatřila mohylová forma úpravy hrobu v raném středověku východních Čech k okrajovému jevu. Naopak, mohla být jevem velmi rozšířeným.

Petr Květina, Neolitická sídliště na Chrudimsku a jejich vzájemné vztahy (Brno 2000).
191 str., 21 grafů, 95 obr., 33 tab.

Předmětem výzkumu zahrnutého do diplomové práce byl materiál z archeologického výzkumu PhDr. V. Vokolka, CSc. v Úhřeticích (okres Chrudim), v současné době uložený v Archeologickém oddělení Muzea východních Čech. Z něho vyplynulo zaměření práce, tj. snaha o postižení vztahů neolitického osídlení, které jsme se pokusili sledovat v několika rovinách. První zkoumanou úrovní je vazba neolitických sídlišť k přírodním podmínkám v celém regionu Chrudimska. Druhou je vzájemný vztah stavebních komplexů, hospodářských areálů a pohřbů v prostoru zkoumané osady kultury s lineární keramikou v Úhřeticích. Ve třetí rovině jsme se pokusili naznačit obecný model vztahů a hierarchie neolitických sídlišť na základě posouzení „fortifikace“ u některých z nich. V průběhu výzkumu se k řešeným problémům spontánně přidružila otázka uzavřenosti archeologických nálezových celků, respektive přítomnost intruzí.

Zjištění, získaná analýzou struktury neolitického osídlení regionu Chrudimska, potvrdila předpoklady o silné vazbě sídlišť na povodí řek a potoků. Podařilo se odlišit několik sídlištních oblastí na tocích Chrudimka (2.ř.), Bylanka (2.ř.), Doubrava (2.ř.), Žejbro (4.ř.), Ležák (4.ř.). Je zřejmé, že již v období kultury s lineární keramikou byly k osídlení na Chrudimsku využívány veškeré sprašové oblasti a osídlení zaujalo významně větší rozsah v porovnání s mladšími neolitickými úseky. Na shodnou sídelní sprašovou oblast se váže osídlení následující kultury s vypíchanou keramikou. Větší rozptyl osídlení sledujeme až v mladší neolitiku a na počátku eneolitu, kdy se objevují i sídliště v polohách nevhodných pro zemědělství, takže lze uvažovat o jejich zvláštním významu v kontextu neolitické společnosti (Topol, Chrudim – Pumberka). Potvrdila se vazba neolitických sídlišť na sprašové podloží a na hnědozemní půdy zhruba do vzdálenosti 600 m od vodoteče. Na Chrudimsku byly nejčastěji osídlovány mírné svahy jihovýchodní, severovýchodní a severozápadní orientace v intervalu nadmořské výšky od 251 do 300 m n. m.

V největší neolitické sídelní oblasti povodí Chrudimky leží právě i nejlépe prozkoumaná lokalita regionu Úhřetice, na které byl v poloze Kopistova cihelna v 70. letech tohoto století prováděn archeologický výzkum pod vedením citovaného V. Vokolka. Ze zjištěného polykulturního sídliště bylo předmětem zájmu diplomové práce období osídlení kultury s lineární keramikou. Prozkou-

manou plochu jsme mechanicky rozdělili na tři úseky (severovýchodní, střední, jihovýchodní), z nichž je pro studium osídlení kultury s LnK nejdůležitější severovýchodní část. V této části bylo studováno celkem sedm pozůstatků půdorysů nadzemních kúlových staveb, v rámci kterých se prostřednictvím externí evidence podařilo odlišit pět stavebních fází (červená, žlutá, modrá, zelená, šedá). Do kultury s lineární keramikou patří první tři uvedené fáze. Nejlépe zachovanými stavebními komplexy staroneolitických domů jsou chaty z modré fáze (z nich zejména dům 3), jedině k těm bylo také možno přiřadit některé objekty a vytvořit tak stavební komplexy, s jejichž pomocí lze stavby datovat.

K dokumentaci a datování keramického materiálu jsme použili metodu kvantitativní analýzy v systému ohodnocených znaků, které byly definovány na základě srovnávacího materiálu z Bylan. Při použití statistického prahu $LO \Rightarrow 18$ (počet lineárně zdobených jedinců je větší nebo roven 18) a minimu 4 popisných znaků jsme postupnou eliminací zahrnutých studovaných objektů (tj. zejména vypuštěním obj. 31 a 38 postižených intruzemi) dospěli k rámcovému datování na přelomu středního a mladšího stupně v české chronologii LnK. Toto tvrzení je platné zejména pro stavební jámy domů „modré“ sídlištní fáze. Exaktnější zařazení na úrovni chronologických fází LnK bylo možné jen při uplatnění datovacích kritérií platných pro východní „notovou“ oblast, a proto v souladu s předchozí analýzou jsme se zaměřili na charakteristiku odpovídajícího období na Moravě. Jako typický prvek fáze IIb uvádí Z. Čížmář tzv. degenerovaný styl výzdoby způsobený viditelným rozpadem původních geometrických motivů. Ukázalo se, že všechny analyzovatelné objekty dosahují hodnot $r = 20 - 40\%$ (počet keramických jedinců s prvky degenerovaného stylu lineární výzdoby dosahuje minimálních hodnot právě v intervalu 20 - 40%), takže spadají tak nejpravděpodobněji do fáze IIb podle modifikované chronologie R. Tichého.

Vezmeme-li v potaz geografické umístění úhřetického sídliště, pak jeho poloha při pomezí Čech a Moravy může předznamenávat úvahu, že výše naznačená chronologická analýza svědčí pro zvláštní postavení této lokality (alespoň co se týká okruhu lineární výzdoby). Zdá se tak, že existovala určitá kontaktní zóna mezi východní (notovou) a západní (s páskou vyplněnou vpichy) oblastí výzdoby kultury s lineární keramikou, a že do tohoto území patřilo i sídliště v Úhřeticích.

Dále jsme se v rámci diplomové práce pokusili řešit otázku uzavřenosti archeologických sídlištních objektů, respektive problematiku jejich porušení a zasažení intruzemi. V Úhřeticích, kde bylo prozkoumáno polykulturní sídliště, je pravděpodobnost vzájemných zásahů různě datovaného materiálu v objektech velmi vysoká. Při pokusu o analýzu vybraných vhodných objektů jsme metodicky vycházeli z práce J. Rulfa, který se řešením intruzí zabýval. V našem případě se potvrdil předpokládaný společný výskyt keramiky LnK a VK ve velkých objektech typu hliníků a soujámí. Z hlediska prostorového a chronologického byly do této analýzy zahrnuty důležité objekty jako obj. 20, 53 a částečně i 29 a 45. V objektu 20 a 53 se podařilo identifikovat mladší zásahy a v některých případech je i částečně odfiltrovat. Kritika pramenů je podle našeho názoru důležitou součástí vyhodnocení archeologického výzkumu a měla by se stát běžnou metodou archeologické analýzy. Bez důkladné revize nálezových situací je totiž ošemetné a zavádějící uvažovat o fyzických kontaktech odlišných kultur.

Pokusíme-li se o vytvoření představy původní podoby raně zemědělské osady v Úhřeticích, vycházíme ze skutečností zjištěných výše nastíněnou analýzou, ale také z dosud známých znalostí o stavební struktuře vesnic kultury s lineární keramikou. Pokud patřily Úhřetice k běžnému středně velkému zemědělskému sídlišti, je pravděpodobné, že v období „modré“ sídlištní fáze zde stálo 2-6 dlouhých kúlových staveb. Zda byly tyto dlouhé domy obydleny rozšířených rodin, několika párových rodin, nebo jestli zde jeden prostor sdíleli lidé a domácí zvířata (počítá se zejména se zimním obdobím), se dosavadnímu archeologickému bádání ještě nepodařilo zjistit. Také otázka podoby interiéru domu není zatím rozřešena. Protože přesně neznáme celkový počet staveb existujících v „modré fázi“, můžeme se pouze dohadovat o velikosti populace v osadě žijící. Na základě literatury odvozujeme, že komunita čítala minimálně 35 lidí, ale v případě současně stojících šesti domů mohla dosáhnout až stovky jedinců. Hlavní vyživovací strategií společností s lineárně zdobenou keramikou bylo nepochybně zemědělství, s větším podílem pěstování obilí

nad dobytčářstvím. Za doklad přítomnosti dobytka v intravilánu osady považujeme obj. 29, interpretovaný snad jako kaliště. Způsob využívání půdy není pro neolitické období jednoznačně vyřešen. Proti sobě stojí hypotéza cyklického přesunu osídlení spojeného s žárovým a kopaničářským způsobem obdělávání půdy a hypotéza stabilně obdělávané půdy prostřednictvím divoké trávoplní soustavy.

Přítomnost 4 hrobů v jihovýchodní části plochy datovaných do LnK, naznačuje, že se výzkumem podařilo zachytit okraj neolitické osady. V diplomové práci jsme v souvislosti s tím nastínilí možný vztah zjištěných pohřbů a velkých hliníků ve smyslu oddělování světa živých a mrtvých.

Jaké bylo hierarchické dělení společnosti se také pokusíme naznačit. Někteří polští badatelé se domnívají, že se jednotlivé osady v určité vymezené oblasti sdružovaly do skupin okolo třech až devíti sídlišť. Je možné, že tato uskupení jsou prostorovým odrazem vzájemně kooperujících sociálních jednotek. Na jakém základě se osady spojovaly do sídelních *clusterů*, se můžeme pouze dohadovat, je však pravděpodobné, že zde vedoucí roli nehrály faktory ekonomické či politické, ale spíše descendenční. Otázka politické či organizační struktury v neolitu je předmětem nemalých diskusí. Někteří badatelé soudí, že ve starším neolitu osady nenosou znaky nějakého mocenského členění, jiní podtrhují význam ohrazených osad a hledají v něm doklad vyšší důležitosti a statutu dané osady. Jednoznačnější interpretace úrovně vztahů a stupně hierarchizace neolitických osad, usuzovaná z existence ohrazení u některých z nich, není samozřejmě možná na základě našeho omezeného výzkumu a na základě limitů vymezených rozsahem diplomové práce. V práci jsme se proto snažili formou několika otázek nastínit šířku celé problematiky, a nikoliv ji zcela vyčerpat, takže jde spíše o určitý exkurz do hloubky tématu. Už jenom spektrum daného typu architektury vylučuje jednoduchou interpretaci. Vždyť do této kategorie lze, kromě vlastních ohrazených osad a jejich výšinných protějšků, započítat i kruhové sakrální stavby, jejichž problematika jde nad rámec diplomové práce. Domníváme se však, že jde v zásadě o jeden neolitický fenomén, který v první řadě svědčí o bohatosti a hloubce sociálního a sakrálního života tehdejších lidí.

Pokud jde o problematiku neolitických ohrazení, je zřejmě chybné zjednodušování ohrazených areálů pouze na oblast vojenství. Domníváme se, že v první řadě jde o projev sociálně se diferencující společnosti, kdy hlavní otázka spočívá v tom, zda k tomuto štěpení docházelo na úrovni jednotlivců (vytváření výše postavených jedinců) nebo celých kolektivů (vzájemně prestižní soupeření obyvatel jednotlivých osad). V kontextu neolitické společnosti, založené především na kolektivní hierarchii, mohlo být ohrazení prostředkem k zdůraznění úspěšnosti osady a stvrzením jejího vyššího sociálního statutu. To však podle nás není důkazem pro existenci střediskových správních osad, které pravděpodobně vznikaly až v období mladšího neolitu. Je zřejmé, že vybudované ohrazení mohlo plnit i funkci fortifikace. V mladších obdobích neolitu mohla původní funkci ohrazení (tj. důkaz prestižního postavení osady) převzít kruhová sakrální architektura (rondely) či se mohly oba tyto pravěké architektonické typy doplňovat, jak naznačují nálezy situací, kdy je rondel začleněn do komplexu ohrazené osady. Tímto způsobem, kdy si pouze úspěšnější a prestižní se těšící osady mohly dovolit stavbu ohrazení, by se dala vysvětlit skutečnost, že pouze určitá část neolitických sídlišť byla tímto typem architektury vybavena. Podobným způsobem by bylo možné interpretovat i zakládání výšinných osad, i když připouštíme, že zde mohlo vojenské obranné hledisko hrát významnější, ne-li primární úlohu.

Předpokládané kolektivní hierarchické vrstvení neolitické společnosti ovšem nevyklučuje sociální stratifikaci v rámci sídlištních populací. Takové členění se mohlo vytvářet podle přirozených kritérií jakými je věk, pohlaví, dovednosti, ale i na základě dědičných postavení. Někteří badatelé argumentují pro přítomnost charismatických vůdců, tzv. *Big Manů*, jako dobrovolně společností uznávaných předáků komunity. Zejména je tato instituce spojována s výměnným cyklem exotických předmětů, jako jsou např. mušle spondylus nebo obsidiánová industrie. Že by zmíněný sociální systém mohl platit i pro osadu populace s lineární keramikou v Ůhřeticích, dokládá obsidiánový úštěp z objektu 45, který je na základě intruzní analýzy jednoznačně datován do období „modré“ (tedy LnK) fáze sídliště.

Lenka Macháčková, Typologie eneolitické štipané industrie v Čechách, na Moravě a na jihozápadním Slovensku (Brno 2000). 165 str., 12 tab., 1CD-ROM.

Cílem předkládané práce bylo vypracovat základní typologická schémata a na jejich podkladě se pokusit stanovit chronologické závislosti nálezových celků štipané industrie pro jednotlivé eneolitické kultury a kulturní skupiny. Hlavní důraz byl kladen na stratifikované a uzavřené nálezové celky. Bohužel, takových celků je prozatím z našeho území pouze několik a jen z určitých období. Dalším problémem, na který při pokusech o celkové zhodnocení stavu souborů eneolitické štipané industrie narážíme je, že některé větší výzkumy (starší i z posledních let) dosud nebyly zpracovány. Chronologicko-typologický rozbor ovšem nelze bez přesnější znalosti nálezových okolností a bez alespoň rámcové datace provést.

Soubory, které jsem použila při vytváření typologických řad štipané industrie v této práci, musely splňovat následující podmínky:

- 1) Artefakty musely pocházet ze stratifikovaných lokalit.
- 2) Mělo by jít o víceméně uzavřené nálezové celky.
- 3) Potřebná je alespoň orientační datace pomocí keramiky.
- 4) Na lokalitě by se nemělo vyskytovat osídlení z období neolitu a paleolitu (osídlení kulturami mladšími než eneolitickými je možno připustit).

Tato kritéria splňuje v našem prostředí pouze malé množství souborů. Typologie vypracovaná na jejich základě by byla značně torzovitá, a proto jsem byla nucena použít i soubory, které tak úplně dané požadavky nesplňovaly.

Nejvhodnější artefakty pocházejí z hrobových celků. Bohužel, právě v eneolitu je na našem území rozšířena řada kultur, jejichž hroby dosud nebyly rozpoznány. Tato skutečnost značně omezuje možnosti dalších analýz, zvláště těch, které směřují ke stanovení typových a chronologických závislostí. Materiál ze sídlitních celků je většinou nestratifikovaný a nelze u něho vyloučit intruze artefaktů jiných kultur, hlavně neolitických. Velká většina eneolitických lokalit je soustředěna v oblastech silně osídlených již v neolitu a řada poloh byla využívána v obou obdobích.

Dalším a velmi specifickým problémem je nedostupnost některých nálezů a jejich nedokonalá evidence. Řada souborů nebyla po výzkumu ani umyta, natož pak alespoň primárně zpracována. Bohužel tato situace úzce souvisí s obecným podceňováním výpovědních možností kamenných štipaných artefaktů. Velká pozornost je obecně věnována keramice a veškerá kamenná industrie bývá zpracovávána až jako poslední.

Před tím, než můžeme přistoupit k samotnému rozboru, je třeba alespoň ve stručnosti charakterizovat hlavní typy kamenných štipaných artefaktů. Jako u jiných kategorií nálezů, panuje i zde značná nejednotnost v terminologii a interpretaci jednotlivých skupin nástrojů. Příčinou těchto obtíží je fakt, že je velmi těžké definovat jakýkoli nástroj – de fakto nelze vyrobit dva naprosto totožné artefakty. To nás nutí pohybovat se v naprosto odlišných klasifikačních kategoriích a sledovat spíše obecně funkční a tvarovou rovinu, než změny v metrice. Štipanou industrii lze v podstatě rozdělit do čtyřech hlavních kategorií:

- 1) formy předjádrové a jádra
- 2) čepele a jejich fragmenty
- 3) úštěpy a odpad
- 4) nástroje (retušované, neretušované, retušéry, otloukače atd.)

Na základě typologických tabulek jsme schopni většinu eneolitických souborů přiřadit alespoň rámcově do jednotlivých fází doby měděné. Přesněji lze rozlišit industrii kultury se šňůrovou keramikou (zásadně čepelová) a kultury se zvoncovitými poháry (nástroje vyrobeny zásadně na úštěpech). Velmi specifická je i industrie časně eneolitických kultur (zvláště v Čechách). Vykazuje totiž tendenci k výrobě nástrojů na čepelích ovšem používá většinou nekvalitní suroviny, které jsou pro použití této techniky zcela nevhodné. Štipaná industrie kultury nálevkovitých pohárů se na první pohled jeví jako značně nesourodá. Část je technicky méně dokonalá, často nepečlivě provedená, převážně úštěpová a středních až větších rozměrů. Proti tomu se objevují technicky

dokonalé kusy vyrobené z pečlivě vybrané suroviny. Zároveň se zde rýsuje možnost rozdělit artefakty kultury nálevkovitých pohárů do dvou celků, které by snad mohly odpovídat různým fázím vývoje dané kultury. Z rozborů surovinové skladby souborů štípané industrie kultury nálevkovitých pohárů vyplývá, že zde muselo dojít k jakési surovinové krizi, která vyvolala zvýšenou prospektorskou činnost. V mladém eneolitu pak můžeme sledovat jakousi uniformnost tvarů i typů štípané industrie všech kultur usazených na našem území. Výjimku tvoří pouze kultura bošácká, která se na rozdíl od ostatních převážně čepelových kultur soustřeďuje na výrobu nástrojů na úštěpech. Zajímavé je i zjištění, že nálezy této kultury pocházející z východních Čech jsou spojeny pouze s porcelanitem pocházejícím z Kunětické Hory.

Kromě již uvedených výsledků je z rozboru patrná i přímá návaznost štípané industrie na oblast kulturní nadstavby (obchod se surovinou, orientace na různé zdroje, různé techniky výroby nástrojů, módnost některých materiálů atd.).

Závěrem bych chtěla podotknout, že tato práce je prvotním pokusem o zpracování souborů eneolitické štípané industrie a stanovuje pouze základní kritéria typologického rozboru.

Ivana Shromáždilová, Kožedělná výroba v archeologických dokladech středověku (Brno 2000). 204 stran textu, 43 stran obrázků, 48 tabulek.

Cílem diplomové práce bylo shromáždit nálezy kožených výrobků z Moravy a Slezska, popsat výrobní objekty související se zpracováním kůží a přispět tak k poznání kožedělných řemesel, která patřila ve středověkých městech mezi řemesla nejpočetněji zastoupená, ale kterým dosud nebyla v naší archeologické literatuře věnována větší pozornost. Kromě archeologických nálezů jsem vycházela také z ikonografických a písemných pramenů. Hlavní pozornost je věnována koženým výrobkům z vrcholného středověku pocházejícím z Moravy a Slezska, stručně jsem se však zmínila také o stavu poznání této problematiky v Čechách a v okolních zemích. Popsány jsou rovněž nejvýznamnější raně středověké nálezy.

Úvodní kapitoly diplomové práce informují o významu kůže v životě středověkého člověka, o jejím podílu v archeologických nálezech, o stavbě a složení zvířecí kůže, o druzích usní používaných ve středověku a o metodách konzervace kožených výrobků. Podrobně popsány jsou způsoby zpracování surových kůží. Hlavní část diplomové práce je věnována nálezům jednotlivých kožených výrobků – jejich popisu, srovnání s nálezy ze zahraničních lokalit, informacím o řemeslnících, kteří tyto výrobky zhotovovali a archeologickým dokladům jejich práce (dílny, pracovní nástroje). Svou pozornost jsem zaměřila především na nálezy obuvi a na typologii bot nošených ve středověku. Zvláštní kapitoly pojednávají o vyobrazeních obuvi ve středověkých ikonografických pramenech, o zmínkách, které se o obuvi a vývoji obouvání zachovaly v písemných pramenech a rovněž o ševcovském řemesle a archeologických nálezech ševcovských dílen. V závěru práce se zabývám problematikou zdobení a oprav kožených výrobků ve středověku.

Nálezy výrobků z kůže jsou na Moravě a ve Slezsku poměrně vzácné. Mohou se totiž zachovat pouze ve vlhkém a bahnitějším prostředí uzavřeném proti přístupu vzduchu, tedy v podmínkách, které zabraňují mikrobiálnímu rozkladu. Tyto podmínky se na našich lokalitách objevují pouze ojedinelé. Většina nálezů pochází z odpadních jímek z historických jader měst, případně z bahnitých středověkých vrstev (nejčastěji se jedná o vrstvy sídlištního odpadu). Při psaní diplomové práce jsem měla k dispozici materiál získaný při archeologických výzkumech v Brně, v Olomouci, v Jihlavě, v Opavě, v Kroměříži, v Prostějově, v Přerově a v Uherském Hradišti. Také v Čechách se kožené výrobky objevují pouze zřídka. Jiná je situace v zemích západní a severní Evropy, ale také v polských nebo ruských městech, kde se díky příznivým půdním podmínkám zachovaly rozsáhlé soubory kožených výrobků a výrobního odpadu zahrnující stovky a často až tisíce kusů kůží.

Většinu nálezů z Moravy a Slezska tvoří drobné útržky kůží a fragmenty kožených výrobků, u nichž nelze vzhledem k jejich poškození určit původní využití, ale také odřezky kůží, které představují odpad vznikající při výrobě a opravách kožených předmětů. Mezi nálezy, u nichž je

patrné, jakým způsobem byly používány, výrazně převládá obuv a její součásti. Ve většině případů jsou to pouze fragmenty obuvi (podešve nebo jejich zlomky a části poškozených svršků). Jen u 8 nálezů se podařilo rekonstruovat původní vzhled obuvi. Jedná se o 8 různých druhů bot, které jsou datovány od 10. do 16. století, většina z nich však pochází z vrcholného středověku. Moravské nálezy mají četné analogie na zahraničních lokalitách. Znamená to, že na našem území byly nošeny stejné druhy obuvi jako v sousedních zemích. Odlišnosti nejsou ani v druzích používaných usní (nejčastěji se, podobně jako v zahraničí, objevuje třísločiněná hovězina, ostatní druhy kůží se vyskytují pouze ojediněle). Téměř všechny druhy bot známé z Moravy jsou doloženy také v ikonografických pramenech (středověcí malíři však obuvi nevěnovali příliš velkou pozornost, vyobrazení jsou schematická, detaily nebyly zobrazovány vůbec nebo byly jen naznačeny). Vzhledem k nedostatku nálezů obuvi na našem území není možné sledovat otázky, jakým je věnována pozornost v zahraničí, odkud pochází velké množství kožených bot a jejich fragmentů (technologie výroby obuvi, změny tvarů bot během středověku, změny v jejich konstrukci, četnost výskytu jednotlivých druhů obuvi, regionální zvláštnosti atd.).

Kromě obuvi se na našem území objevují také kožené pochvy dýk, nožů, ojediněle také mečů, kterých bylo na Moravě získáno celkem 12, jedním nálezem je doložen fragment kožené tobolky a neúplná rukavice. O dalších předmětech vyráběných z kůže jsme informováni z archeologických nálezů ze zahraničních lokalit nebo ze zmínek v písemných pramenech.

Ačkoliv jsou nálezy kožených výrobků na našem území poměrně vzácné, byla kůže ve středověku často používanou a pro člověka velmi důležitou a nepostradatelnou surovinou. Svědčí o tom například množství řemeslníků, kteří se zabývali zpracováním kůží, jejich rozšíření ve středověkých městech a četné zmínky v písemných pramenech. Dalším důkazem může být velké množství nálezů z kůže ze zahraničních lokalit.

Z řemeslníků, kteří se zabývali zpracováním kůží, je na Moravě a ve Slezsku archeologicky doložena pouze činnost ševců. V Čechách byly nalezeny také dílny jirchářů a pasíře. O ostatních řemeslnících jsme informováni pouze z písemných a ikonografických pramenů.